

T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

AHMEDÎ'NİN İSKENDERNÂME'SİNDE GEÇEN COĞRAFİ
MEKÂNLARIN HARİTA TEMELLİ ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Asuman AKPULAT

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ÇELEBİOĞLU

ARTVİN-2025

T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

AHMEDÎ'NİN İSKENDERNÂME'SİNDE GEÇEN COĞRAFİ
MEKÂNLARIN HARİTA TEMELLİ ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Asuman AKPULAT

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ÇELEBİOĞLU

ARTVİN-2025

TEZ BEYANNAMESİ

Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum **Ahmedî'nin İskendernâme'sinde Geçen Coğrafi Mekânların Harita Temelli Analizi** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallara uygun olarak davrandığımı taahhüt ederim. Aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi de beyan ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Artvin Çoruh Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin ... ay süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

..../..../2025

Asuman AKPULAT

T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ÇELEBİOĞLU danışmanlığında, **Asuman AKPULAT** tarafından hazırlanan bu çalışma **05/09 /2025** tarihinde aşağıdaki jüri tarafından **Türk Dili ve Edebiyatı** Anabilim Dalı'nda **oybirliği** ile Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Melike GÖKCAN	İmza:
Jüri Üyesi	: Dr. Öğr. Üyesi Elif KAYA	İmza:
Jüri Üyesi	: Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ÇELEBİOĞLU	İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir

..... /.... /2025
Prof. Dr. Kerem COŞKUN
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

TEZ BEYANNAMESİ	I
TEZ KABUL TUTANAĞI	II
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR	VI
ÖZET	VII
SUMMARY	VIII
ÖNSÖZ	IX
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

XIV. YÜZYILA GENEL BİR BAKIŞ

1.1. XIV. Yüzyılın Siyasi Durumuna Genel Bakış	4
1.2. XIV. Yüzyıl Anadolu Sahası Türk Edebiyatı	5

İKİNCİ BÖLÜM

AHMEDÎ'NİN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

2.1. Hayatı	8
2.2. Edebi Kişiliği	13
2.3. Eserleri	15
2.3.1. Divan.....	15
2.3.2. İskendernâme	16
2.3.3. Cemşîd ü Hûrşîd	16
2.3.4. Tervihü'l Ervâh.....	17
2.3.5. Mirkâtü'l- edeb	18
2.3.6. Mizânü'l-edeb	18
2.3.7. Mi'yârü'l-edeb	19
2.3.8. Bedâyi'u'us-Sihr fi-Sanâyi'i'ş-Şi'r.....	19
2.3.9. Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osmân	20
2.3.10. Mi'râcnâme	20
2.3.11. Mevlid.....	20
2.4. Ahmedî'ye İsnad Edilen Eserler	21
2.4.1. Kasîde-i Sarsârî Şerhi	21
2.4.2. Hayretü'l-ukalâ	21
2.4.3. Yûsuf u Züleyhâ.....	21
2.4.4. Esrâr-nâme	21
2.4.5. Süleymân-nâme	22
2.4.6. Kânun u Şifâ Tercümesi	22
2.4.7. Çeng-nâme	22
2.4.8. Vis ü Râmîn	22

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSKENDERNÂME

3.1. Tarihi Kişilik Olarak İskender	23
3.2. İskendernâmelerin Ortaya Çıkışı	28
3.3. Batı Edebiyatında İskender	29
3.4. Doğu Edebiyatında İskender	30
3.5. Türk Edebiyatında İskender	31
3.6. Anadolu Sahası Türk Edebiyatında Yazılan İskendernâmeler	32
3.7. İskendernâme'nin Konusu	34
3.8. Zülkarneyn Kıssası	63

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
AHMEDÎ'NİN İSKENDERNÂME'SİNE GÖRE BÜYÜK İSKENDER'İN YOL
HARİTASI

4.1. Coğrafi Mekânın Kuramsal Çerçevesi.....	66
4.1.1. Coğrafya ve Haritacılık.....	70
4.1.2. XIV–XV. Yüzyıllarda Coğrafya ve Haritacılık Anlayışı	72
4.2. Rûm.....	73
4.3. Fırat Nehri.....	74
4.4. Medâyin	75
4.5. İran	75
4.6. Zâbilistân	75
4.7. Sîstân.....	76
4.8. Hint Ülkesi/Hindistan	77
4.9. Sind.....	78
4.10. Adalar.....	79
4.10.1. Râyic Adası.....	79
4.10.2. Râminî Adası	79
4.10.3. Vâkvâk Adası.....	80
4.10.4. Betân/Benan Adası	81
4.10.5. Etvârib/Etvâriyye Adası.....	81
4.10.6. Câbe/Cava Adası.....	82
4.10.7. Lengâvûs/ Lenkâvûs Adası.....	83
4.10.8. Tinnîn Adası	84
4.10.9. Selâmî/Selamî Adası.....	84
4.11. Elmas Vadisi	85
4.12. Billur Köşk.....	86
4.13. Çin.....	86
4.14. Kışmîr/Keşmir	88
4.15. Türk Ülkesi	88
4.16. Tatargar.....	89
4.17. Rus Ülkesi.....	91
4.18. Mâzenderân.....	91
4.19. Horasan	92
4.20. Mısır.....	93
4.21. Nil Nehri	93
4.22. İskenderiyye.....	94
4.23. Mağrib.....	94
4.24. Bağdat	96
4.25. Hicaz	97
4.26. Kâbe	97
4.27. Mina	97
4.28. Safâ ve Merve	98
4.29. El Halil	98
4.30. Mescid-i Aksâ/Kudüs	99
4.31. Mısır.....	99
4.32. Berhemî Şehri.....	100
4.33. Kümbet.....	100
4.34. Sâhrâ	101
4.35. Vâdi.....	101

4.36. Orman	102
4.37. Cadılar Diyarı	102
4.38. Şâd-kâm	102
4.39. Zulmet/Karanlıklar Diyarı	103
4.40. Sahra	104
4.41. Kûmus	105
4.42. Zû	105
4.43. Mısır	106
SONUÇ	107
KAYNAKLAR	109
EKLER	116
ÖZGEÇMİŞ	116

KISALTMALAR

AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
b.	: Beyit
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DTCF	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
FY	: Fatih Yazmaları
H.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
H.	: Hazreti
İÖ	: İsa'dan Önce
İS	: İsa'dan Sonra
km	: kilometre
Lat.	: Latince
M.	: Miladi
MÖ	: Milattan Önce
Nr.	: Numara
S.	: Sayı
s.	: Sayfa sayısı
Sad.	: Sadeleştiren
TDK	: Türk Dil Kurumu
Vat.	: Vatikan

ÖZET

AHMEDÎ'NİN İSKENDERNÂME'SİNDE GEÇEN COĞRAFİ MEKÂNLARIN HARİTA TEMELLİ ANALİZİ

Batı dünyasında yüzyıllar boyunca büyük ilgi gören İskender anlatıları, zaman içerisinde birçok farklı kültürde kendine yer edinerek İskendernâme türünün ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle Arap ve İran edebiyatlarında zenginleşerek edebi bir boyut kazanan bu anlatılar, İskendernâme yazma geleneğinin de öncüsü olmuştur. Bu gelenek, Türk edebiyatında da oldukça rağbet görmüş ve birçok divan şairi tarafından iskendernâme yazılmıştır. Bu bağlamda Ahmedî'nin İskendernâme'si bu geleneğin önemli bir halkası olarak öne çıkmış ve Klasik Türk edebiyatında hatırı sayılır bir yer edinmiştir. İskendernâmeler sadece tarihi bir anlatı değil aynı zamanda dönemin sosyal, siyasal, kültürel, dini ve coğrafi anlayışını da yansıtan ansiklopedi niteliğinde eserlerdir. Bu çalışmada Ahmedî'nin İskendernâme'sindeki mekânlar, İskender'in seferleri doğrultusunda sırasıyla incelenmiş, metindeki güzergâhın tarihi ve coğrafi gerçeklikle olan ilişkisi tespit edilerek harita üzerinde gösterilmiştir. Söz konusu mekânların hangisinin tarihi ve coğrafi gerçeklikle örtüştüğü hangisinin kurgusal ya da sembolik olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İskender, Ahmedî, Sefer, Mekân, İskendernâme,

SUMMARY

A MAP-BASED ANALYSIS OF THE GEOGRAPHICAL LOCATIONS MENTIONED IN AHMEDİ'S ISKENDERNÂME

Alexander narratives, which have attracted great interest in the Western world for centuries, have found their place in many different cultures over time, paving the way for the emergence of the Iskendernâme genre. These narratives, which became enriched and gained a literary dimension, especially in Arabic and Iranian literature, also pioneered the tradition of writing Alexander narratives. This tradition was also quite popular in Turkish literature, and many divan poets wrote Alexander narratives. In this context, Ahmedî's Iskendernâme stands out as an important link in this tradition and has earned a notable place in classical Turkish literature. Iskendernâme works are not only historical narratives but also encyclopedic works that reflect the social, political, cultural, religious and geographical understanding of the period. In this study, the locations in Ahmedî's Iskendernâme are examined in order according to Alexander's campaigns and the relationship between the route in the text and historical and geographical reality is identified and shown on a map. An attempt is made to reveal which of these locations correspond to historical and geographical reality and which are fictional or symbolic.

Keywords: Alexander, Ahmedî, Campaign, Location, Iskendernâme

ÖNSÖZ

Tarihi şahsiyetlerin ve olayların edebi türlerle harmanlanarak anlatılması birçok kültürde karşımıza çıkmaktadır. Bunun en güzel örneklerinden biri olan İskendernâmeler Arap, İran ve Türk edebiyatında hatırı sayılır bir yere sahiptir. Bu bakımdan XIV. yüzyılda Anadolu sahasında yazılan Ahmedî'nin İskendernâme'si, Büyük İskender'in seferlerini gerçek ve kurgusal mekânlara dayanarak anlatması bakımından oldukça dikkat çekicidir. Bu çalışmada Ahmedî'nin İskendernâme'sinde geçen mekânlar, İskender'in güzergâhı esas alınarak metin içerisindeki sırasına göre incelenmiş ve bu mekânların günümüzdeki coğrafi karşılıkları harita üzerinde gösterilerek İskender'in yol haritası çıkarılmaya çalışılmıştır.

Çalışma yapılırken metin incelemesi ve literatür taraması yapılmıştır. Ayrıca coğrafi mekânların günümüzdeki karşılıklarını tespit etmek için tarih, coğrafya ve harita bilimine başvurulmuş, bunun yanı sıra sözlüklerden, haritalardan, seyahatnâmelerden ve klasik İslam coğrafyasına ait kaynaklardan yararlanılmıştır. Çalışma APA formatına uygun yazılmış, metin içerisinde gerekli görülen yerlerin açıklaması dipnotlarla desteklenmiştir.

Çalışmanın giriş bölümünde araştırmanın konusu, içeriği, amacı ve literatür taraması hakkında bilgi verilmiştir. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde XIV. yüzyılın siyasi durumu ile Anadolu sahası Türk edebiyatı; ikinci bölümde Ahmedî'nin hayatı, edebi kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde tarihi kişilik olarak İskender, İskendernâmelerin ortaya çıkışı; Batı, Doğu, Türk ve Anadolu sahasında İskendernâmeler ile Zülkarneyn kıssası ele alınmıştır. Son bölümde ise coğrafi mekânın kuramsal çerçevesi, coğrafya ve haritacılık, XIV ve XV. yüzyıllarda coğrafya ve haritacılık anlayışı üzerinde durulmuş; İskendernâme'de geçen coğrafi mekânlar, İskender'in güzergâhı doğrultusunda tarihi, coğrafi ve sembolik bağlamlarıyla birlikte incelenmiştir.

Tüm çalışma boyunca bilgi ve tecrübesini her daim benimle paylaşarak yol gösteren çok değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ÇELEBİOĞLU'na, mekânların haritalandırılması için jeodezi ve fotogrametri mühendisi Mustafa ÖNÇİRAK'a, onlarla geçirmem gereken vakitlerde çalışmam için anlayış gösteren kızım Emine Azra'ya ve oğlum Osman Afif'e, bu süreçte desteğini benden hiç esirgemeyen sevgili eşim Hasan Basri AKPULAT'a sonsuz şükranlarımı sunarım.

Asuman AKPULAT

ARTVİN-2025

GİRİŞ

Edebi metinlerde mekân, sadece bir yapı unsuru değil aynı zamanda metindeki kişilerin fiziksel ve ruhsal dünyasını yansıtan çok yönlü bir kavramdır. Mekânın bu çok yönlü yapısı, edebi metinlerde sıradan bir anlatı zemini olmanın ötesine geçerek metnin kurgusunu ve karakterlerin yapısını etkilemektedir. Bu bakımdan mekân coğrafi bir yer olmaktan çıkıp anlatının ruhunu da yansıtan bir varlığa dönüşmektedir. Özellikle Klasik Türk edebiyatının en hacimli türü olan mesnevilerdeki mekânlar, sadece olayın geçtiği bir sahne değil aynı zamanda eserin temasına ve sembolik anlamına zemin hazırlayan bir anlatı unsurudur. Her mekân, anlatının içeriğine bağlı olacak şekilde farklı bir boyut kazanarak mesneviyi sıradan bir hikâye anlatımından öteye taşımaktadır. Bu durumu en güzel şekilde yansıtan eserlerden birisi de şüphesiz XIV. yüzyılda Ahmedî'nin kaleme aldığı ünlü mesnevisi İskendernâme'dir.

Büyük İskender tarih sahnesinde kendine önemli bir yer edinmiş kral ve komutandır. Kimi zaman sevilmiş kimi zaman eleştirilmiş olsa da adından oldukça söz ettirmiştir. Onun bu özelliği birçok kültürde adına sayısız eser yazılmasına neden olmuştur. Önce Batı edebiyatında Alexander romanslar olarak karşımıza çıkan İskender metinleri, sonrasında Doğu edebiyatında kendine İskendernâme adı altında yer bulmayı başarmıştır. Bu bağlamda ilk önce Firdevsî'nin İskendernâme'si, ardından Nizâmî'nin Şerefnâme ve İkbálnâme olarak yazdığı mesnevileri oldukça ilgi görmüş ve beğenilmiştir. Kendilerinden sonra yazılan İskendernâmeler için de ilham kaynağı olan bu eserler, çok sayıda İskendernâme yazılmasına vesile olmuştur. Bu İskendernâmeler içerisinde en ünlüsü Ahmedî'nin İskendernâme'sidir. Firdevsî ve Nizâmî'den etkilenilerek yazılan bu eser, Anadolu sahasında yazılan ilk İskendernâme olması bakımından da ayrı bir öneme sahiptir.

İskendernâme'de Büyük İskender'in doğuya doğru düzenlediği seferler; tarihi, hayali ve tasavvufi öğelerle iç içe geçmiş bir biçimde anlatılmaktadır. Eserdeki mekânlar sadece birer coğrafi mekân değil aynı zamanda İskender'in ruhsal ve zihinsel dönüşümünün de bir parçasıdır. İskendernâmeler üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bizim çalışmamızda İskender'in yolculuğu coğrafi mekân üzerinden ele alınmış, harita temelli bir incelemeyle de somutlaştırılmıştır. Ancak tarihteki İskender'in güzergâhı ile metindeki İskender'in güzergâhının uyumlu olmaması, bir mekândan diğerine geçerken aradaki yerlerin atlanmış olması ve metindeki mekânların bazılarının gerçeklikle örtüşmemesi araştırma sürecini zorlaştıran belli başlı noktalardır. Bu çalışmada daha önce yapılmış çalışmalardan farklı

olarak mekân tarihi ve coğrafi bakımdan ele alınarak mekânın gerçeklikle olan ilişkisi üzerinde durulmuştur. Ayrıca mekânlar harita üzerinde gösterilerek çalışmaya farklı bir boyut kazandırılması amaçlanmıştır.

Çalışma metin incelemesi ve literatür taraması yapılarak hazırlanmıştır. İskender'in çok tanınmış tarihi bir kişilik olması literatür taraması yapılırken çok sayıda kaynağa ulaşılmasını sağlamıştır. İskender'in hayatını ve seferlerini anlatan çok sayıda eser, seyahatnâmeler, sözlükler, İslam coğrafyasına ait kaynak kitaplar, haritalar gibi çok geniş bir yelpazede eser taraması yapılmıştır. Ancak metin içerisindeki hayali ve sembolik mekânların günümüzdeki coğrafi karşılıklarını belirlemekte zorluk yaşanmış, yeterli ve gerçekçi kaynaklara ulaşamamıştır.

Çalışmamızın kavramsal çerçevesini oluşturmak için öncelikle mekân kavramı hem felsefi hem de edebî boyutlarıyla tanımlanmış; mekânın yalnızca olayların geçtiği bir arka plan değil, aynı tarihi, alegorik ve tasavvufi işlevinin olduğu ortaya konulmuştur. Ardından coğrafya kavramı tarihsel gelişim çizgisi içinde değerlendirilmiş; Antik Çağ'dan itibaren, süreç içerisinde coğrafyanın haritacılıkla birlikte insanın dünyayı anlama çabasındaki işlevi incelenmiştir. Bu bağlamda harita, yalnızca mekânın fiziksel sınırlarını gösteren bir araç değil, aynı zamanda kültürel ve siyasi bir temsil biçimi olarak yorumlanmıştır. Son olarak edebî coğrafya, edebiyat ile coğrafya arasındaki disiplinler arası bağın en somut örneği olarak kavramsallaştırılmış; Sheila Hones'un edebi coğrafya anlayışı ile Gaston Bachelard'ın mekânın poetikasına dair görüşlerine yer verilmiştir. Böylece kavramsal çerçevede yapılan bu çalışmalar, İskendernâme'nin incelenmesinde kullanılacak teorik arka planı sağlamlaştırmış; metindeki coğrafi mekânların tarihî, kültürel ve sembolik işlevlerinin çok boyutlu bir şekilde ele alınmasına imkân tanımıştır.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde XIV. yüzyılın siyasi ve edebi durumu hakkında bilgi verilmiş, ikinci bölümde Ahmedî'nin hayatı, edebi kişiliği ve eserleri detaylı olarak anlatılmıştır. Üçüncü bölümde ise Büyük İskender'in tarihi kişiliği, İskendernâmeler'in ortaya çıkışı, Doğu, Batı ve Türk edebiyatındaki İskendernâmeler ve Zülkarneyn kıssası ele alınmış, son bölümde ise mekânın kavramsal çerçevesi, mekân, coğrafya, haritacılık konuları ile İskender'in güzergâhı metin içindeki sırasına göre tarihi ve coğrafi olarak incelenmiştir. Mekânların haritalandırılması için de jeodezi ve fotogrametri mühendisi ile birlikte çalışılmıştır.

Çalışmada özgün metin için İsmail Ünver'in Ahmedî İskender-nâme adlı çalışması; metin içerisindeki örnek beyitler için Yaşar Akdoğan'ın Ahmedî İskender-nâme adlı çalışması, metnin günümüz Türkçesi için de Furkan Öztürk'ün Ahmedî İskendernâme adlı çalışması esas alınmıştır. Ayrıca benzerlik ve farklılıklar için Firdevsî ve Nizâmî'nin eserleri de incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

XIV. YÜZYILA GENEL BİR BAKIŞ

1.1. XIV. Yüzyılın Siyasi Durumuna Genel Bakış

Türk tarihinin dönüm noktalarından biri olan 1071 Malazgirt Savaşı ile Selçuklular, Bizans İmparatorluğu'nu yenilgiye uğratarak Anadolu'nun kapılarını Türklere açmıştır. Bu sayede Anadolu'nun içlerine kadar ilerleyen Türkler, kısa zamanda burayı Türk yurdu haline getirmiştir. Ancak Selçukluların bir kolu olarak burada kurulan Anadolu Selçuklu Devleti 1243'teki Köseadağ Savaşı'nda Moğollar'a yenilmiş ve İlhanlılar'a haraç ödeyen bir devlet durumuna düşmüştür. Anadolu Selçuklu Devleti'nin Anadolu'daki hâkimiyetini kaybetmesi ve XII. yüzyılın sonlarında Moğol istilasının sona ermesi ile Anadolu'nun çeşitli yerlerinde irili ufaklı birçok Türk beyliği kurulmuştur. Karamanoğulları, Karesioğulları, Germiyanogulları, Aydınoğulları, Eratnaogulları, Dulkadiroğulları, Eşrefoğulları, Saruhanogulları, Ramazanoğulları, Tekeogulları, İzmiroğulları ve Osmanogulları Anadolu'da kurulan bu Türkmen beyliklerdendir. Anadolu'da yeniden büyük ve bütün bir devlet kurmayı isteyen bu beylikler birbiriyle üstünlük mücadelesine girmiş, her beylik diğer tüm beylikleri kendi hâkimiyeti altında birleştirmek istemiştir. Fakat bu beyliklerden Anadolu'da Türk birliğini yeniden sağlayan ve güçlenip bir imparatorluğa dönüşen tek beylik Osmanlı Beyliği olmuştur. XIV. yüzyılın başlarında Anadolu'nun batısında küçük bir beylik olarak ortaya çıkan Osmanlılar; zaman içerisinde güçlenmiş, Bursa'nın (1326) ve İznik'in (1331) fethi ile topraklarını genişleterek Anadolu beyliklerine üstünlük sağlamışlardır. Dolayısıyla XIII. yüzyılda Anadolu'da tam anlamıyla bir siyasi birlik yokken XIV. yüzyıla gelindiğinde Anadolu'nun siyasi haritasında önemli değişiklikler yaşanmıştır.

Beylikler dışında Anadolu'nun siyasi durumunu etkileyen bir diğer unsur ise Bizans İmparatorluğu'nun zayıflaması olmuştur. XIV. yüzyıl boyunca başta Osmanlılar olmak üzere diğer Türk beyliklerinin baskısı altında kalan Bizans İmparatorluğu, topraklarını kaybederek ekonomik açıdan zor bir döneme girmiştir. Bu durum Osmanlıların Anadolu'daki hâkimiyetini artırırken, Bizans'ın gerilemesine neden olmuştur. Ancak 1402'de Ankara Savaşı sonrası alınan yenilgi, bu siyasi düzeni bozarak Osmanlıların buhranlı yıllar geçirmesine neden olmuş, sonrasında I. Mehmet'in kardeşlerini bertaraf ederek devletin başına geçmesiyle Fetret Dönemi diye anılan bu bunalımlı dönem sona ermiştir (Banarlı, 1987: 350-352).

Ahmedî'nin Anadolu'da kurulan beyliklerden Aydınoğulları, Germiyanogulları ve Osmanogulları ile ilgisi olduğu bilinmekle beraber, bu ilişkinin tam olarak ne zaman ve nasıl gerçekleştiği kesinlik kazanmamıştır. Ahmedî'nin bu beyliklerle ilişkisine ilerleyen bölümlerde değinilecektir.

1.2. XIV. Yüzyıl Anadolu Sahası Türk Edebiyatı

XIV. yüzyıl siyasi gelişmelerin yanı sıra önemli kültürel gelişmelerin de yaşandığı bir dönem olmuştur. XIII. yüzyıldaki Moğol istilasını sonrasında Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1243'te Moğollar karşısında yenilmesi, devletin hızlı bir yıkılma sürecine girmesine neden olmuştur. Asrın sonlarına doğru ise beylikler, Selçuklu hâkimiyetinden ayrılıp kendi devletlerini kurmaya başlamışlardır. Hem tarihi hem de edebi açıdan büyük bir öneme sahip olan Beylikler dönemi, bir yandan Anadolu'nun Türkleşmesini sağlarken bir yandan da Türk dilinin gelişmesine ortam hazırlamıştır. Aydınoğulları, Germiyanogulları, Karamanoğulları, Osmanogulları, Karesioğulları, Candaroğulları ve Kadı Burhaneddin Devleti bu dönemin öne çıkan güçlü beylikleri arasındadır. Beyliklerin merkezi konumundaki Konya, Karaman, İznik, Bursa, Edirne, Kütahya, Amasya ve Sinop önemli kültür merkezleri haline gelmiş ve bu şehirlerdeki medreselerden çok sayıda şair, sanatçı ve bilim adamı yetişmiştir. Yunus Emre, Şeyyad Hamza, Ahmed Fakih, Gülşehrî, Âşık Paşa, Hoca Mesud, Ahmedî, Şeyhoğlu Mustafa, Kadı Burhaneddin, Erzurumlu Darir ve Seyyid Nesimi XIV. yüzyılın önemli temsilcilerindendir. Bu şairlerin birçoğunu Divan edebiyatının kurucu şairleri arasında saymak mümkündür.

Anadolu Beyliklerinin, birbirleriyle olan mücadeleleri yalnız siyasi ve askeri alanla sınırlı kalmamış kültürel faaliyetlerde de kendini göstermiştir. Bu dönemde Arap ve Fars dillerini henüz tam olarak bilmeyen Türk beylerinin yönlendirmesi ile telif ve tercüme çok sayıda Türkçe eser yazılmıştır. Bu eserler ya şairin kendi arzusuyla ya da bizzat beylerin verdiği emir neticesinde ortaya çıkmıştır. Türkçe edebi eserlerin yanı sıra tıp, matematik, astronomi, tarih, tasavvuf ve İslamî bilimlere ait ilmi eserlerin de görüldüğü bu yüzyılda, eserlerde çoğu zaman telif tarihi belirtilmediği için eserlerin tespitinde çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır.

XIV. yüzyıl tercüme faaliyetlerinin zirve yaptığı bir dönemdir. Kul Mesud'un Kelile ve Dimne'si, Mercüme Ahmed'in Kâbus-nâme'si, Hoca Mesud'un Süheyl ü Nevbahar'ı, Şeyhoğlu Mustafa'nın yazdığı Marzuban-nâme, Kâbus-nâme ile Kenzü'l-küberâ ve Mehekkü'l-ulemâ'sı gibi pek çok çeviri eser bu dönemde yazılmıştır. Çevirilerde çoğu

zaman eserin aslına sadık kalınmakla birlikte; eseri çeviren kişi kimi zaman esere kendi düşüncelerini katmış kimi zaman da bazı kısımları çeviriye almayıp kendine göre yeni eklemeler yapmıştır. Bu nedenle Arapça ve Farsça ile bağlantısı olan bu eserlerin tamamen çeviri olduğunu söylemek doğru olmaz (İsen ve Horata, 2002:63-70).

Bu yüzyılda dikkati çeken bir diğer husus ise kaside ve gazel sayısının azlığıdır. Bunun en önemli nedeni bu dönemde devlet geleneğinin henüz tam olarak oturmaması ve dolayısıyla şairlerin kaside sunacağı kişilerin kısıtlı olmasıdır. Aynı şekilde gazelin de tam olarak yaygınlaşmadığı dikkati çekmektedir (Şentürk ve Kartal, 2021:165). Bu durum sonraki yüzyıllarda değişmiş, özellikle devlet geleneğinin zirveye ulaştığı XVI. yüzyılda ciddi anlamda artış göstermiştir.

Henüz Arap ve Fars edebiyatlarıyla yoğun bir etkileşimin olmadığı bu dönemde eserlerde Türkçe kelime sayısının fazla olması, aruz kusurlarının sıkça görülmesine neden olmuştur. Bu durumun yaşanmasında şairlerin aruz veznine yeterince hâkim olmamalarının da payı büyüktür. Bu nedenle XIV. yüzyılı Türkçenin aruzla uyum süreci olarak değerlendirmek mümkündür.

XIV. yüzyıldaki mensur eserlere baktığımızda çoğunluğu dini tasavvufi içerikli eserler oluşturmaktadır. Bunun en önemli sebebi ise, şairlerin Anadolu Selçuklu devletinin yıkılmasından sonra Anadolu'nun oluşan kargaşa ortamını din ve tasavvuf aracılığıyla teskin etmek istemeleridir. Bu bağlamda Âşık Paşa'nın Garib-nâme'si; Gülşehri'nin Mantıku't-Tayr'ı, Feleknâme'si ve Kerâmet-i Ahî Evrân'ı; Elvan Çelebi'nin Menâkıbu'l-kudsiyye fi menâsibi'l-ünsiyye'si bu yüzyılın öne çıkan dini tasavvufi mesnevileridir. Bunların dışında Keşfü'l Meânî, Mansurnâme, İbtidânâme Tercümesi, Şefaatnâme, Yûsuf u Züleyha, Yüz Hadis Yüz Hikâye yazılan diğer eserlerdir.

Bu dönemde dini tasavvufi eserlerin yanında tıp alanında da önemli eserler verilmiştir. Hacı Paşa'nın Teshil ve Şifâü'l-Eskâm Fi-devâi'l-Alâm ve Müntehâb-i Şifâ, Geredeli İshak b. Murad'ın Edviye-i Müfrede'si, Haliloğlu Mumin'in Zâhire-i Murâdiye, Miftâhü'n-Nûr ve Hazânü's Sürûr'u, Ali Çelebi b. Şerif'in Yâdigâr-ı İbn-i Şerif ile Ahmedî'nin Tervihü'l Ervâh'ı bu yüzyılın tıp alanında yazılmış eserleri arasındadır. Tıp kitaplarının halkın yararlanabilmesi için sade bir Türkçe ile yazılması da oldukça dikkat çekicidir.

XIII. yüzyılda başlayan Türk dili ile eser verme anlayışı XIV. yüzyılda daha da yaygınlaşarak sağlam temellere dayanmıştır. Köprülü'nün konuyla ilgili düşünceleri bu yüzyılın dil anlayışını çok iyi yansıtmaktadır. *“İşte bütün bu izahat gösteriyor ki, XVI. yüzyıl*

Anadolu Türk edebiyatının büyük bir kuvvetle inkişaf ettiği milli dilin din ve ilim lisanı olan Arapça ile edebiyat dili olan Farsçaya karşı muvaffakiyetle mücadele ettiği bir devirdir. XIII. yüzyılda başlayan bu cereyan bu asırda büyük muvaffakiyet kazanmış, Türkçe yalnız halk arasında değil, yüksek sınıflar arasında da ilim ve edebiyat lisanı olmuş, Acem edebiyatı örneklerini taklit ederek klasik Türk edebiyatının kuvvetli temelleri atılmıştır” (2011:366). N. S. Banarlı’nın da dediği gibi “Her halde XIII. ve XIV. asırlar Türk Edebiyatının en mühim ve en mutlu hadisesi Türk yüksek zümreleri arasındaki bu Türkçeye Dönüş Cereyanı’dır” (1987:353).

İKİNCİ BÖLÜM

AHMEDÎ'NİN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

2.1. Hayatı

XIV. yüzyılın ortaları ile XV. Yüzyılın ilk yıllarında yaşamış olan Ahmedî, Klasik Türk edebiyatının önemli şairlerinden birisidir. Eserleriyle kültürel mirasımıza büyük katkı sağlayan Ahmedî'nin hayatı ile ilgili kesin bilgiler bulunmamaktadır. Sahip olduğumuz bilgiler yetersiz ve birbiriyle çelişmektedir. Bu da Ahmedî'nin yeterince tanınmamasına ve hak ettiği ilgiyi yeterince görmemesine neden olmaktadır. Ahmedî mahlasıyla tanınan şairin asıl adı bilinmemekle birlikte eski kaynaklarda şu şekillerde geçmektedir:

Kâtip Çelebi, Ahmedî'nin tam adını, Tâcü'd-din İbrahim b. Hızır olarak belirtir (2015:578). Bursalı Mehmet Tahir, Kâtip Çelebi ile aynı adı benimser (1972:10). Gibb sadece Tâcü'd-din Ahmet adını kullanır (1999:172). Rieu ise Tacü'd-din Ahmet b. İbrahim el Ahmedî olduğunu dile getirirken; Süssheim, Riedel, Seif, Blochet de Rieu'nun ileri sürdüğü şekli benimserler. Minorsky, Tâcü'd-din b. İbrahim Ahmedî; Petraçek ise Tâcü'd-din Ahmet b. İbrahim b. Hızır'ı tercih ederken, Fuat Köprülü ise Kâtip Çelebi'nin tercih ettiği adı benimser ve gerekçe olarak da Tâcü'd-din lakabından sonra çoğunlukla İbrahim adının kullanıldığını gösterir (Aktaran: Kortantamer, 1993:3-4). Kortantamer ise Ahmedî'nin asıl adının tam olarak ortaya koyulmadığını ileri sürerek net bir tercih belirtmez (1993:4).

Ahmedî'nin doğum yeri ve tarihi hakkında da kesin bilgiler bulunmamaktadır. Araştırmacılar, Mecdî'nin Şakâ'ik Tercümesi'ndeki şairin ölüm tarihi ile ilgili verdiği bilgiden yola çıkarak bir tespitle bulunmaktadırlar. Konuyla ilgili olarak Ünver, “*Kimi kaynaklarda seksen yaşını geçmiş olarak H. 815/M. 1412 yılında öldüğü bildirildiğine göre yaklaşık olarak H. 735/ M. 1334-1135 yıllarında doğduğu söylenebilir*” şeklinde bilgi vermektedir (1983:3). Şairin doğum yeriyle ilgili olarak kaynakların verdiği bilgiler ise çelişkilidir. Sivas, Germiyan, Amasya ve Uşak'ın Sivaslı köyü şairin doğum yeri olarak kaynaklarda gösterilen şehirlerdir. Ahmedî'nin doğum yerine dair bilgi veren kaynakların ilki Latîfî Tezkiresi'dir. Latîfî, Ahmedî için “*Efsah-ı nâsdan şehr-i Sivasdandır*” diyerek doğum yerini Sivas olarak belirtmektedir (İsen, 1999:101). Taşköprüzâde ise aslen Germiyanlı olduğunu nakleder (Hekimoğlu, 2019:96). Mecdî Efendi “*Aslı vilâyet-i Germiyân'dandır*” şeklinde bilgi vermektedir (2022: 239). Âşık Çelebi de Ahmedî'nin Germiyanlı olduğunu belirtmektedir (2018:124). Ahmedî'nin Germiyanlı olduğunu dile getiren bir diğer isim ise Kâtip Çelebi'dir. Hatta Kâtip Çelebi Keşfü'z- Zunûn'da şairden

“Ahmedî el-Germiyânî” şeklinde bahsetmektedir (2015:117). N. S. Banarlı da Ahmedî’nin şairliğinin geliştiği yer olması sebebiyle Germiyan’ı tercih etmektedir (1987:387). Bursalı Mehmet Tahir şairin Amasyalı olduğunu kabul etmektedir (1972:34). Kınalızâde Hasan Çelebi ise tezkiresinde Ahmedî için Latîfî’nin Sivaslı; Taşköprüzâde’nin Germiyanlı dediğini belirtmekle yetinerek bir tercihte bulunmamıştır: “*Latîfî Tezkiresinde Sivasdandır demişdür. Lâkin Merhum Taşköprüzâde Şakâ’ikda Sultân Murâd Gâzî devrinde giçen ‘ulemâdan yazup aslı vilâyet-i Germiyândur demişdür*” (2017:180). Ahmedî’nin Sivaslı olduğu görüşü araştırmalar tarafından çoğunlukla benimsenmemektedir. Konuyla ilgili olarak İ. H. Uzunçarşılı, “*Demirlenk ile Ahmedî arasında geçen ve yanlış olarak Nasreddin hoca’ya isnad olunan meşhur Futa yani peştimal hikayesinin Kütahyanın kemer hamamında cereyan ettiği kütahyalılarca mütavater olarak söylendiğinden ve zaten Ahmedî de Kütahyada vefat ettiğinden mümaileyhin Germiyanlı olduğu iddiası daha kuvvetlidir. Belki de uşakın Sivaslı köyündedir*” şeklinde bilgi vermektedir (1932:216). Ancak Kortantamer, Latîfî’den itibaren öne sürülen bilgilerin hiçbirisinin inandırıcı belgelere dayanmadığını bu nedenle Ahmedî’nin doğum yerini kesin olarak belirmenin mümkün olmadığını dile getirmektedir. Bununla birlikte Ahmedî’nin iki farklı şiirinden örnek verdiği Rûm ve Uc kavramlarına dikkati çekerek şairin bu şiirlerde Rûm’u kendi yurdu olarak yansıtırken Uc’u gurbet saydığını öne sürmektedir. Divandaki bir başka şiirden yola çıkarak Ahmedî’nin yaşlılığında Amasya’da bulunduğunu belirtmektedir. Ayrıca Brokelmann’ın Ahmedî ile Âşık Paşa’nın aynı bölgeden olduğu varsayımını da dikkate alarak Ahmedî’nin Amasyalı olabileceği üzerinde durmaktadır (1993:6-8).

Ahmedî’nin doğum yeri kadar eğitim hayatı ile ilgili bilgiler de net değildir. Gerek Ahmedî’nin eserlerinde gerek eski kaynaklarda, Ahmedî’nin nerede ve nasıl bir eğitim aldığına dair detaylı bilgilere rastlanmamaktadır. Sadece Ahmedî’nin Mısır’daki eğitimiyle ilgili olarak Taşköprü-zâde, Mecdî, Hasan Çelebî, Âşık Çelebi ve Gelibolulu Âli birbirine benzer bilgiler vererek şairin Şeyh Ekmeleddin’den ders aldığını nakletmektedir. Âşık Çelebi, “... ki ibtidâ-yı hâlinde Monlâ Fenârî ve fenn-i tıbda Şifâ kitâbının mü’ellifi Hacı Paşa ile şirket üzre diyâr-ı Rûm’dan Mısır’da cem’ olup Şeyh Ekmel huzurunda istifâde-i ‘ulûma meşguller imiş” şeklinde bilgi vermektedir (2018:123). Mecdî ise bu bilgiyi benzer şekilde aktarmaktadır: “*Mu’âsır olduğu fuzalâdân ta allüm ü telemmüz idüp tekmîl-i melekât-ı zât-ı mahmûdu’s-sıfât eyledükden sonra diyâr-ı Mısır’a azîmet eyledi*” (2022:239). Bunlara ek olarak, Taşköprü-zâde ve Kâtip Çelebi Ahmedî’nin önce Anadolu’da medreseye gidip, sonra öğrenimini Mısır’da ilerlettiğinden bahsetmektedir. O dönemde Kadı Burhaneddin,

Molla Fenârî, Hacı Paşa gibi isimler de öğrenimlerinde benzer bir yol izlediklerinden Ahmedî için de aynı şeyi söylemek mümkündür.

Ayrıca yukarıda zikrettiğimiz isimler, Ahmedî'nin Mısır'dayken kendisi gibi ilim tahsili için Anadolu'dan gelmiş Fenârî ve Hacı Paşa adında iki Türk'le dost olduğunu, keramet sahibi bir şeyhin huzuruna çıktıklarında şeyhin Hacı Paşa'ya tıpla ilgileneceğini, Fenârî'ye ilim sahibi biri olacağını, Ahmedî'ye ise şiirle uğraşacağını söylediğini ve bu kehanetin gerçekleştiğini aktarmaktadır. Taşköprü-zâde bu olayı şu şekilde anlatmaktadır: *“Memleketinde devrinin âlimlerinden dersler okuduktan sonra Kahire'ye gitti. O, Fenârî Efendi ve Hacı Paşa, tasavvuf şeyhlerinden birinin makamına beraberce girdiler. Şeyh onlara bakıp Ahmedî'ye, “Çok yazık! Ömrünü şiir yolunda harcayacaksın.” dedi. Hacı Paşa'ya dönüp, “Sen ömrünü tıp uğrunda harcayacaksın.”, Molla Fenârî'ye ise, “Sen de Rabbânî bir âlim olacaksın.” dedi. Her biri de onun dediği gibi oldu”* (2019:96). Bu hikâye benzer şekilde Âşık Çelebi'nin tezkiresinde de anlatılmaktadır.¹

İlk önce Taşköprü-zâde'nin naklettiği bu hikâye kendinden sonraki tezkireciler ve birçok araştırmacı tarafından aynen veya küçük değişikliklerle anlatılmıştır. Ancak Kortantamer, bu hikâyenin gerçeğe uygun araştırılmadığını Ahmedî, Mollâ Fenârî ve Hacı Paşa'nın aralarındaki yaş farkından dolayı medrese arkadaşı olamayacaklarını, bu hikâyenin üçünün şöhretine dayanılarak üretildiğini ve sembolik olarak yorumlamak gerektiğini ileri sürmektedir (1993:9-10).

Ahmedî, Mısır'da dini ilimlerin yanı sıra astronomi, tıp, geometri, felsefe, matematik, mitoloji, edebiyat ve tarih alanlarında eğitim aldıktan sonra Anadolu'ya döner (Temizel, 2002:4). Ancak Mısır'a ne zaman gittiği ve ne kadar kaldığı bilinmediği için Anadolu'ya ne zaman döndüğü ve neler yaptığı da tam olarak belli değildir. Ancak o dönemdeki medrese eğitiminin süresi ve çağdaşlarının medreseyi bitirdiği yaşlar dikkate alınarak bir tespitle bulunmak mümkündür. *“Mısır'da ne kadar kaldığı belli değilse de gerek o yıllardaki medrese öğreniminin süresi gerekse Kadı Burhaneddin, İbn Arapşah gibi o yıllarda yirmi bir yirmi iki yaşlarında medreseyi bitirdiğini bildiğimiz kişilerin varlığı, Ahmedî'nin normal*

¹ *“Ve bir karındaşı Ahmedî'dür ki ibtidâ-yı halinde Monla Fenârî ve fenn-i tubda Şifâ kitabının müellifi Hâcî Paşa ile şirket üzere diyâr-ı Rûm'dan Mısır'da cem' olup Şeyh Ekmel huzurunda istifâde-i 'ulûma meşguller imiş. Bir gün budalâ-yı 'asrdan birisi bunları görüp Hâcî Paşa'ya dir ki sen 'ilm -i tubba iştigâl idersin Mollâ Fenârî'ye dir ki sen iktibâs-ı envâr-ı 'ulûm ile ke'n-nâri 'alâ'l-'alemi işti'al idersin. Niçeler senden sebîl-i selâmete ihtidâ için çerâğ yandırurlar ve niceler ocag uyandırurlar. Ve Ahmedî'ye dir ki sen şi'r ile tazvi'i evkât idersin ve 'ulûm-ı külliyyeden ferâğ idüp fûnûn-ı cüz'iyeye iltifât idersin. Fi'l-vâkı' her birünün güzâriş-i ahvâli bu minvâl üzere olur”* (Âşık Çelebi, 2018:123).

koşullarda yirmi yaşı biraz aşkın, aşağı yukarı 1354 yıllarında öğrenimini tamamlamış olarak Anadolu'ya dönmüş olabileceğini gösteriyorlar (Kortantamer, 1993:10-11).

Araştırmacıların çoğu, Ahmedî'nin Mısır dönüşü Germiyan Beyi Süleyman Şah'ın yanına gittiğini bildirmektedir. Ancak Nihat Çetin; 1951'de Konya'da bulunduğu ve Ahmedî'ye ait olduğu kesin olan Mirkâtül-edeb isimli kitabın önsözünde kitabın İsa Bey'in oğlu Hamza Bey için yazıldığını ve İsa Bey olarak kastedilen kişinin Aydınoğlu Fahrüddin İsa olduğunu söylemektedir (1952:105-106). Bu bilgi bize Ahmedî'nin Germiyanogulları dışında Aydınoğulları'yla da ilişkisi olduğunu göstermektedir. Ancak Ahmedî'nin önce hangi beyliğe intisap ettiği kesin olmamakla birlikte Kortantamer yaptığı çalışmalar neticesinde Ahmedî'nin Mısır dönüşü önce Aydın, sonra Germiyan en son da Osmanlı sarayına gittiğini öne sürmektedir (1993:12).

Ahmedî'nin Germiyanogulları ile ilişkisi de tam olarak belli değildir. Kaynakların bazıları Ahmedî'nin Germiyanoglu Süleyman Şah ile ilişkilendirirken, bazıları bundan hiç bahsetmemektedir. Kâtip Çelebi ve Taşköprü-zâde Ahmedî'nin Mısır dönüşü Germiyanoglu Süleyman Şah'a hocalık yaptığını ileri sürerken Latîfi, şairin hayatının bu dönemiyle ilgili olarak gerçeklikle pek uyuşmayan bir kaside hikâyesi anlatmaktadır²

Bazı araştırmacıların şüpheyile baktığı bu hikayeye ilgili olarak Gibb, Şeyhî'nin gençliğinde bir dönem Ahmedî'nin öğrencilerinden olduğunu ve bu nedenle bir süre aynı çatı altında yaşamış olabileceklerini, Şeyhî'nin sanatlı şiirde Ahmedî'den daha kabiliyetli olduğunu ancak Ahmedî'nin böyle bir şeye tenezzül etmeyeceğini ifade etmektedir (1999:175). Kortantamer ise İskendernâme'nin bitiş tarihi (1390) ile Süleyman Şah'ın ölüm tarihini (1388) ve o dönemde Şeyhî ile Ahmedî arasındaki yaş farkını dikkate alarak bu hikâyenin gerçek olamayacağını ileri sürmektedir (1993:13).

Ahmedî'nin Germiyan sarayında bulunduğu dönemde Şeyhoğlu'yla şiir yarışmaları yaptığı bilinirken, şairin hem Divan'ında hem de İskendernâme'sinde sürekli olarak

² “Rivayet edilir ki adı geçen kitap Ahmedî tarafından yazıldıktan sonra çağının ileri gelenlerine sunulmuş ve hiç kabul görmemiş. Bu tarz şiirle bir kitaptansa fazlalıklardan arındırılmış bir kaside tercih edilirdi, demişler. O da bu ayıplamadan kırılıp gücenerek büyük bir üzüntüye kapılmış ve bu kızgınlıkla kendisine bir hastalık arzı olup sıhhati bozulmuş. Meğer o sırada merhum Şeyhî ile aynı odayı paylaşan yakın dost imişler. Olanı biten Şeyhî'ye anlatmış ve böyle bir kitaptan bir temizce kaside daha iyi olurdu demelerini, ona nakletmiş bunun üzerine Şeyhî o gece Ahmedî adına duruma uygun bir muhayyel kaside meydana getirmiş. Ertesi gün Ahmedî o bir gecelik kasideyi alıp erkâna gelmiş. Kaside ileri gelenlere arz edilince bunlar şiiri büyük bir dikkatle gözden geçirmişler. Görmüşler ki kaside beyitleri ile kitaptaki şiirlerin pek bir münasebeti bulunmuyor, lafız ve mana bakımından aralarında hiçbir benzerlik yok. Eğer bu kaside seninse o kitap senin değildir eğer kitap seninse kaside senin değildir deyip aralarında aşırı bir farklılık yokken iki edebiyatçının şiirlerini birbirinden ayırıp seçmişler” (Latîfi, 1999:101-102).

Şeyhoğlu'na çatmasından ikisinin geçinemediği anlaşılmaktadır. Şeyhoğlu Divanı henüz elde olmadığı için Şeyhoğlu'nun Ahmedî ile ilgili sözleri bilinmemektedir (Kortantamer, 1993:17).

Ahmedî'nin Aydınoğulları ve Germiyanogulları dışında Osmanogulları ile de münasebetinin olduğu bilinmektedir. Ancak bu münasebetin ne zaman başladığına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ahmedî'nin yazdıklarından hareketle Emir Süleyman ile tanıştığını ve şehzadenin ölümüne kadar ilişkilerinin devam ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Ahmedî'nin Emir Süleyman'dan ilgi ve yakınlık gördüğü Divan'ındaki şiirlerden, Tervihü'l-Ervâh ve Cemşîd ü Hurşîd mesnevilerini onun için yazmasından, eklemeler yaptığı İskendernâme'yi ona sunmasından ve Enverî'nin Düstûr-nâme'sindeki beyitlerden açıkça anlaşılmakla birlikte bu münasebetin ilk ne zaman ve nerede başladığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Ünver, Emir Süleyman'ın 1390 yılında Karesi ve Saruhan sancak beyliğine atanmasından sonra olduğunu ileri sürmekte fakat Emir Süleyman'a Edirne'de mi yoksa Bursa'da mı katıldığının tam olarak belli olmadığını dile getirmektedir (1983:4). Ahmedî Emir Süleyman'ın ölümünden sonra I. Mehmet'le yakınlaşmıştır. Ancak aralarında sağlam bir ilişki kurulamamıştır. Kortantamer, buna gerekçe olarak Ahmedî'nin Emir Süleyman'a olan bağlılığını ve saray çevresindekilerin iftiralarını gösterir. Ahmedî'nin Şehzade Murat için yazdığı kasideden yola çıkarak bir dönem şehzadenin hocalığını yaptığını da dile getirir (1993:28-29).

Bazı kaynaklar Ahmedî ile Yıldırım Bâyezid'in ilişkisinden de bahsetmektedir. T. Josef, Ergun ve Banarlı; Ahmedî'nin İskendernâme'sindeki bir beyite dayanarak şairin Yıldırım Bâyezid'in yanında bulunduğunu ileri sürmektedir. Ancak bu değerlendirmeyi kanıtlayacak bir belge bulunmamaktadır. Ahmedî'nin Timur ile ilişkisi kurduğunu belirten kaynaklar elimizde mevcuttur.³ Hatta bununla ilgili bir hamam hikayesi⁴ anlatılsa da bu karşılaşmanın gerçek olduğuna dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır (Ünver, 1983:4).

³ Âşık Çelebi, Mecdî, Kınalızâde Hasan Çelebi ve Bursalı Mehmet Tahir tezkirelerinde Ahmedî'nin Timur'la ilişkisinden bahsetmektedirler.

⁴ "Emir Timur'un bu yöreye geldiğinde Ahmedî'yi yanına çağırdığı, onunla arkadaşlık etmeye ve onunla dost olmaya arzu duyduğu anlatılır. Anlatıldığına göre, bir gün Timur ile birlikte hamama girerler. Timur ona, "Şu anda hamamda yanımda buluna herkese bir değer biç." der. Ahmedî kabul eder ve "Bu bin, şu şu kadar, şu da şu kadar eder." diyerek hamamdakilerin tamamına bir değer biçer. Emir Timur sonunda, "Bana da bir değer biç." deyince, "Sen seksen dirhem edersin." diye cevap verir. Bunun üzerine Timur, "Adaletle hükmetmedin. Sadece peştemalim bu kadar eder." diye itiraz eder. Ahmedî ise, "Ben de zaten peştemale değer biçmişim. Sen bir dirhem bile etmezsin." cevabını verir. Bu cevap Timur'un çok hoşuna gider ve çok güler. Ardından da hamamda bulunan bütün altın, gümüş alet ve edevatı ona hediye eder. Bu eşyalar gerçekten de çok fazlaydı" (Taşköprülüzâde, 2019:96).

Ahmedî'nin hiçbir eserinde Timur ile yakınlığını destekleyecek bir bilgi bulunmadığını belirten Kortantamer, bu konuya şöyle bir açıklık getirmektedir: “*Ahmedî Timur ilişkisinde Ahmedî ile Ahmed-i Dâ'i karıştırılmış olabilir. Ahmed-i Dâ'i'nin Çağatayca şiir yazdığını biliyoruz. Çağatayca'nın Timur İmparatorluğunda edebiyat dili olarak geliştiğini bildiğimize göre ve Ahmedî ile Ahmed-i Dâ'i'nin isim yakınlığından dolayı karıştırılabilecekleri de akla yakın olduğundan böyle bir olasılığı gözden uzak tutmamak gerekir*” (1993:20-21).

Ahmedî'nin ölüm tarihini ve yerini belirten elimizdeki tek kaynak Mecdî'nin Şakâ'ik Tercümesi'dir. Mecdî, Ahmedî'nin seksen yaşını biraz geçmiş olarak H. 815/ M. 1412 yılının sonlarında Amasya'da öldüğünü söylemektedir: “*Hicret-i Nebeviyye'den Sekiz yüz on beş senesinün evâhirinde seksen yaşından geçmiş iken Amâsiyye'de vefât eyledi. Rahmetu'llâhi te âlâ aleyh*” (2022:242). İsmail Hakkı Uzunçarşılı şairin Kütahya'da öldüğünü zikretse de bu görüş gerçeği yansıtmamaktadır.

Şairliğinin yanı sıra hattat ve ressam olduğu da belirtilen Ahmedî'nin Hamzavi adında tarihçi ve şair bir de kardeşi bulunmaktadır (Banarlı, 1987:388).

2.2. Edebi Kişiliği

Klasik Türk edebiyatının kurulmasında büyük rolü olan Ahmedî, XIV. Yüzyılın en önemli ve etkili isimlerinden biridir. Şiirlerinde Gülşehri, Hoca Mes'ud ve Şeyhoğlu'nun izleri görülse de İran edebiyatından Selmân-ı Savecî ve Nizâmî'nin izinden yürüdüğü açıkça belli olmaktadır. Türk şiirinde Hoca Dehhâni ile başlayan sosyal hayatın şiire yansımaları, Ahmedî'de daha da zenginleşerek derinleşmiştir. Bu nedenle Ahmedî'nin edebi kişiliğini anlamak için yaşadığı dönemin sosyal, kültürel ve siyasi ortamını göz önünde bulundurmamak son derece önemlidir.

Ahmedî Farsça şiir söyleyen Türk şairlerinin etkisiyle gelişen klasik İran şiir geleneğini, onun sanat inceliklerini ve İslam medeniyetini Türk şiirine güçlü bir şekilde yansıtarak Türk şiirinde milli bir söyleyiş geleneğinin de temellerini atmıştır. Eserlerini Eski Anadolu Türkçesi ile kaleme alan şair bu sayede Türk dilinin gelişmesini sağlamış ve Klasik Türk edebiyatının kurulmasına öncülük etmiştir.

Şair olmasının yanında ilmi yönü de oldukça güçlü olan Ahmedî tıp, geometri, astronomi, psikoloji, tarih gibi birçok alanda derin bir bilgiye sahiptir. Eserlerinde özellikle mesnevilerinde, sahip olduğu bu bilgi birikiminin yansımalarını görmek mümkündür.

İskendernâme'sinde hikâyenin içine serpiştirilen bilgiler Ahmedî'nin ne derecede ilim sahibi biri olduğunun en büyük kanıtıdır. Bu nedenle Ahmedî'nin eserleri, edebi olmanın ötesinde bilimsel bir değer de taşımaktadır.

Ahmedî, divan şairi olmasına rağmen eserlerinde halk edebiyatından izlere rastlamak mümkündür. “*Şark efsanelerini çok iyi bilen Ahmedî'nin, eserlerini eski Türklere ait masal ve destanlarla süslemesi dikkate değer bir noktadır*” (Banarlı, 1987:388-390).

Ahmedî XIV. yüzyılın Türkçesini gayet başarılı bir şekilde kullanmıştır. Bazı Türkçe sesleri Farsî edebiyata uydurmak için uzatması özel bir estetik ve musiki anlayışı olduğunun göstergesidir. Öyle ki bazı şiirleri kendinden sonraki dönemleri anımsatacak bir ses ve söyleyiş güzelliğine sahiptir. XV. yüzyılda Ahmet Paşa'nın ve XVI. yüzyılda Bakî'nin söyleyişlerindeki ahenk mükemmelliğine yakın güzellikte şiirleri bulunmaktadır. Bakî'nin “bahar” redifli gazelini Ahmedî'ye nazire olarak söylemesi şairin kendi yüzyılını aşır sonraki yüzyıllarda da kabul gördüğünün göstergesidir.

Ancak şairin kaside ve gazellerinde sergilediği süslü üslup, söyleyiş güzelliği ve incelik mesnevilerinde aynı ölçüde kendini göstermemektedir. Mesnevilerinde ele aldığı toplumsal konular ve farklı ilim alanlarından sunduğu bilgiler mesnevilerini sanatsallıktan uzaklaştırarak bir ansiklopedi kimliğine büründürmüştür. Şairin öğreticilik yönünün ağır basmasından kaynaklanan bu durum mesnevilerindeki üslubun kuru ve yavan bulunmasına ve dolayısıyla beğenilmemesine neden olmuştur. Tezkirelerde, Ahmedî'nin İskendernâme'sini çağın ileri gelenlerine sunduğunda bu tarz şiirle dolu bir kitaptansa bir kaside daha iyidir denilerek beğenilmediği yazmaktadır. “*Egerçi mezbûrun İskender-nâmesi meşhûrdur. Lâkin ne makûle nazm idüğü ma'lûm-ı cumhûrdur. Hattâ rivâyet olunır ki Ahmedî kitâb-ı mezbûrî a'yân-ı 'asrına 'arz eyledükde anlar dahı bu makûle kitâbdan bir iyice kasîde yegdür dirler*”⁵ (Kınalızâde Hasan Çelebi, 2017:181).

Ahmedî'nin eserlerinde sanatsal kaygıdan ziyade öğreticilik ön plana çıkmaktadır. Amacı eğitmek ve yol göstermek olduğu için söz oyunlarına ağırlık vermeyen şair, şiirini süslemeye çalışmaz. Bu nedenle dili sadedir. Gibb, Ahmedî'nin sanatlı söyleyişten ve belagat unsurlarına başvurmaktan kaçındığını öyle ki sade ve içten bir üslup benimseyen Aşık Paşa'nın bile uzak durduğu bazı sözcükleri kullanmaktan çekinmediğini, hayal gücünü ön plana çıkarmak için herhangi bir çaba göstermediğini; bunun da çoğu zaman esere son

⁵ Aynı hikâye benzer şekilde Latîfi Tezkiresi'nde de anlatılmaktadır (Latîfi, 1999:101).

derece yalın bir nitelik kazandırdığını ifade etmektedir. Ancak bu dilsel ve düşünsel sadeliğin esere bir anlatım gücü kazandırsa da Orta Çağ mesnevicilerinde rastlanan gereksiz yere uzatılmış anlatımın Ahmedî'nin kusurlarından biri olduğunu belirtmektedir (1999:176).

Ahmedî'nin gençlik zamanında Mısır'a giderek orada Şeyh Ekmeleddün'den İslamî bilimler, geometri ve tıp dersleri aldığı bilinmektedir. Şeyh Ekmeleddün'in Hanefî mezhebine mensup olmasının etkisiyle kendisi de Hanefiyye mezhebine tabîi olmuştur. Bu nedenle döneminin dinî hayatını ve tasavvuf anlayışını çok iyi bilmektedir. İlk zamanlar aldığı eğitimin etkisiyle İslamî düşüncesinin izlerini yansıtan şiirler yazan Ahmedî, daha sonraki yıllarda bu eğilimini değiştirmiştir. Özellikle Emir Süleyman'a intisap ettikten sonra daha rindâne bir tavırla aşk ve şarap şiirleri yazmıştır. Bunda Emir Süleyman ile birlikte katıldığı bol eğlenceli içki meclislerinin ve Timur tehlikesinin etkisi aşîkârdır.⁶

Ahmedî hem edebi hem de ilmi yönü sebebiyle XIV. yüzyılın önemli isimlerinden biri olmakla birlikte bu yüzyılın en çok eser veren şairi ünvanını da elde etmiştir. Şöhreti kendinden sonraki yüzyıllara taşınan şaire Bakî ve İbn-i Kemal tarafından nazireler yazılmıştır. Öyle ki Ahmedî'nin ünü büyük şair Fuzûlî'ye kadar ulaşmıştır. *“Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi'nde Anadolu mesnevicileri olarak yalnız Ahmedî ile Şeyhî'den bahsedilmesi, bu bakımdan dikkate değer, mühim çizgidir”* (Banarlı, 1987:391).

2.3. Eserleri

Yaşadığı yüzyılda çok sayıda eser veren Ahmedî'nin kaynaklarda bildirilen ve günümüze ulaşan eserleri ile kendisine isnat edilen eserler şunlardır:

2.3.1. Divan

Ahmedî'nin edebi açıdan en fazla değer gören eseri Türkçe Divân'ıdır. Oldukça hacimli olan bu eser edebiyatımızdaki en büyük divanlardan biridir. 9110 beyitten oluşan Divân'da 8 tevhid, 4 na't, 26 Emir Süleyman methiyesi, 6 Sultan Mehmed methiyesi, 1 Âsâ

⁶ “XIV. yüzyılın sonlarına doğru gösteren Timur tehlikesi, Anadolu'nun her yanına korku salmıştı. Timur'un Sivas'ı yıkıp halkını kılıçtan geçirmesi; Halep, Şam, Bağdat gibi kültür merkezlerini yerle bir etmesi; sıradaki hedefin ise Osmanlı ve Anadolu olduğunu açık açık dile getirmesi, haliyle Anadolu halkı üzerinde müthiş bir korkuya sebep olmuştur. Bu korkudan muzdarip olanlardan biri de şair Ahmedî'dir. Yukarıda bahsettiğimiz üzere mutasavvıf olma yolunda ilerken bir anda dönüşüm geçirerek gününü gün eden, içip eğlenen ve her şeyden vazgeçen boş vermiş biri haline gelen şair Ahmedî'nin bu dönüşümünün sebebi elbette ki Timur'un Anadolu toprakları üzerinde saldırdığı kılıçtan geçirilme ve öldürülme korkusudur. O dönemde kültür başkentleri sayılan Halep, Şam ve Bağdat'ın yıkılması zaten Ahmedî üzerinde müthiş bir psikolojik buhrana sebebiyet vermişken, üstüne Anadolu'nun da aynı akıbete maruz kalıp Ahmedî'nin de öldürülmesi ihtimalinin gündeme gelmesi şairin neredeyse dini terk ederek kendini içkiye vermesine vesile olmuştur” (Gülüm, 2021:61-62).

peygamber methiyesi, 1 hazaniyye, 10 bahariyye, 15 nasihat, 1 rumuz, 1 bülbüliyye, 1 menekşe-name, 1 de konusu belli olmayan bir kaside olmak üzere toplam 75 kaside, 8 terkîb-i bend, 2 tercî-i bend, 1 muhammes ve 778 gazel olmak üzere toplam 864 şiir bulunmaktadır. Ahmedî Dîvânı'nın bilinen 7 nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalar; Hamidiye, Düğümlü Baba, Türk-İslam Eserleri, Topkapı British Museum, Vatikan ve Diyanet İşleri Başkanlığı nüshalarıdır. Ancak bu nüshalar arasında müellife ait nüsha bulunmamaktadır (Gülüm, 2021:97). Bu nüshalar arasında en önemlileri Süleymaniye Kütüphanesindeki Hamidiye (Hamidiye, nr. 1082m) ve Vatikan Kütüphanesindeki (Vat. Turco 196) nüshalarıdır (Kut, 1989:165).

Ahmedî Dîvânı üzerinde 4 doktora çalışması yapılmıştır. Bunlardan ilki Tunca Kortantamer tarafından hazırlanmıştır. Çalışmada Ahmedî'nin hayatı ve dünya görüşü hakkında inceleme yapılarak Dîvân'ın altı yazması ayrıntılı bir şekilde tanıtılmış ve eser edebi yönden değerlendirilmiştir. İkinci olarak ise Yaşar Akdoğan tarafından Ahmedî Dîvânı'nın tenkitli metni hazırlanmış ve eserin dil özellikleri incelenmiştir. Ayrıca Yaşar Akdoğan tarafından Dîvân'da yer alan şiirlerden seçmeler şeklinde bir çalışma da yayımlanmıştır. Üçüncü çalışma ise Melike Günyüz'e aittir. Günyüz çalışmasında Ahmedî Dîvânı'nın tenkitli metin incelemesini yapmıştır (Şentürk ve Kartal, 2021:183). Bunların dışında Dîvân'la ilgili farklı konularda hazırlanan yüksek lisans tezleri de bulunmaktadır.

Eser, Ahmedî'nin söz anlam inceliklerini süslü şiir anlayışıyla birleştirmeyi başardığı sanatını yansıtmaya bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca şairin eserinde XIV. yüzyıl Türkçesini büyük bir ustalıkla kullandığı ve halk dilinden aldığı kelimelerle sade ve doğal bir söyleyişinin olduğu görülmektedir (Banarlı, 1987:391).

2.3.2. İskendernâme

Ahmedî'nin üne kavuşmasında en büyük paya sahip olan eserdir. Çalışmamıza kaynaklık ettiği için bir sonraki bölümde detaylı olarak anlatılmıştır.

2.3.3. Cemşîd ü Hûrşîd

Ahmedî'nin Cemşîd ü Hûrşîd mesnevisinden ilk bahseden kişi Sehi Bey'dir. Sehi Bey tezkiresinde “*Cemşîd ü Hurşîd adlı bir başka kitap da nazm etmiştir. Fakat İskendernâme’de bulunan marifet ve letafet onda yoktur*” şeklinde bilgi vermektedir (İsen, 1998:114). Gelibolulu Ali ve Kâtip Çelebi de tezkirelerinde esere değinmektedirler (Ünver, 1983:5).

Ancak XIV. yüzyıldan bu yana tek bir nüshasına rastlanmayan bu eser ilk kez Nihat Sami Banarlı tarafından bulunmuş ve ilim alemine tanıtılmıştır. Ahmedî'nin İskendernâme'sinden sonra ikinci büyük mesnevisi olan eser 5000 beyit civarındadır. İranlı şair Selmân Sâveci'nin aynı adlı eserinden fikir ve konu almak suretiyle yazılan bu mesnevi, şair tarafından yapılan eklemelerle tercüme olmaktan ziyade telif eser kimliği kazanmıştır. Selmân Sâveci'nin eseri 2700 beyit civarındayken Ahmedî'nin eserinin 5000 beyit olması esere eklenen kısmın ne kadar büyük olduğunu göstermektedir. Ahmedî eseri yeni bir eser haline getirebilmek için Şark efsanelerinden ve mesnevilerinden faydalanmış, onlardan aldığı farklı motifleri ustalıklı birleştirip yeni bir eser ortaya koymuştur. Esere kaynaklık eden ürünlerin arasında Türk destan ve masallarının olduğunu düşündürmesi açısından ayrı bir önem arz etmektedir (Banarlı, 1987:393).

Emir Süleyman'ın isteği üzerine H. 806/ M. 1403 yılında yazılan eser önce Emir Süleyman'a sunulmuş ancak onun ölümünden sonra birtakım değişikliklerle bu sefer I. Mehmed'e sunulmuş veya sunulmak istenmiştir (Demirbilek, 2000:23).

Aruzun “*mefa'ilün mefa'ilün fa'ülün*” kalıbıyla yazılan eser, Çin Fağfurunun oğlu Cemşîd ile Rum Kayseri'nin kızı Hûrşîd arasındaki aşkı anlatmaktadır. Eserin Nuruosmaniye Kütüphanesinde 3 (no 4188, 4189, 4190), İstanbul Üniversitesi FY'de 1 (no 442), Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa Kitaplığında 1 (no 504) adet nüshası bulunmaktadır (Gülüm, 2021:39).

Mehmet Akalın'ın eserle ilgili doktora çalışması bulunmaktadır. Çalışmasında eserin dil özelliklerini inceleyen Akalın, ayrıca tezin metin kısmını yayımlamıştır.

2.3.4. Tervihü'l Ervâh

Ahmedî'nin en hacimli mesnevisi olan Tervihü'l Ervâh, Türk edebiyatında yazılmış ilk manzum tıp kitabıdır. Bu açıdan büyük bir öneme sahip olan mesnevi, aruzun “*mefa'ilün mefa'ilün fa'ülün*” kalıbıyla yazılmıştır. Eser, Topkapı Sarayı'nda bulunan yazmanın başındaki ibare sebebiyle adı “Tervihü'l Ervâh” şeklinde yanlış kaydedilmiştir. Latifî ve Mehmet Tahir'in etkisiyle Kânûn u Şifâ Tercümesi zannedilen eserin tercüme olmayıp telif bir eser olduğu sonradan fark edilmiştir. Fuat Köprülü'nün “*takriben 4000 beyitlik*” dediği Tervihü'l Ervâh, toplamda 10082 beyitten oluşmaktadır (Özer, 1995:11).

Tervihü'l Ervâh, 1403-1410 yılları arasında önce Emir Süleyman için yazılmış ancak daha sonra eklemeler yapılarak I. Mehmed'e sunulmuştur. 9 ay gibi bir sürede yazılan eserde

teşhis, tedavi, patoloji, anatomi, hastalıkların belirtileri ve tedavileri, farmakoloji, hijyen gibi çeşitli alanlarda bilgi verilmiştir (Temizel, 2002:10). Bu anlamda eser Ahmedî'nin şairliğinin yanı sıra hekimlik ve tıp konusunda da ne kadar derin bir bilgiye sahip olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Eserin 1'i tam, 6'sı yarım ya da eksik toplam 7 nüshası bulunmaktadır. Bunlardan sadece Topkapı Sarayı Revan bölümü 1681 numarada kayıtlı olan nüsha tamdır (Gülüm, 2021:40). Tervihü'l Ervâh ile ilgili olarak Bedii N. Şehsuvaroğlu'nun 1954'te hazırladığı ayrıntılı bir çalışması bulunmaktadır. Osman Özer ise eser üzerine 1995'te doktora çalışması yapmıştır.

2.3.5. Mirkâtü'l- edeb

Ahmedî'nin Aydınogulları'ndan İsâ Bey'in oğlu Hamza Bey için yazdığı Arapça-Farsça manzum bir lügattir. Eser, Arapça ve Farsça öğrenmek isteyenler için gereken kelimelerle birlikte tıp, hey'et, astronomi, astroloji, fıkıh, matematik gibi farklı konularda belli başlı lügatları ve ıstılahları da içermektedir. Mukaddime ve iki ana bölümden meydana gelen eserin mukaddime kısmı 33 beyittir. Birinci bölüm farklı vezinlerde ve uzunluklarda 50 kıt'aya ayrılmış 816 beyitten oluşurken, ikinci bölüm ise biri hatime olmak üzere toplam 22 kıt'adan oluşmaktadır. Bu kısımda ebced hesabı, ebced hesabıyla çarpım tablosu, koyundan yenmesi haram olan şeyler ve dört kefare, ramazan ayında yemek yemenin mubah olması, kalıtsal ve bulaşıcı hastalıklar, gezegen ve burçların sayıları, gezegenlerin şeref yerleri, peygamberlerin isimleri gibi çeşitli konularda bilgiler yer almaktadır (Temizel, 2002:216-218).

Eserin 8 nüshası bulunmaktadır (Temizel, 2002:216-224). Bu nüshalardan sadece Konya Mevlâna Müzesi Kütüphanesi İhtisas Bölümü 2524/2 numarada kayıtlı olan mecmuanın mukaddime bölümü mensurken diğer nüshaların tamamı manzumdur. Eser ilk olarak Nihat Çetin tarafından ilim alemine tanıtılmıştır. Daha sonra Ali Alparslan eserin başka bir nüshasını daha tespit etmiş ve adının "*Mirkat-i Edeb*" olması gerektiğini ileri sürmüştür. Ayrıca Ali Temizel'in Ahmedî'nin diğer Farsça eserleriyle birlikte bu eseri ele aldığı bir doktora tezi bulunmaktadır (Şentürk ve Kartal, 2021:186).

2.3.6. Mizânü'l-edeb

195 beyitten meydana gelen Mizânü'l-edeb, aruzun "*fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilâtün*" kalıbıyla yazılmış Arapça sarf bilgisi kurallarını anlatan Farsça bir kasidedir.

Eserin kim için, ne zaman yazıldığı tam olarak bilinmese de içinde bulunduğu mecmuadan edinilen bilgilere göre aynı Mirkâtül-edeb gibi bu eserin de İsmâ Bey'in oğlu Hamza Bey için yazıldığı söylenebilir (Temizel, 2002:258-259). Allah'a hamd u senâ ve Hz. Peygamber'e sâlât ve selâmdan sonra sarfın tarifi, vezin, mizan ve mevzun'un açıklaması konularıyla başlamaktadır. Eserde sarf bilgisiyle alakalı 23 konu yer alırken her konu birbirinden farklı en az 2 en fazla 19 beyitle açıklanmıştır (Şentürk ve Kartal, 2021:187). Ali Temizel'in Ahmedî'nin diğer Farsça eserleriyle birlikte bu eseri ele aldığı bir doktora tezi bulunmaktadır.

2.3.7. Mi'yârü'l-edeb

170 beyitten meydana gelen Mi'yârü'l-edeb, Arapça nahiv bilgisi kurallarını anlatan aruzun “*fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün*” kalıbıyla yazılmış Farsça bir kasidedir. Eserin kim için ve ne zaman yazıldığı tam olarak bilinmese de içinde bulunduğu mecmuadan edinilen bilgilere göre aynı “Mirkâtü'l-edeb” ve “Mizânü'l-edeb” gibi bu eserin de İsmâ Bey'in oğlu Hamza Bey için yazıldığı söylenebilir. Mi'yârü'l-edeb, 5 beyitlik Allah'a hamd u senâ ve Hz. Peygamber'e sâlât ve selâmdan sonra nahiv ilmi, kelime ve cümle bilgisi ve kısımları hakkındaki konuyla başlamaktadır. Eserde nahiv bilgisi ile ilgili 29 konu yer almaktadır. Birbirinden farklı olan bu 29 konu, en az 2 en fazla 13 beyitle açıklanmıştır. Farsça anlatılan mevzular açıklanmış, Arapça kelime veya cümleler örnek verilerek pekiştirilmiştir. Konular anlatılırken güzel ahlak, çalışmayı ve ilmi teşvik eden nasihatler, öğrenciye şevk veren bazı iltifatlar zaman zaman beyit ve fasıla cümleleri olarak verilmiştir. Eserin tek nüshası bulunmaktadır (Temizel, 2002:289-295). Ali Temizel'in Ahmedî'nin diğer Farsça eserleriyle birlikte bu eseri ele aldığı bir doktora tezi bulunmaktadır.

2.3.8. Bedâ'î'u's-Sihr fî-Sanâ'î'i's-Şi'r

Eser Farsça bir risale olup manzum-mensur karışık kaleme alınmıştır. Reşîdüddîn-i Vatvât'ın “*Hada'iku's-sihr fî-Dekâ'iki's-Şi'r*” adlı eserindeki edebi sanatlara ait açıklamaların özetini ve konuyla ilgili Arapça, Farsça ve Türkçe örnekleri içermektedir. Eserin başında Allah'a hamd u senâ ve Hz. Peygamber'e salat ve selâmı içeren 3 varak Arapça mukaddime sonrasında üç varaklık bir giriş kısmı gelmektedir. Bu kısımda belagat, fesâhat, meânî ve beyân konuları Farsça anlatılmıştır. Eserde önce konu başlığı verilip Farsça açıklaması yapılmıştır. Devamında konuyla ilgili diğer bölümler anlatılmıştır. Her konu için örnekler seçilmiş ve bu örnekler sırasıyla ayetlerden, hadislerden, Arapça belâğ ve

fasih sözlerden, Arapça beyitlerden sonrasında Farsça nesir ve beyitlerden oluşmaktadır. Edebi sanatlarla ilgili toplam 107 ayet, 27 hadis, 420 Arapça beyit ve mısra, 331 Farsça beyit ve mısra ile çok sayıda Arapça ve Farsça fasih ve belîğ cümle kullanılmıştır. Eserin Konya Mevlâna Müzesi Kütüphanesi ve Tahran Milli Kütüphanesi olmak üzere bilinen iki yazma nüshası bulunmaktadır. İmla hataları ve kelime noksanlıkları dışında bu iki nüsha arasında önemli bir farklılık bulunmamaktadır (Temizel, 2002:42-48). Ali Temizel’in Ahmedî’nin diğer Farsça eserleriyle birlikte bu eseri ele aldığı bir doktora tezi bulunmaktadır.

2.3.9. Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osmân

Ahmedî’nin Osmanlı tarihini anlattığı “*Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osmân*”, müstakil bir eser olmayıp “İskendernâme”nin arasına ilave edilmiş, 334 beyitten oluşan bir bölümdür. Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluşuna ait önemli bilgiler içeren eser, mesnevi tarzında Türkçe yazılmış ilk manzum gazavât-nâme örneğidir. Osmanlı tarih yazma geleneğini başlatması bakımından türünün en önemli eseri olan “*Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osmân*”, aruzun “*fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün*” kalıbıyla yazılmıştır. Osman Gazi, Orhan Gazi, I. Murad, Yıldırım Bayezid ve Emir Süleyman devrini anlatan eser, Türk mesnevi edebiyatının dinî destanî olmayan ilk örneği sayılmaktadır (Özer, 2018:231). Emir Süleyman için yazılan eserle ilgili Nihat Sami Banarlı’nın detaylı bir çalışması bulunmaktadır. Ayrıca Eva Pantučkova, Nihal Atsız ve Kemal Sılay tarafından da birer çalışma yapılmıştır.

2.3.10. Mi’râcnâme

Ahmedî’nin Divan şiiri geleneği olarak birçok şiirinde kısa Mi’râciye’leri mevcut olmakla birlikte şu ana kadar hiçbir kaynak Ahmedî’nin müstakil bir Mi’râcnâme’sinden bahsetmemiştir. Ahmedî’nin en bilinen mi’râciyesi ise 615 beyitlik Mevlid’inin içindeki 100 beyitlik Mi’râciye bölümüdür. Ahmedî Mi’râcnâme’sini H. 808 rebî’ü’l-âhîrinin evvelinde/26 Eylül 1405-1406 Cumartesi günü 490 beyit yazdığını bildirmiştir. Ancak Yaşar Akdoğan adı geçen eseri 497 beyit olarak belirlemiştir. Ahmedî’nin Mi’râcnâme’si Eski Türk Edebiyatı sahasında bilinen ilk Mi’râcnâme’lerden farklıdır (Akdoğan, 1989:267-269). Eser hakkında Yaşar Akdoğan’ın bir makalesi bulunmaktadır.

2.3.11. Mevlid

Türk edebiyatında türünün ilk örneği olan “*Mevlid*” aruzun “*fâilâtün fâilâtün fâilün*” kalıbıyla yazılmıştır. Her ne kadar beyit sayısı Ahmedî tarafından metinde zikredilse de

İsmail Ünver’e göre 625 beyittir (1977:357). Furkan Öztürk ise 652 beyit olduğunu dile getirir. Ancak elde bulunan tek düzgün nüshanın da bazı varaklarının tahrip olması nedeniyle beyit sayısı hakkında tam bir netlik söz konusu değildir. “*Mevlid*” ilk olarak 1975 yılında İsmail Ünver’in Türk Edebiyatında Manzum İskender-nâmeler” adlı doktora çalışması sayesinde edebiyatımıza kazandırılmıştır (Süer, 2018:156-157). Ahmedî’nin “*Mevlid*”i ile ilgili İsmail Ünver, Furkan Öztürk ve Fatih Ramazan Süer’in çalışmaları bulunmaktadır.

2.4. Ahmedî’ye İsnad Edilen Eserler

Yukarıda adı geçen eserlerin dışında Ahmedî’ye ait olduğu söylenen başka eserler de bulunmaktadır. Bunlardan kısaca bahsederek;

2.4.1. Kasîde-i Sarsârî Şerhi

Mecdî, İbn-i Arapşah’a dayanarak Ahmedî’nin böyle bir eser yazdığını dile getirmektedir. Ayrıca Kâtip Çelebi, Mehmet Tahir, Sadettin Ergun ve Fuat Köprülü de bu şerhten bahsetmişlerdir. Ancak sözü edilen şerh, bugüne kadar bulunamamıştır (Ünver, 1983:6).

2.4.2. Hayretü’l-ukalâ

Böyle bir eserin varlığından ilk bahseden Kâtip Çelebi’dir. Sonrasında Mehmet Tahir ve Fuat Köprülü de bu bilgiyi tekrarlamışlardır. Ancak sözü edilen eser bugüne kadar ortaya çıkmamıştır (Gülüm, 2021:50).

2.4.3. Yûsuf u Züleyhâ

Latîfî’nin Likâ’i başlığı altında, bu şairin Ahmedî’nin “*Yûsuf u Züleyhâ*”sına nazire yazdığı bildirse de Ahmedî’nin böyle bir mesnevisine rastlanmamıştır (Ünver, 1983:7).

2.4.4. Esrâr-nâme

Ahmedî’nin İranlı şair Feridüddün-i Attâr’ın “*Esrâr-nâme*”sinin çevirisi yaptığı söylene de eski kaynaklarda böyle bir bilgiye rastlanmamaktadır (Ünver, 1983:6). Araştırmacıların farklı bilgiler öne sürerek Ahmedî’ye atfettikleri bu eserin ortaya çıkan yeni bilgiler neticesinde şaire ait olmadığı kesinleşmiştir (Gülüm, 2021:51).

2.4.5. Süleymân-nâme

Ahmedî'ye isnad edilen eserlerden bir diğeri “*Süleymân-nâme*”dir. Ancak Köprülü, Kâtip Çelebi'nin yanıldığını belirtmektedir (Gülüm, 2021:51).

2.4.6. Kânun u Şifâ Tercümesi

Bu eserden ilk bahseden Lâtîfî, tezkiresinde Ahmedî'nin böyle bir eseri olduğunu dile getirmektedir (Latîfî, 1999:103). Bu sebeple farklı bir kitap olarak algılanan eserin, yapılan araştırmalar neticesinde “*Tervihü'l Ervâh*” olduğu anlaşılmıştır (Gülüm, 2021:52).

2.4.7. Çeng-nâme

Kâtip Çelebi tarafından Ahmedî'ye ait olduğu söylenilen “*Çeng-nâme*” adlı eserin, sonrasında yapılan çalışmalar sayesinde Ahmed-i Dâî'ye ait olduğu ortaya çıkmıştır (Gülüm, 2021:52).

2.4.8. Vis ü Râmîn

Abdülvâsi Çelebi'nin mesnevisinde Ahmedî'nin “*Vis ü Râmîn*”i çevirmeye başladığını ancak tamamlayamadan öldüğünü aktarmaktadır (Ünver, 1983:7). Ahmedî'nin sözü edilen eserin ne kadarını çevirdiği halen bilinmemektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSKENDERNÂME

3.1. Tarihi Kişilik Olarak İskender

Asıl adı Alexandros olan Büyük İskender, Makedonya Kralı II. Filip (Philippos) ile Epirus Krallığı'nın kızı Prenses Olympias'ın oğludur. Milattan önce 356 yılında Makedonya'nın Pella kasabasında dünyaya gelmiştir. Babasının ölümünden sonra çok genç yaşta Makedonya tahtına geçmiş ve on iki yıl boyunca büyük askeri zaferlere liderlik etmiştir. Otuz yaşına geldiğinde ise antik dünyanın en büyük imparatorluklarından birinin lideri olmuştur. Kısa ömrüne rağmen tarih sahnesinde önemli bir yer edinen İskender'in bu başarısında, karakterinin payı oldukça büyüktür.

“İskender'in başarısının sırrı karakteriydi. Her dönemde ona gizemli ve sınırsız bir üstünlük sağlayan ruhsal ve kişisel özelliklere sahipti. İskender, bu özelliklerle olağanüstü bir seviyede donatılmıştı. Kişilik ve görgü açısından hayranlık verici derecede iyiydi. Her yaptığı işte aktif, atletik, gayretli ve hevesliydi. Aynı zamanda dikkat gerektiren ani durumlarda soğukkanlı, sakin, düşünceli ve davranışları ile yaptıklarının sonuçları konusunda tedbirli ve ileri görüşlüydü. Ona gösterilen nezakete karşı düşünceli ve nazik, arkadaşlarına karşı sadık ve dostlarına karşı cömertti. Kısacası bütün enerjisini fetihlere ve savaşlara harcamış bir adam olsa da asil karakterliydi” (Abbott, 2022:15-16).

Sahip olduğu bu üstün vasıflarının yanı sıra İskender'in aldığı eğitim de onun büyük bir imparator olmasında belirleyici bir rol oynamıştır. Küçük yaşlardan itibaren saray gelenekleri doğrultusunda askeri eğitimler almıştır. “*Tabii ki İskender'in eğitimini dönemin ünlü öğretmenleri üstlenmişti. Hepsinin başında Leonidas bulunuyordu. Olympias'ın akrabası olan Kendisine eğitmen ünvanını yakıştırsa da diğerleri tarafından lala olarak kabul ediliyordu. Eğitmen ünvanını hakkıyla taşımaya layık olan ise Akarnanlı Lysimakhos'tu. Hiçbir özelliği olmamasına rağmen kendini İlyada kahramanı Phoiniks'e, İskender'i Akhilleus'a, Philipps'u da Peleus'a benzettiği için sarayda çok seviliyordu, hiyerarşide ikinci sıradaydı*” (Plutarkhos, 2023:7).

İskender askeri eğitimlerin yanı sıra İlk Çağ'ın en büyük düşünürlerinden biri olan Aristoteles'in rehberliğinde çok yönlü bir eğitim de almıştır. Kral II. Philipp'in ricası üzerine İskender'e hocalık yapmaya başlayan Aristoteles, bir yandan siyaset, ahlak, edebiyat, tarih ve doğa bilimleri gibi dersler verirken bir yandan kendi yazdığı kitaplarda yer almayan

bilgileri de ayrıca aktarmıştır. Bu anlamda Aristoteles'in İskender üzerindeki etkisi de oldukça büyüktür.

“Düşünceleriyle dünyayı fethetmiş olan adam, kılıcıyla dünyayı fethedecek olan adamı eğitiyordu. Heyecanlı, ateşli çocuğa düşüncelerin kutsallığını, büyüklüğünü, büyüklük kavramını tanıtmak şerefi o öğretmene aittir; çocuğa zevk ve safaya hor bakmayı, şehvetli eğlencelerden kaçınmayı öğreten, ihtiraslarıyla heyecanlarını asilleştiren, kuvvetine ölçü ve derinlik veren de odur. İskender her zaman öğretmenine derin bir saygı beslemiştir. Babasına yalnız dünyaya gelişini, öğretmenine ise şan ve şeref içinde yaşamayı borçluydu” (Droysen, 2023:109).

Karakteri ve dehası böylesi büyük adamlardan aldığı eğitimle birleşen İskender, böylece adını tarihe büyük olarak yazdıracak kadar güçlü ve donanımlı bir imparatora dönüşmüştür.

İskender her anlamda etkileyici özelliklere sahip birisiydi. Babası yokken Makedonya'ya gelen Pers elçilerle ettiği sohbetlerde yaşının üstünde bir olgunluk ve ileri görüşlülük gösteren İskender elçileri şaşırtmış; babası Philip'e hediye olarak gönderilen ve sonrasında yanından hiç ayırmayacağı meşhur atı Bucephalus'u ehlileştirerek babasının da övgülerini kazanmıştır. Öyle ki daha on altı yaşındayken babasının yerine vekillik yaparak ilerde ne kadar başarılı bir imparator olacağının sinyallerini de vermiştir (Abbott, 2022:19-22).

Babasının suikaste kurban giderek ölmesiyle yirmi yaşında tahta çıkan İskender, ilk iş olarak babasının katillerini cezalandırdı. Ardından kendi için tehdit oluşturacak herkesi ortadan kaldırdı. Tahta çıkmasıyla ortaya çıkan krizi de düzelttikten sonra otoritesini kabul ettirmek için güneye doğru sefere çıktı. Sırasıyla Teselya, Thermopylai ve Korinthos'taki direnişlere son vererek Makedonya'ya geri döndü. Sonrasında babasının bitiremediği bazı işleri tamamlamak için kuzeye yöneldi. Triballoi krallığı, Getelar, İlyria ve sonrasında Thebai ile birlikte tüm Yunan devletlerini fetheden İskender, Makedonya'ya dönüp hayalini kurduğu Asya istilasına hazırlanmaya başladı (Bosworth, 2021:37-47).

İskender Asya ile ilgili düşüncelerini ilk önce en yakınındaki bakanlarına ve danışmanlarına açtı. Bunlardan Parmenio ve Antipater, İskender'in fetihleri boyunca yanından ayrılmayan en sadık adamlarıydı. Bu iki adam babası Philipp zamanında da bakanlık yapmış güvenilir kişilerdi. Genel olarak herkes aynı fikirde olmasına rağmen Parmenio ve Antipater bu duruma pek sıcak bakmadılar. Çünkü İskender'in Asya'ya gitmesi

durumunda Makedonya'nın çıkarlarının zarar göreceğini ve henüz bir ailesi olmadığı için ülkenin zor durumda kalacağını düşünüyorlardı. Ancak İskender'in kararı kesindi. Yerine vekillik yapması için Antipater'i Makedonya'da bırakarak Parmenio ile birlikte Asya seferine çıktı (Abbott, 2022:47-48). Beraberinde mühendis, mimar, tarihçi ve ilim adamı da götürdü.

İskender Grenikos'ta Dareios'la karşılaşmadan önce Parmenion komutasındaki ordusu Abydos'a ilerlerken yakın dostlarıyla birlikte kendisi için büyük anlamı olan Truva'ya gitti. Homeros'un İlyada Destanı'nda yer alan Akhilleos'u kendine örnek alan İskender, onun soyundan gelmekle övünerek her yönüyle ona benzemesi gerektiğini düşünüyordu. *“Arrhionos'un çağdaşlarının aktardığına göre Troya'da efsanevi savaşlarda çarpışmış kahramanlarının ruhları hala dolaşıyordu. İskender de buna benzer hikâyeler duymuş olmalı, bu yüzden ziyaret onun için sıradan bir gezi olmaktan öte bir anlam taşıyordu. Akhilleus'un soyundan geliyor ve onunla kıyaslanmaktan kıvanç duyuyordu”* (Lendering, 2023:86). Öyle ki İskender, hocası Aristoteles'in kendisine verdiği Homeros'un şiirlerinin kopyasını bir kutuda muhafaza ederek hayatı boyunca yanından ayırmamıştır. İskender için oldukça önemli olan bu durumu Plutarkhos şöyle aktarmaktadır:

“Dareios'un hazinesinde değerli taşlarla süslü, çok güzel altın bir sandık bulundu ve hemen İskender'e teslim edildi. İskender bütün arkadaşlarına bu küçük şaheserin içine konacak en değerli şeyin ne olabileceğini sordu. Herkes bir şeyler teklif etti ancak İskender tatmin olmadı. Başucunda gözü gibi sakladığı İlyada kitabını çıkarıp sandığa koydu. Güvenilir kaynakların tümü bu olayı aynen aktarır. Aynı kaynaklara göre Homeros, İskender için çok değerli bir silah arkadaşı, bir kılavuz da olmuştu” (2023:29).

İskender Truva'da ataları için kurbanlar kesip değerli armağanlar sunduktan sonra ordusuna katıldı. İskender savaşın ilk iki yılı boyunca, Pers ordusuyla iki kez karşı karşıya geldi: Granikos (Biga Çayı) kıyılarında ve Kilikya'daki İssos'ta. İlk önce Granikos'ta karşılaştı. *“Çıkarma 334 ilkbaharında, Perslerin deniz üstünlüklerini açıkça kullanma ihtiyacı duymadıkları sırada gerçekleşti. Küçükasya satrapları ordularını Granikos kıyılarında hazır tutuyorlardı; İskender tarafından darmadağın edilip yenilgiye uğratıldılar (Mayıs 334). Bu zafer İskender'in Yunan kent devletlerini kurtararak ve direnenleri cezalandırarak Küçükasya'nın güneyine doğru ilerlemesini sağladı”* (Briant, 2018:16-17). Böylece Sardeis, Lykia, Pamphylia, Psidia, Frigya ve Kilikya'yı ele geçiren İskender, bu zaferin ardından Pers ordusuyla ikinci kez Kasım 333'te karşılaştı. İssos ovasında Darius komutasındaki Pers ordusunu yenilgiye uğratan İskender, Fenike şehirlerinin kontrolünü ele

geçirdi. Dareios savaştan kaçarken; annesi Sysigambis, karısı Stateira ve çocukları esir düştü (Briant, 2018:17-18).

Bu galibiyetlerin ardından İskender 332 yılında son on yıldır Perslerin yönetimi altında bulunan Mısır'a yöneldi. Lendering'in Arrhionos'tan aktardığına göre garnizon İskender'e sorunsuzca teslim olmakla kalmayıp sevgi gösteriyle karşıladı. *"Dareios'un Mısır satraplığına atadığı Pers Mazaces'in emrinde Pers birliği bulunmadığından, İskender'i şehre ve ülkeye dost olarak kabul etti. İskender Pelousion'da bir garnizon bırakarak donanmaya nehirden yukarıya Memphis şehrine doğru yelken açma emri verdi"* (2023:170). İskender Mısır'ı fethederek böylece Pers egemenliği altında bulunan Akdeniz sahillerinin fethini tamamlamış oldu. İskender'e Siva'da başrahip tarafından Ammon'un oğlu ünvanı verildi (Bosworth, 2021:90). *"Aslında İskender 'tanrının oğlu' olarak adlandırılmaktan pek hoşlanmazdı, muhtemelen bunu hükmetmek istediği insanları etkilemek amacıyla kullanırdı"* (Plutarkhos, 2023:33).

Sonrasında Nil Nehri'ne kadar ilerleyen İskender çok elverişli bir bölge buldu. Burada kendi karakterini yansıtan ve adını taşıyan İskenderiye (Alexandria) şehrini inşa etti ve kışı orada geçirdi. 331 yılında Suriye'ye dönüp sonrasında Mezopotamya'ya gitti. İskender'in tek arzusu Dareios'u yenmek ve onu şahsen ele geçirmektir. Ninova ile Arbela (Erbil) arasındaki Gaugamela'da üçüncü kez Dareios'la karşılaşan İskender Dareios'u yendi ancak ele geçiremedi.

İskender bu zaferin ardından güneye inerek Babil'e gitti. Stratejik bir öneme sahip olan Babil şehrini ele geçirdikten sonra İran'a doğru ilerledi. Persapolis'i alarak I. Kserkses'in sarayını yaktı. İskender Yunanistan'a düzenledikleri istila yüzünden Persleri cezalandırmak için sarayı yakmak istediğini söylese de sonrasında bu hareketinden pişmanlık duymuştur. İskender, 330 yılının ilkbaharında Media'nın başşehri Ekbatana'yı alması için Parmenion'u görevlendirip kendisi Dareios'un peşine düştü. Ancak İskender Dareios'u yakalayamadan Bessos ve yandaşları Dareios'a ihanet ederek onu öldürdü. İskender Dareios'ın ölümüyle sayısız çıkar elde etti ve Doğu Seferi'ni tamamlamak için artık önünde hiçbir engel kalmadı (Bosworth, 2021:104-115).

Bu sırada Yunanlı askerler arasında huzursuzluk çıkmaya başlayınca dört yıl boyunca evinden uzak kalan askerlerin evlerine dönmelerine izin verdi. İran topraklarında bir imparatorluk kurmak isteyen İskender, Pers ve Makedonya yönetim tarzlarını birleştirerek yeni bir sistem kurdu. Ordusunu da bu eklektik sisteme göre yeniden düzenledi. Doğu'daki

lkeleri ele geçirerek Hazar kıyılarına ve sonrasında Afganistan'ın ilerine doğru ilerledi. Hindukuş Dağları'nı geçip Seyhun ırmağına kadar ilerledi. İskender 328 yılında İskitleri yendi (Kaya, 2000:555).

İskender İskitleri yendikten sonra Dareios'a karşı düzenlenen komploda parmağı olan Bessos'un kendi satraplığı olan Baktria'ya doğru yola ıktı. Buradaki direniş son vermek için yaklaşık üç yıl uğraştı. Bu sırada Sogdia Tepesi direnişini yürüten İranlı soylu Oksyarhhes'in kızı Roksane'yle evlendi. İskender giderek Perslerin gelenek ve göreneklerini benimsemeye başladı. Onlar gibi giyiniyor, huzuruna çıkarılan yere kapanarak kendisini selamlamasını istiyor, tanrı gibi davranıyordu. Bu durum Pers soyluların İskender'in etrafında toplanmasını sağlarken Makedon soyluların sert muhalefetine neden oldu. Oysa İskender'in amacı her iki kültürün kaynaşmasını ve kendisi karşısında eşit olmasını sağlamaktı (Briant, 2018, 96-101). Her ne kadar hocası Aristoteles de onun eşitlik anlayışına karşı çıksa da İskender onu dinlememiştir.

İki yıl boyunca Baktria'da kalan İskender yeni bir sefer için yola koyuldu. 327 yılı ilkbaharının sonunda ordu Hindistan'ı istila etmek için hazırdu. Baktria'dan on günlük bir yolculuktan sonra Hindukuş Dağları'nı aşarak İndus ovasına inen İskender, Taksila'ya girdi. Bölgenin yönetimini elinde bulunduran Poros'un fillerden oluşan birliğini alt ederek büyük bir zafer (Hydaspes Savaşı) kazandı. Bu savaş İskender'in doğu seferinin en önemli ve son büyük askeri çatışmasıdır. Sonrasında herhangi bir direnişle karşılaşmadan Hyphasis'e ilerledi. İskender'i arzusu Hint Okyanusu'na ulaşmaktı. Ancak Gaugamela Savaşı'ndan beri sınırları gerilmekte olan Makedon askerleri yüzünden bu mümkün olmadı ve İskender geri dönmek zorunda kaldı (Bosworth, 2021:140-156).

İskender Hyphasis'ten ayrıldıktan sonra Susa'ya yöneldi. Burada arkadaşları ve komutanları için bir ziyafet ve içki yarışması düzenledi. *“Susa'da büyük bir düğün töreni düzenledi ve birçok Makedon komutanı Pers kadınlarıyla evlendirdi, kendi de Dareios'un kızı Stateira ile evlendi”* (Plutarkhos, 2023:73).

324 yılının ilkbaharında İskender ve ordusu Susa'dan ayrıldı. Ordusunun büyük bölümü Hephaistion'la birlikte İran Körfezi'ne giderken İskender gemiyle Opis'e gitti. Burada askerlerin çıkardığı ayaklanmayı bastırdı. Ardından yaşı ve sağlığı nedeniyle askerliğe uygun olmayan tüm Makedonları terhis edip yerlerine Perslerden oluşan bir birlik kurdu. Bu değişikliğin ardından Opis'ten ayrılan İskender, nce Ekbatana'ya gitti, ardından Babil'e geçti. Babil'de batıdan gelen heyetleri kabul etti. Yeni seferler düzenlemeyi düşünen

İskender'in ilk hedefi Arabistan'dı. Filo hazır ve ordunun toplanması tamamlanmak üzereydi. İskender seferin başlangıç gününü ilan etmek için her zaman yaptığı gibi tanrılara kurbanlar sundu. Kurban töreninde orduyla birlikte yemek yedi, içki içip eğlendi. Ertesi gün de yine geç saatlere kadar içki içip eğlenen İskender, rahatsızlandı. “*Daisios ayının on yedisinde sağlığı iyice kötüleşti. Son günlerin coşkusu ile peş peşe katıldığı içki ziyafetleri, hastalıklara karşı fazla hassas bünyesi olan Kral'a dokunmuş, ateşi yükselmişti*” (Droysen, 2023:636). Sonraki günlerde de ateşi düşmeyen İskender gittikçe kötüleşti. Daisios'un⁷ yirmi sekizinde akşama doğru hayata gözlerini yumdu. Cenazesi ihtişamlı bir törenle İskenderiye'ye götürüldü ve orada defnedildi. İskender'in ölümüyle kurduğu büyük imparatorluk devlet büyükleri arasında çıkan kavgalar ve orduda çıkan ayaklanmalarla çöküşe başladı.

3.2. İskendernâmelerin Ortaya Çıkışı

Tarihe damgasını vurmuş imparatorlardan biri olan Makedonyalı Büyük İskender, yaşamı ve zaferleri ile birçok kültürde destansı bir biçimde anlatılmaktadır. Özellikle İslam kültüründe, İskender'in hikayesi değişik şekillerde karşımıza çıkarken Kur'ân'da adı geçen Zülkarneyn'in de sık sık İskender'le birlikte zikredildiği görülmektedir.

Makedonyalı İskender, tarihi ve İslami kaynaklarda “*Büyük İskender (Alexandre the Great)*”, “*İskender-i Rûmî*” ve “*İskender-i Yunanî*” olarak adlandırılırken, Zülkarneyn ise “*İskender-i Kebir, İskender-i Ekber, İskender-i Himyerî*” olarak anılmıştır. Ancak farklı kültürlerde yaşamış bu iki şahsiyet, hayat hikayelerinin benzerliği sebebiyle edebi eserlerde birbirine karıştırılmış, zaman içerisinde de birbiriyle bütünleşerek tek bir kişi olarak algılanmıştır. Dolayısıyla Zülkarneyn'in kimliği İskender'in hayatına büyük ölçüde etki etmiş hatta İskender'e peygamberlik vasfı bile yüklenmiştir. Bu iki büyük şahsiyetin birbiriyle iç içe geçmiş hayat hikayeleri, seferleri ve elde ettikleri büyük zaferler edebiyata da yansımış ve bunun neticesinde hem Doğu hem de Batı edebiyatında oldukça önemli bir yer tutan İskender konulu metinler yazma geleneği ortaya çıkmış ve bu metinler İskendernâme adıyla anılan edebi eserlere dönüşmüştür.

Büyük İskender ve Zülkarneyn'in aynı kişi olduğu görüşü İskendernâmelerde daha çok ön plana çıkmaktadır. Her iki şahsiyetin de birer büyük hükümdar olması, doğuya

⁷ Antik Makedon Takvimi'nin sekizinci ayı olan Daisios; Babil Takviminde Aiaru, modern takvimde mayıs ayına denk gelmektedir (URL 1).

seferler düzenlemesi ve yeni yerler keşfetmek arzusu gibi ortak yönlerinin olması İskender ile Zülkarneyn'in aynı kişi olduğunu düşündüren belli başlı sebepler olsa da kaynaklar incelendiğinde bu iki şahsiyetin benzerliklerinin yanı sıra aralarında büyük farkların olduğu da göze çarpmaktadır. Gerçekte ise Zülkarneyn ile İskender'in aynı kişi olup olmadığı yönündeki tartışmalar henüz netlik kazanmamakla birlikte, konuyla ilgili İskender Pala, kaynaklardan hareketle tarihte iki ya da ikiden fazla İskender'in yaşadığını belirtmekle birlikte Büyük İskender'in inançsızlığı, ırkçılığı, acımazlığı, ahlaki açıdan uygunsuz davranışları gibi pek çok özelliğinin peygamberlikle uyuşmadığını bu nedenle Zülkarneyn ile aynı kişiler olamayacağını, ona Zülkarneyn unvanının verilmesinin ise Anadolu ve İran topraklarını fethetmesiyle ilgili olduğunu dile getirmektedir (1990:122-128).

İskender hakkında yazılan eserlere baktığımızda, bu eserlerin kaynağının İskender'in çıktığı seferlerde yanında götürdüğü tarih, felsefe ve çeşitli bilimlerle uğraşan kişilerin yazdığı günlükler olduğunu görmekteyiz. Bir çeşit vak'anüvis görevi gören bu insanlar, İskender'in başından geçenleri günü gününe not etmişlerdir. Sonrasında İskender'in hayatı yazılırken bu günlükler temel alınmış, gerçekte ilgisi olmayan destansı olaylar da eklenince ortaya bambaşka hikâyeler çıkmıştır. Doğu ve Batı edebiyatlarında yer alan İskender konulu metinler de genel olarak bu hikâyelerden beslenmiştir. Batı edebiyatının Alexander Romance metinleri, Doğu edebiyatında İskendernâmelerle dönüşmüştür. Farklı kültürlerde yazılmasına rağmen bu metinler birçok yönden ortak özelliklere sahiptir. *“Bugünkü tanımlamaya göre ‘Batı edebiyatı’ olarak nitelendirilen Alexander Romance metinleri ile tarihsel olarak daha geç dönemlerde yazılmaya başlanan Doğu edebiyatının İskendernâme metinleri pek çok yerde kesişir. Bu sebeple Farsça ve Türkçe yazılan İskendernâmeleri bu eserlerin evreninden ayrı düşünemeyiz. Arapçada pek çok örneği bulunan Sirat al-İskandar metinleri ise zaten büyük oranda Alexander Romance tercümelerine dayanır”* (Gökcan, 2020:646).

3.3. Batı Edebiyatında İskender

İskender kısa bir yaşam sürmesine rağmen tarih sahnesinde çok derin izler bırakmış büyük bir komutandır. Onun kısa ama etkileyici hayatı sadece tarihle sınırlı kalmamış edebi alanda da kendine yer edinmeyi başarmıştır. Bunun neticesinde birçok dilde ve kültürde İskender konulu eserler yazılmıştır. Özellikle Batı edebiyatında bu tür eserlerin sayısı oldukça fazladır. Melike Gökcan bu eserleri iki kola ayırmaktadır. Birinci kolda Amasyalı Strabon'un Geographika'sı, İskenderiye'li Kleitarkos'un Peri Aleksandron Historiai'sı,

Romalı tarihçi Quinte Curtius Rufus'un Histories Alexander The Great'i, Diodorus Sicilius Sikeliotes'in Bibliotheque Historique'si, Arrian'ın Alexandrou Anabasis'i ve Plutarkhos'un Bioi Paralelloi adlı eserleri sıralarken ikinci kolda ise "Pseudo-Callisthenes" adlı epik eseri vermektedir. (2020:391-392). Bununla birlikte Serpil Bağcı İskender'i anlatan metinlerin çok daha eski dönemlere dayandığını ve tüm bu metinlerin çıkış noktasının İskender'in seferlerinde yanında götürdüğü kişilerin günlükleri olduğunu belirtmektedir:

"İskender'in seferlerine kimi yazar, tarihçi ve bilim adamlarının da katıldığı bilinmektedir. Sözgelimi, Eumenes karlı günlüğü tutmakta Baeton ve Diogenetos geçtikleri mesafeleri ölçmekte, Aristobulos ise coğrafî, etnolojik ve botanik kayıtlar yapmaktadır. Ayrıca kimi asker ve subayların, çoğunluğu düş ürünü olan günceleri bulunmaktadır. Böylece, İskender romanslarının tohumları kendisi henüz yaşarken atılmaya başlamıştır. Daha sonraları giderek efsaneleşen kralın çevresinde, ölümünden kısa bir süre sonra oldukça zengin bir mitos oluşmuştur bile. Bu efsaneler, yukarıda değinildiği gibi, İÖ 200- İS 300 yılları arasında kimliği bilinmeyen bir yazar tarafından edebi bir eser haline getirilmiştir. Yazara, İskender'in maiyetinden, Aristoteles'in akrabası, İskender'in İran geleneklerini kabulüne karşı çıkması nedeniyle tutuklanıp öldürülen bir tarihçi olan Kalisthenes'e atfen Pseudo-Kalisthenes denmiştir" (1989: 9).

Pseudo-Kalisthenes; özgün metni elimizde bulunmayan Kalisthenes'in notlarından hareketle yazılmıştır. İlk İskender hikayesi sayılan bu eser, sonraki dönemlerde yazılan bütün İskender romanslarının kaynağını oluşturmaktadır. Latin, Grek, Pehlevi, Ermeni, İbrani, Etiyopya dillerinde varyantları bulunan hikâye, destansı motiflerin eklenmesiyle zaman içerisinde farklı bir boyut kazanarak Antik Çağ'dan Orta Çağ'a gelindiğinde "*Alexander Romance*" adlı türün ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

3.4. Doğu Edebiyatında İskender

İskender metinleri sadece ortaya çıktığı coğrafyanın dili ile değil farklı kültürlerle ait dillerle de kaleme alınmıştır. Serpil Bağcı'dan edindiğimiz bilgilere göre Doğu'da bilinen en eski İskendernâme Ermenice yazılmıştır. V. yüzyılda Khoreneli Moses'in yazdığı sanılan eser, doğudaki örnekleri etkilememesine rağmen özgün metni fazlasıyla yansıttığı için önemli sayılmaktadır. Bir başka metin VII. yüzyılda asıl metinden Pehleviceye çevrilen metindir. Bu metin günümüze ulaşmamıştır. Bir diğeri; Nasturiler için önemli bir kaynak teşkil eden, VII-VIII. yüzyılda Pehlevice metne bağlı kalınarak çevrildiği düşünülen Süryanice metindir. İbrani kaynaklarda İskender'e ilk kez Tevrat'ın Daniel kitabında

rastlanmaktadır. Süryanice bir başka metin olan “*Hristiyan Efsanesi*”ni, Süryani şair Saruclu Jacop bazı eklemeler yaparak metni şiire dönüştürmüştür (1989:11). Günümüzde elimizde olmayan bu metnin Habeşçe çevirisi bulunmaktadır. Diğer eserler ise; XVII. yüzyılda yazılmış Ebû Suveydân’ın eseri ve 1400 yılında Malay diliyle kaleme alınan “*Hikâyet-i İskender*”dir (Avcı, 2013:24-25).

İskendernâme yazma geleneği Fars edebiyatıyla başlamıştır. Fars edebiyatındaki ilk manzum İskendernâme, Firdevsî’nin Şehnâme adlı eserinde yer verdiği Dâstân-i İskender adlı bölümdür. 2569 beyitten oluşan bu bölüm kendinden sonra Türk ve Fars edebiyatında yazılan bütün İskendernâmelere kaynak oluşturması bakımından oldukça önemlidir (Firdevsî, 2015:15).

Doğu edebiyatında Şehnâme dışında başka İskendernâmelerde kaleme alınmıştır. Emir Hüsrev Dihlevî’nin “Âyine-i İskender”i, Camî’nin “Hıradnâme-i İskenderî”si, Bedrettin Keşmirî’nin “İskender-nâme”si, Hasan Bey İtâbî’nin “Sikendernâme”si, Râî Hidâyetullah’ın “İskendernâme”si ve Zeynelâbîdîn Ali Abdî Beg Nevîdî Şîrâzî’nin “Âyine-i İskenderî”si bu sahada yazılan diğer eserlerdir.

3.5. Türk Edebiyatında İskender

İskender’in hayatı ve fetihleri Doğu ve Batı edebiyatında olduğu kadar Türk edebiyatında da oldukça ilgi görmüş ve bununla ilgili çok sayıda eser yazılmıştır. Özellikle mesnevi tarzında yazılan bu metinlerde sadece İskender’in askeri başarıları değil aynı zamanda içsel yolculuğu üzerinde de durulmuş hatta kendisine peygamberlik vasfı yüklenerek dinsel bir kimlik de atfedilmiştir. Bununla birlikte, Türk edebiyatındaki İskendernâmeler her ne kadar İran edebiyatından etkilenecek yazılsa da birebir taklit olmaktan ziyade özgün niteliktedir.

Türk edebiyatındaki ilk müstakil İskendernâme Nizâmî Gencevî tarafından yazılmıştır. Şairin hamsesinin son mesnevisi olan İskendernâme, Şerefnâme ve İkbálnâme olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Eserde İskender iki farklı açıdan ele alınmıştır. Şerefnâme’de İskender’in bir cihan fatihi olarak siyasi yönü ön plana çıkarılırken; İkbálnâme’de ise peygamberliği ve bilge kişiliği üzerinde durulmuştur (Nizamî, 2022:45-46).

Türk edebiyatındaki ikinci manzum İskendernâme Ahmedî’nin kardeşi Hamzavî’ye aittir. “*Kıssa-i İskender*” ya da “*Kitab-ı İskender*” olarak anılan eser Ahmedî’nin eseriyle

benzerlik gösterse de olayların gidişatı açısından farklılıklar bulunmaktadır. Diğer bir eser ise Çağatay sahasında Ali Şîr Nevâî tarafından yazılan “*Sedd-i İskendernâme*”dir. Nevâî’nin hamsesinde yer verdiği “*Sedd-i İskender*”, içerik bakımından Nizâmî’nin “*İskendernâme*”sine dayanmaktadır. Eserinin giriş kısmında kendisinden önce yazılan İskender metinleri hakkında bilgi veren Nevâî, bölümler halinde yazdığı mesnevisinin sonunda İskender’in Aristo’ya yönelttiği sorular ve Aristo’nun verdiği cevaplarla eserin felsefi ve didaktik yönünü ortaya çıkartmıştır. Tezkirelerde II. Bayezid’in oğlu Şehzade Abdullah’ın çevresinde yetişen Karamanlı Figanî tarafından yazılan bir İskendernâme olduğu belirtilse de eserin nüshası elimizde bulunmamaktadır. Ahmed Rıdvan’ın İskendernâme’si, Ahmedî’nin mesnevisi örnek alınarak yazılan bir diğer İskendernâme’dir. Hayati mahlaslı bir kişinin yazdığı bir İskendernâme daha mevcuttur. Ancak İsmail Ünver ve Agah Sırrı Levend, yapılan araştırmalar neticesinde bu İskendernâme’nin farklı bir eser olmadığını, Hayatî mahlaslı kişinin Ahmed Rıdvan’ın eserindeki mahlasları değiştirerek kopya ettiğini tespit etmişlerdir (Ünver, 2000:559). Bir diğer İskendernâme, Behiştî’nin yazdığı İskendernâme’dir. Şairin hamsesinde yer alan eser 5781 beyitten oluşmakta ve içinde beş minyatür bulunmaktadır (Ayçiçeği, 2018:16).

Bu eserlerden başka Derviş Hayâlî’nin “*Ravzatü’l- Envâr*”ı, Yahya Bey’in “*Gencine-i Râz*”ı ve Nailî’nin “*Tuhfetu’l- Emsâl*”i müstakil olarak yazılmayıp ancak yer yer İskender’den bahseden diğer eserlerdir.

3.6. Anadolu Sahası Türk Edebiyatında Yazılan İskendernâmeler

Anadolu sahasında yazılan ilk manzum İskendernâme Ahmedî’ye aittir. Sonrasında başka şairler tarafından da bu türde eserler yazılmış ve bu gelenek XVI. yüzyıla kadar devam etmiştir. Ancak içlerinde en başarılı ve ünlü olan Ahmedî’nin İskendernâme’sidir. Eser sadece İskender’in tarihi ve efsanevi yaşamını merkeze alan edebi bir anlatı değil, aynı zamanda birçok alana ait bilgiler içeren bir ansiklopedi niteliğindedir. Eserin tasavvuf, ahlak, din, felsefe, astronomi, coğrafya, tarih, tıp, siyaset ve metalurji gibi farklı konuları ele alması değerini bir kat daha arttırmaktadır.

Eser, mesnevinin sonunda yer alan beyitlere göre hicri 790/ M. 1390 yılında tamamlanmıştır. Ancak eser bu haliyle kalmamış sonrasında eklemeler yapılmıştır. Gerek yazma nüshalar arasındaki beyit sayılarının farklı olması, gerekse eserin içerisindeki Osmanlı tarihi kısmında 1390 yılından sonraki olaylara yer verilmesi ekleme yapıldığını destekleyen önemli unsurlardır.

Eserin kime sunulduğuyla ilgili olarak çeşitli görüşler mevcuttur. İsmail Ünver konuyla ilgili beş farklı görüş olduğunu dile getirmekte ancak şairin, eserine çeşitli eklemeler ve düzeltmeler yaptıktan sonra Emir Süleyman’a sunduğunu savunmaktadır (Ünver, 15-16). Eserin beyit sayısı hakkında tezkirelerde herhangi bir bilgi yer almamakla birlikte konuyla ilgili olarak araştırmacılar yazmalara dayanarak farklı sayılar vermektedir. Bazı nüshalarda sekiz binden fazla, bazı nüshalarda ise yedi binden az beyit bulunmaktadır. Çalışmamıza kaynaklık eden Yaşar Akdoğan’ın nüshası 8088; İsmail Ünver’in nüshası ise 8754 beyitten oluşmaktadır. Ayrıca Furkan Öztürk’ün günümüz Türkçesini hazırladığı nüsha da 8754 beyittir.

Şair eserini inşa ederken Firdevsî ve Nizâmî’den etkilenmiştir ancak bu etkilene birebir çeviri niteliğinde değil, edebî ve fikrî bir esinlenme şeklinde gerçekleşmiştir. Doğu edebiyatından aldığı konuyu sahip olduğu ilmî birikimiyle harmanlayan Ahmedî, özgün ve kapsamlı bir eser ortaya koymuştur. Aruz kalıbı olarak da kendinden önceki şairlerin izinden gitmeyip “*fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün*” kalıbını kullanmıştır. Kuruluş bakımından başlangıç bölümü klasik mesnevi anlayışına göre yazılmasına rağmen eserde “*sebeb-i telif*” bölümü yer almamaktadır. Besmele manzumesi, tevhid, Allah’ın isimleri ve sıfatları, Hz. Muhammed’e övgü ve yakarışları içeren bir bölümle başlayan eser sonrasında “*dasitan*” başlıklı bölümlerle ilerlemektedir. Kuruluşu ve ana bölümleri bakımından birbirine benzeyen bu bölümlerde İskender’in doğumundan önceki dönemden başlayarak ölümüne kadar olan yaşamı ve sonrası anlatılmaktadır. Eserin 1-306 arası beyitleri başlangıç konularını, 307-917 arası beyitleri İskender’in doğumunu, eğitimi ve tahta çıkışını, 918-1330 arası beyitleri İskender’in İran’ı fethini ve Dârab’la olan savaşını, 1331-1933 arası beyitler İskender ile Gülşah aşkını, 1934-3227 arası beyitler İskender’in Hindistan’ın fethini, 3228-3926 beyitler İskender’in düşsel varlıklarla karşılaşmasını, 3927-4246 arası beyitler İskender’in Yec’üc ve Me’cüc ve devlerle olan savaşını, 4247-5010 arası beyitler Mısır ve güzelliklerini, Kaydfe Destanını ve yedi iklimin ötesinde ülkeler aramasını, 5011-7870 arası beyitler İskender’den önce ve sonra gelen hükümdarları, Hz. Muhammed’i ve Osmanlı tarihini, 7871-8541 arası beyitler İskender’in son seyahatlerini ve Hızır’ı, 8542-8754 arası beyitler İskender’in hastalanmasını, vasiyetini, ölümünü, cenazesini, oğlunu ve kitabın sonunu ele almaktadır.

Eserin odak noktası her ne kadar İskender’in seferleri olsa da arka planda dönemin savaş stratejisi, sefer hazırlıkları, eğlence anlayışı gibi konulara dair bilgiler bulmak

mümkündür. Tasavvuf anlayışı özellikle de insanın nefisle olan mücadelesi üzerinde duran Ahmedî, eserdeki kişi ve varlıkların neleri sembolize ettiğini belirtmektedir. Ayrıca hekimlik yönünü de esere yansıtan şair, ruh ve bedenin hastalanması ve bunları tedavisi ile ilgili de açıklamalar yapmaktadır. Ayrıca, eserde acâibü'l mahlûkatlar, halk inanışları, doğada yer alan dört element, denizler ve karalar, astroloji ve kozmolojicigibi birçok konuda bilgi yer almaktadır.

Eserin yurt içinde ve dışında birçok yazma nüshası bulunmaktadır. Yurt içinde İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde 6, Süleymaniye Kütüphanesinde 4, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde 2, İstanbul Belediyesi Kütüphanesinde 2, Üsküdar Selimağa Kütüphanesinde 1, İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi Kütüphanesinde 1, Raif Yelkenci'de 1, Ankara Eski Eserler Kütüphanesinde 1, TDK Kütüphanesinde 3, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde 2, Ankara üniversitesi DTCF Kütüphanesinde 2, Milli Kütüphane Mikro Film Arşivi'nde 1, Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesinde 1, Konya Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesinde 1, Bursa Genel Kütüphanesinde 1, Edirne Selimiye Kütüphanesinde 1 nüsha olmak üzere toplam 32 adet nüsha bulunmaktadır. Yurt dışında ise; Blochet kataloğunda 8 nüsha, Rieu kataloğunda 3 nüsha, Minosky kataloğunda 1 nüsha, Blaskovic kataloğunda Emir Hoşgeldi adına istinsah edilmiş 1 nüsha bulunmaktadır. Ayrıca Thury, kendisinde 1 nüsha, Macar Bilimler Akademisi Kitaplığında 4 nüsha olduğunu söylemektedir. Babinger, Kortantamer, Togan ve Mes'ad Suveylim El-Şâmân da sayılan bu nüshalar dışında farklı yazmaların olduğunu belirtmektedirler (Ünver, 1983:24-27). İskendernâme'nin bu kadar çok yazma nüshasının olması, eserin ne denli beğenildiğini gösteren önemli bir ayrıntıdır.

Eserler ilgili iki doktora tezi bulunmaktadır. Bunlardan biri 1989 yılında Serpil Bağcı tarafından çalışılan "*Minyatürlü Ahmedî İskendernameleri: İkonik Bir Değerlendirme*", diğeri ise 2000 yılında Salih Demirbilek tarafından hazırlanan "*Ahmedî'nin İskendernâme Adlı Eseri Üzerinde İnceleme (Ses Bilgisi- Şekil Bilgisi- Cümle Bilgisi) Metnin Transkripsiyonu, Sözlük Çalışması*" adlı doktora tezleridir. Ayrıca eseri farklı açılardan inceleyen yüksek lisans tezleri de bulunmaktadır.

3.7. İskendernâme'nin Konusu

Bir zamanlar İran'da hüküm süren Dârâ adında, gittiği her seferden zaferle dönen, tahtı da bahtı da oldukça iyi, zengin ve güçlü bir hükümdar vardır. Dârâ hem makamını hem de rütbesini yükseltmek için Rum'u fethedip oraya şah olmak ister. Büyük bir orduyla Rum'a

doğru yola çıkar. Dârâ komutasındaki binlerce askerin Rum’a geldiğini duyan Kayser’in gönlü üzüntüden yerle bir olur. Çünkü Kayser zayıf ve ihtiyardır. Oysa Dârâ genç ve güçlüdür. Kayser, Rum’um elinden gideceğini bilse de adının tarih boyunca anılması için binlerce asker toplayıp Dârâ ile savaşır. Ancak Rum ordusu yenilir, attan düşen Kayser esir olur. Savaşı kazanan Dârâ hazırlattığı darağacında Kayser’i astırır. Dârâ, Kayser ölünce sahipsiz kalan Rum’a hükümdar olur. Hayatta kalan tüm beyler ve kullar Dârâ’ya boyun eğer. Dârâ Rum topraklarını şehirlere böler ve güven duyduğu kişilere bu bölgeleri yönetme yetkisi verir. Bu kişilerden düzenli olarak haraç talep eder. Dârâ Yunan illerini fikirlerine önem verdiği, yöneticiliğine, merhametine ve adaletine güvendiği Makedonyalı Feylekus’a verir. Ayrıca Yunan’dan İran’a haraç verdikten sonra kalanla malın ve verginin Feylekus’a verilmesini ister. Daha sonra Dârâ başlık parası vererek Feylekus’un kız kardeşini alıp düğün dernek kurar. Bir süre sonra Dârâ’nın eşi hamile kalır. Şah eşini Rum’da bırakır ve karargâhı olan Medâyin’e gider. Eğer doğacak çocuk erkek olursa Rum ülkesinin baştanbaşa ona verilmesini, eğer burada beylik etmek isterse de Feylekus’un ona atabeylik etmesini ister. Dârâ başkentine döndükten bir süre sonra ölür. Dârâ’nın ölümüyle birlikte tahta oğlu Dârâb geçer.

Havanın mis gibi koktuğu bir seher vakti Feylekus bahçede oturup eğlenirken bir kişi gelir ve Feylekus’a müjdeli bir haber verir. Dünyada eşi görülmedik bir oğlanın doğduğunu söyler. Bu habere sevinip neşelenen Feylekus müjdeyi veren kişiye altın ve gümüş verir. Sonra doğan çocuğun talihine bakması için müneccim getirtir. Müneccim çocuğun Hz. Âdem ile alemin yaratıldığı kıranda doğduğunu söyler. Bu çocuğun doğunun ve batının şahı olacağını, yedi iklim boyunu eğdireceğini, Cem gibi başına taç taktığı zaman Dârâ gibi bin handan haraç alacağını, nice İsfendiyar ve Behmen’in onun katında kul olacağını söyler. Müneccimin söylediklerine sevinen Feylekus müneccime kıymetli hazineler bağışlar. Yedi gün bayram edip yoksullara sayısız altın ve gümüş verir. Sonrasında Feylekus bir meclis düzenler. Bu doğumuna sevinen Eflatun ile Bukrat çocuğa İskender adını verirler. Hem Arapların doğuyla batının her birine karn demesi, hem de çocuğun doğduğunda iki saç örgüsünün olması sebebiyle ona Zülkarneyn lakabını verilir. Çocuğa iyi huylu, güler yüzlü, kıvrıkcık saçlı, misk kokulu bir daye bulunur. Altı yıl dayesi tarafından eğitilen İskender şaha yakışır bir oğul olur. Yedi yaşında Aristo’dan ders almaya başlar. İlahi ilimlerden doğa bilimlerine, matematikten iktisata, ahlaktan siyasete birçok ilmi öğrenir. On yaşına geldiğinde evrenin sırlarına vakıf bir filozof olur ki hocası Aristo bile buna şaşırır. Geometri

ve astronomi ile uğraşır. Bukrat'la, Eflatun'la ve Sokrat'la yarışır. Avlanmayı, ok atmayı, ata binmeyi öğrenir.

İskender on beşine geldiğinde Feylekus ölür. Rum diyarının padişahı olan İskender beyleri kendine kul eder. Beyler Dârâ'ya verdikleri sözü unuttur ve İskender'le bağlılıkları üzerine anlaşma yaparlar.

İskender Rum'a padişah olunca gücünün göstermek için kendine bir saltanat merkezi kurar. Rum'a düşman olan herkesi ortadan kaldırmak için halka mal dağıtarak asker toplar. Ülkesini istediği kadar büyütünce, hazinesi ve malı artınca, ebedi saltanatı ne yapacağını düşünür. Bunun için filozofları, akıl ve fazilet sahibi kişileri bir araya toplar. Onlara dünyanın durumunu sorar. Onların nasihatlerini dinler.

Daha sonra İskender'in yanına Aristo, Bukrat, Eflatun ve Sokrat gelir. İskender onlara ilim ve hikmet sahibi insanlar olduklarını, varlığın maddesini iyi bildiklerini söyler. Bu sebeple evrenin aslının ne olduğunu kendisine anlatmalarını ister. Bilgeler tek tek İskender'in sorusuna cevap verir. İlk olarak Aristo söz alır. Aristo her şeyin aslının ateş olduğunu belirtir. Her şeyin ateşten başladığını ve sona erdiğinde tekrar ateşe döneceğini ifade eder. Aslın ateş olduğu bir yerde can ve bedenin huzur bulmadığını söyler. Bukrat ise hayatın aslının hava olduğunu ve kâinatın havadan geldiğini ifade eder. Her şeyin aslı yalnızca hava olduğu için sonunda tekrar havaya dönüşeceğini belirtir. Aslı hava olan her şeyin ne yapılsa yapılsın sonunun boş olacağını söyler. Eflatun bütün varlığın aslının su olduğunu, insanın hayvanın ve bitkinin sudan türediğini belirtir. Bu nedenle kâinatın da aslının yalnızca su olduğunu söyler. Hayatın suda başladığını ve ondan medet ummanın bir gaflet olduğunu ifade eder. Son olarak Sokrat ise her şeyin ilk halinin toprak olduğunu savunur. Dünyanın her şeyini topraktan aldığını ve bu nedenle her şeyin sonunda tekrar toprak olacağını ifade eder. Aslı toprak olan bir şeyinin bulanık olduğu için pak olamayacağını dile getirir.

Hızır bilgelerin cevaplarına karşı çıkarak onların söylediği her şeyin sonradan yaratıldığını, her şeyin yaratıcının Kirdigar (Yüce Allah) olduğunu savunur. Zülcelâl'in evreni yarattığında maddenin, zamanın ve âlemin olmadığını, âlemi kün fe-kân emriyle yoktan yarattığını belirtir. Allah'ın varlığına ve kudretine delil olarak yaratılmışları gösterir. Daha sonra Hızır, Allah'ın varlığından, birliğinden ve kudretinden başka deliller sunar.

Bilgeler Hızır'ın söylediklerini onaylarlar. Eflatun Hızır'ın söylediklerinin doğru olduğunu tasdik edince Hızır ortadan kaybolur. Böylece gelip onlara din öğreten kişinin

Hızır Aleyhisselam olduğunu anlarlar ve ona inanırlar. İskender de Hızır'ın yol gösterdiğini dile getirerek onu haklı bulur.

Sonrasında İskender dört bilginden de birer nasihatname yazmasını ister. Bunu üzerine Eflatun eline kalemı alır. Eğer ebedi saltanat istiyorsa Kirdigar'ın rızası olan işler yapmasını, devamlı şükretmesini, kendini iyi işlere adanmasını, ahlakını güzelleştirmesini nasihat eder. Ayrıca adaletli, sabırlı, hayâli ve ilim sahibi olmasını, yumuşak huylu, fazilet sahibi olmasını, sırlarını kadınlara söylememesi, akıl danışmaması, kadınların birçok peygamberin başını derde soktuğunu anlatır. Ayrıca içkiden uzak durmasını da söyler. Eflatun'un mektubu bitince kalemı eline alan Aristo tahtın ve tacın İskender'e layık olduğunu dile getirir. Devamında İskender'in kibirlilik etmemesini, tevazu göstermesini, zulmetmemesini, aceleci olmamasını, danışarak iş yapmasını, cahillerden fesatlardan uzak durmasını, malını düşmanı yok etmek ve dostunu memnun etmek için harcamasını, affetmeyi bilmesini edepli olup hırslı olmamasını sırrını kimseye söylememesini, içkiden uzak durmasını tavsiye eder. Aristo nasihatini bitirince Bukrat başlar. Bukrat öncelikle tacın ve tahtın onun gibi bir padişaha hasret olduğunu belirtir. Ülkesinin kalıcı olmasını istiyorsa zulümden uzak durmasını, adaletli olmasını, hırslı olmamasını, namuslu olup şehvete kapılmamasını, yumuşak huylu olmasını, böbürlenmemesi ve sözünün eri ahlaklı biri olmasını tavsiye eder. Bukrat'tan sonra sıra Sokrat'a gelir. Kalemı eline alan Sokrat şahın saltanatının sonsuza kadar sürmesini diler. Sokrat İskender'in cahillerin ve kadınların sözüne güvenmemesini, herkesi dost zannetmemesini, şehvetten uzak durmasını, düşünmeden konuşmamasını, mala ve makama heves edip hırs yapmamasını, düşman kazanmamasını, alçak gönüllü olmasını ve dedikodu yapmamasını nasihat eder.

Dört bilge nasihatlerini bitirince Şah'a sunarlar. İskender hepsini teker teker okuyup bir yere saklar. Tüm bu nasihatleri kendine rehber edinir. İskender iyi adla anılmaya, ahlakı sevmeye başlayınca herkesin itaat ettiği bir hükümdar haline gelir. Dârâ'dan korkan ve zarar görenler Rum'a kaçarak Şah'a sığınır ve bağlılıklarını yinelerler. Bir iki defa Dârâ'dan zarar gören Mısır Sultanı, Şah'ın doğru sözlülüğüne ve dürüstlüğüne güvenip, şehirlerini Dârâ'dan almak için şahın kulluğunu seçer. Böylece İskender, Mısır'ın ve Şam'ın sultanı olur.

Aradan biraz zaman geçtikten sonra İskender bir gece rüyasında göğün açılarak yere bir meleğin indiğini görür. Melek İskender'e bir kılıç uzatarak bu kılıcın Allah tarafından gönderildiğini ve o kılıçla sultanlarla savaşması gerektiğini söyler. Doğunun ve batının onun

hâkimiyeti altında olacağını müjdeler. Sabah neşeyle uyanan İskender rüyasını Aristo'ya anlatır. Ondan bu rüyanın kaynağını açıklamasını ve rüyayı yorumlamasını ister. Aristo önce sadık ve kazıp olmak üzere iki çeşit rüya olduğunu belirtir. Bu rüyaların neler olduğunu açıkladıktan sonra İskender'in rüyasının sadık rüyalardan biri olduğunu, kılıcıyla yedi iklimi fethedeceğini, bunu ona Allah'ın nasip ettiğini, bu nedenle kimsenin ona karşı gelmeyeceğini dile getirir. Şah rüyasının yorumuyla mutlu olur ve kendisini dünyanın hâkimi görerek Dârâb'a düşmanlığını ilan eder.

İskender'in tahtın ve tacın sahibi olarak tek kendini görüp her yerden haraç istediğini öğrenen Dârâb hemen Şah'a bir elçi gönderir. Dârâb elçiden İskender'e Rum'u kendilerinin ona bıraktığını, tahtın da tacın da kendilerinin olduğunu bu nedenle asıl onun haraç göndermesi gerektiğini çünkü Rum'u kendi kılıçlarıyla alıp Feylekus'a verdiklerini, Feylekus'un makamını bu sayede kazandığını, genç olduğu için cahilce davranmamasını, tacın ve tahtın kendisine Keyhüsrev'den, saltanatın ise Feridun'dan kaldığını iletmesini ister. Dârâb'ın söylediklerine karşılık İskender Rum'un Feylekus'le alındığını, mülkün Halik'e ait olduğunu ve O'nun kimi dilerse onu şah yaptığını, Dârâb'ın ve İskender'in birer hiç olduğunu çünkü mülkün tek sahibinin Allah olduğunu, Dârâb'a Keyhüsrev'den geçen tahtın kendisine Allah tarafından verildiğini, kendisinin cahil olmadığını, gençliğin ve aklın önemini bahsedip elçiyi Dârâb'a gönderir. İskender'in cevabını duyan Dârâb, buna çok öfkelenir ve ordusunu hazırlayıp İskender'in üzerine yürümek ister. Ancak aceleci davrandığının farkına varıp bir kez daha düşünmek ister ve İskender'e ikinci kez elçi gönderir.

Dârâ bu şekilde hem İskender'i korkutmayı hem de öğüt vermeyi istemektedir. İskender'e bir çuval dolusu susam göndererek mesaj vermek ister. İskender'in kendi başına iş yapmamasını, efendisine başkaldırıp asi olmanın iyi bir şey olmadığını, tahtın da tacın da sadece kendisine ait olduğunu, Keyhüsrev'in ve Feridun'un kendi ataları olduğunu belirtir. Kendisinin hem anadan hem babadan soylu olduğunu, İskender'in ise bir cariyeden doğduğu için sadece kulu olabileceğini, soyluluğun anadan geçtiğini, sadece babadan soylu olmakla sultan olunamayacağını, kendisi gibi anadan ve babadan soylu biri dururken İskender'in ülkeyi yönetemeyeceğini belirtir. Elçi Dârâb'ın söylediklerini İskender'e aktardıktan sonra elindeki susam dolu çuvalı yere döker. Dârâb'ın susamla binlerce askeri kastettiğini anlayan İskender, susamları yemesi için bir horoz getirtir ve tüm susamları horoza yedirtir. İskender bu hareketiyle Dârâb'a eğer askeriyle Rum'a gelirse askerlerini yok edeceği mesajını verir.

Asker sayısının önemli olmadığını, Allah'ın takdiri olduktan sonra az askerle bile zafer elde edilebileceği için askerinin çokluğuyla gururlanmamasını, mülkün sadece Allah'a ait olduğunu, ölmüş atalarıyla övünmesinin bir anlamının olmadığını söyleyerek elçiyi gönderir. Sonrasında İskender savaş hazırlıklarına başlar.

Elçi Dârâb'a İskender'in söylediklerini iletince Dârâb öfkelenir. Rum'u harap etmek için savaş hazırlıklarına başlar. Dört bir yandan sayısız asker toplar. İran, Turan, Çin, Maçin, Rus, Hıta, Hint, Sudan, Keşmir ve Sind'den gelen askerlerden oluşan daha önce kimsenin görmediği kalabalık bir orduyla yola çıkar. Öyle ki Medâyin'den Rum'a her yer kırmızı ve mavi sancaklarla dolar. İnsanın gözünün iliştiği her yer çadır, sancak ve otağdır. Yeryüzü yay ve oklarla, dağ ve ovalar kılıçla gürzle doludur. Dârâb'ın sayısız askeri ile Rum'a yaklaştığı haberi İskender'e ulaşınca İskender asker ve komutanlarını toplayarak onlara yüreklendirici bir konuşma yapar. Eğer padişah kendisi olursa her birine saltanat sürecekleri Rum gibi bir memleket vereceğini, düşmanın çokluğundan korkmamalarını, yardımın Allah'tan geleceği için az olmalarının bir önemi olmadığını, en önde kendisinin yürüyeceğini ve gerekirse önce kendisinin öleceğini, namın, namusun ve becerinin olduğu yerde sayıca az olursa bile zafer elde edileceğini anlatır. İskender'in konuşması herkesin hoşuna gider ve askerler İskender'e olan bağlılıklarını bir kez daha yinelerler. Onun için canlarını feda edebileceklerini söyleyip, İskender'i överler. İskender halkının sadakatini ve kendisiyle birlikte savaşacağını görür ve bundan mutluluk duyar. Bunun üzerine ne kadar askeri varsa hepsini toplayıp şahı karşılamak üzere hazırlanıp yola çıkar. İskender Allah'a tevekkül edip düşmanıyla savaşmaya karar verir. Şam'daki askerlerin gelmesini beklemeden öfkeli bir şekilde düşmana saldırır. Bu ani saldırıyla başlayan savaş adeta dünyada eşi benzeri görülmemiş bir çarpışmaya dönüşür. Fırat Nehri kana bulanırken yeryüzü tamamen savaş alanına döner. Şah Dârâb'ın bahtı tersine döner ve sonunda İskender'e yenilir. Tacını ve tahtını bırakıp kaçmak zorunda kalır. Dârâb kaçınca Rum askerleri Dârâb'ın eşyalarını ve çadırını yağmalar. Doğu hükümdarı, Çin Fağfuru ve Mağrip Şahı da orada esir düşer. Ordunun geri kalanı ya esir alınır ya da öldürülür. Sayısız hazine, mücevher, altın ve gümüş yağmalanır. Düşman geri çekildiğinde, İskender çadır kurarak bir hafta boyunca savaş alanında kalır.

Dârâb'ın Mahar ve Mahyar adında diğer askerlerinden üstün tuttuğu iki tane yiğit ve yürekli askeri vardır. Ancak bu iki asker Rum'a gelirken hata yaptıkları için Şah tarafından azarlanınca kalpleri kırılır. Şah sonradan onları affetse de bu iki asker içten içe ona düşman

olurlar. Yolda fırsatını bulunca Şah'ı yaralayıp öldü sanıp kaçarlar. Şahı yaralayıp kaçtıktan sonra İskender'e sığınır ve olanları İskender'e anlatırlar. İskender düşmanının başına gelenlere hem sevinir hem üzülür. Ancak bu iki askerin şahına yaptığını vefasızlık olarak nitelendirir ve alçakça bulur. Bu iki haine ne yapacağına karar vermek için Aristo'ya danışır. Aristo akıllı olanın hain kişileri beslemeyeceğini belirtir. Bunun üzerine İskender iki darağacı hazırlatıp Mahar'la Mahyar'ı astırır. Bu sırada Dârâb'ın yarası oldukça ağırlaşmış ve ölmek üzeredir. Dârâb'a ona bunu yapanların cezasını çektiği haberi gelir. Her ne kadar yaşamaya dair bir ümidi kalmasa da Dârâb buna sevinir ve tüm malını mülkünü, tahtını ve tacını, hazinelerini, askerini ve silahını İskender'e bıraktığını haber eder. Bunu öğrenen İskender Dârâb'ın yanına gider. Dârâb'ın zayıf ve güçten düşmüş bir halde ölmek üzere olduğunu görür. Dârâb, İskender'e herkesin elbet bir gün öleceğini, hatalarından ötürü onu affetmesini söyler ve tahtını ona bıraktığını ilan ettikten sonra vefat eder. İskender Dârâb'ın halkına mal mülk verip ihtiyaçlarını gidererek onları yüceltir. Sonrasında Medâyin'e yerleşip istirahat çekilir.

İskender İran'ı tamamen fethedince Turan da İskender'in hâkimiyetini kabul eder. Ancak Zâbilistan ve Kabilistan bu hâkimiyeti kabul etmez. Ülkeyi Nimruz dedikleri Zeresb adında güçlü biri yönetmektedir. İskender bu ülkeyi almayı arzulamaktadır. Bunun için elçi kılığına bürünerek Zabilistan şehirlerine giderek buraları gezer. Sistan şehrine varınca Zeresb'le görüşür. İskender'in uydurduğu tüm sözleri dinleyen Zeresb, söylediklerine hayran olur. İskender tatlı dilliliğiyle Zeresb'in kalbini kazanır. Böylelikle Zeresb İskender'e kul olur. Böyle birinin elçi olduğuna inanamaz. Zeresb ile İskender üç hafta boyunca işret ederler. Zeresb'in Gülşah adında eşsiz güzellikte bir kızı vardır. Gülşah babasının İskender ile ilgili anlattıklarını duyunca, ona görmeden âşık olur. Gönlü aşk ateşiyle yanan Gülşah daha fazla dayanamayıp bir oyun yapar. Bacadan bir yol bularak İskender'i görmeye gider. Gülşah İskender'i görünce kendinden geçer, ah edip ağlar. Gülşah'ın bu hali dadısının yüreğini sızlatır. Dadısı Gülşah'ı alıp eve götürür.

Gülşah o gece sabaha kadar ağlayıp inler. Dadısı çok nasihat etse de Gülşah dinlemez. Kızın bu haline bakıp başka bir çare bulur. Dadı becerikli bir Çin nakkaşı bulup Gülşah'ın resmini çizdirtir. Gülşah resmin arkasına aşkını anlatan bir gazel yazar, bunları ipeğe sarıp mühür vururlar. Bir elçi bulup İskender'e yollarlar. İskender resme bakınca Gülşah'ın güzelliğine hayran kalır. Gönlü aşk ateşiyle yanıp tutuşur. Akıllı başından gider. Resmin sahibini görmek ister. O da Gülşah'a bir gazel yazıp Gülşah'ın hizmetkârına verir.

Onu görmek istediğini haber eder. Hizmetkâr dadıya durumu bildirir. Dadı İskender'in Gülşah'ı görmesini ister. Gülşah'la gül bahçesinde gezeceklerini haber eder. İskender ile Gülşah gül bahçesinde görüşürler. Nimruz'u fethetmek isteyen İskender'in gönlü fethedilir. İskender artık Gülşah'ın esiridir. Üç hafta geçtikten sonra İskender yola çıkar, ülkesine geri döner. Ama aklında hep Gülşah vardır.

Bu ayrılığa daha fazla dayanamayan İskender hasta düşer. İskender, Gülşah'a bir mektup yazarak onun yokluğunda yaşadıklarını anlatır. İskender'in mektubunu okuyan Gülşah kan ağlayıp gözyaşı döker. O da çektiklerini anlatan bir mektup yazar. Bu mektup işleri daha da kızıştırır. Artık Gülşah'tan ayrı kalmak İskender hemen Aristo'yu yanına çağırır ve durumunu anlatır. Sayısız altın ve mücevherle Zeresb'in kızını istemeye gitmesini emreder. Aristo yanına mücevherler, inciler, altınlar alarak Sistan şehrine doğru yola çıkar. Gece gündüz durmadan yol alan Aristo Sistan'a ulaşır. Burada Zeresb ile görüşüp İskender'in Gülşah'ı istediğini iletir. Ancak Zeresb bu evliliğe rıza göstermez. Aristo dönüp İskender'e Zeresb'in cevabını iletince İskender çok öfkelenir. Sevdiği için savaşmaya karar verir. Altı yüz bin askerle Sistan'a yürür. Zeresb'in İskender'in gelişinin haberini alınca hazırlanıp Sistan'a gelir. Sistan şehrinin İskender'in eline geçmesini istemeyen Hindistan çok sayıda asker gönderir. İki ordu zorlu bir savaşa tutuşur. Zeresb'in askeri bozguna uğrayarak kaçır. İskender Sistan'a kaçan askerlerin peşine düşer ve Sistan'ı kuşatır. Askerler dört bir yandan savaşır, şehri ok ve taş yağmuruna tutarak tüm halkı öldürmek isterler. Ancak İskender Gülşah korkmasın ve ona zarar gelmesin diye askerlerinin savaşmasına izin vermez. İskender savaşmadan ve kimse ölmeden isteklerinin gerçekleşmesini ister. İskender şehri kuşatıp bir karargâh kurar. Gülşah'ın karşısına altın nakışlı bir otağ kurdurarak gece gündüz Gülşah'ı düşünüp ah edip inler. İskender Gülşah'a olan duygularını ve yaşadığı ayrılık acısını anlatan bir mektup yazar. Okla Gülşah'ın odasına atar. Oku alması için yardımcısını gönderen Gülşah yazılanları okuyunca ah edip ağlar. O kadar ağlar ki halkın bile yüreği dağlanır. Gülşah'ın on iki gün boyunca aklı başına gelmez. Öyle ki görenler onun öldüğünü sanır. On iki gün sonra kendine gelen Gülşah, İskender'in mektubuna cevap yazar. Ancak Gülşah'ın acısı dinmez, aklı başından gider. Şahı göremezse Gülşah'ın öleceğini düşünen hizmetkârı ve dadısı kumaştan bir merdiven yapar. Karanlık çökünce üçü de merdivenden iner. Hizmetkârlar Gülşah'ın geldiğini İskender'e haber verince İskender bu duruma çok sevinir. Hemen Gülşah için bir oda hazırlatıp inciler, yakutlar, lâller, atlaslar, ipek kumaşlar verir. Ancak kendisi Gülşah'ın yanına gitmez. Gülşah'ın kaçtığını öğrenen Zeresb derinden etkilenir ve İskender'e kul olmaktan başka çaresi kalmadığını anlar.

İskender'in huzuruna çıkan Zeresb türlü ihsan ve iltifatlarda bulunur. Zeresb tahtını ve tacını İskender'e verir. Bunun üzerine hemen orada İskender ile Gülşah evlenir. İskender o gün herkesin hatta güneşin bile imrendiği bir eğlence düzenler ve halka bolca hediye dağıtır. Sistan'daki herkes Şah'ın malıyla zenginleşir ve yoksulluk çeken kimse kalmaz.

İskender Dârâb'ın saltanatına son verip İran ve Turan illerini hükmü altına aldıktan sonra saltanatını büyütmek için Hint ülkesini de almak ister. Bunun için hazırlıklara başlar. Hindistan'da Keyd adında bir şah vardır. Hint ülkesinin yarısı onun diğer yarısı ise Fur'un elindedir. Şah Keyd bir gece rüyasında ayın Rum'dan parlayıp doğduğunu, doğunun ve batının nurla dolduğunu ve tüm yıldızların ona secde ettiğini görür. Keyd'in Mihrân adında bir rüya tabircisi vardır. Keyd Şah düşünüyü Mihrân'a anlatır. Mihrân Rum'dan bir şehriyarın çıkıp tüm dünyaya hâkim olacağını, doğunun ve batının sultanı olacağını, emrine girmeyen herkesin canından olacağını, Zühre ile Müşteri'nin yirmi yılda bir kıran olduğu bir dönemde doğduğu için ulu bir kimse olduğunu anlatır. Mihrân, Zühre ile Müşteri'nin yirmi yılda bir kıran olmasıyla bir sahib-i kıranın ortaya çıktığını bunun iki yüz kırk yıla denk olduğunu, sonrasında bir hükümdarın çıkıp eski saltanatları ortadan kaldıracağını anlatır. Aradan biraz zaman geçince İskender Keyd'e hediye ve mektup yollar. Mektubunda taht ve tacın kendisine Allah tarafından verildiğini, bu taht ve taç kendisinde oldukça onun haraç vermesi gerektiğini, padişah olmak istiyorsa önce kendisine kul olmasını aksi takdirde büyük bir ordu gönderip Hint diyarını yok edeceğini yazar. İskender'in mektubunu okuyunca Keyd'in gönlünü büyük bir korku kaplar. Çünkü İskender ile savaşırsa yenileceğinin, adını, sanını ve canını kaybedeceğini farkındadır. Bu işi savaşıyla çözemeyeceğini anlayınca İskender'i farklı bir yolla yenmeyi planlar. Keyd'in henüz kimseye nasip olmamış feleğin sırrına vakıf olmuş gökbilimci bir bilgisi, her derde deva bulan ulu bir tabibi, yüz yıl su ve şarap içilse bile içinden şarap ve suyun eksik olmadığı bir kadehi ve Şehrbanu adında görenleri canından ve gönlünden eden güzeller güzeli bir kızı vardır. Keyd, Zülkarneyn'i kendisine zarar vermesini engelleyip alt etmek için bu dördüyle düşünerek bir çare bulur. Sonra Keyd iş bilen biri olduğu için Mihrân'ı elçi olarak İskender'e gönderir. Eğer İskender kızı Şehrbanu ile evlenirse ülkesini, bilgini, tabibi ve kadehi ona vereceği haberini yollar. İskender Şehrbanu'nun varlığından haberdardır ve gönlünde ona karşı bir şeyler hissetmektedir. Bu yüzden Şehrbanu'yu eş olarak almayı kabul eder ve onu istemek için Tus'u Keyd'e yollar. Elçiyle beraber çok sayıda altın, gümüş, mücevher ve kumaşlar da gönderir. Elçi Keyd'e İskender'in yüceliğinden, heybetinden, gücünden, bilgisinden ve edebinden bahsederek teklifi kabul ettiklerini de iletir. Keyd İskender'in vasıflarını dinleyince ona hayran olur ve

hazinesinden altın, gümüş, lal, yakut, inci ve mücevherlerle yüz dizi fil, yüz katır kervanı, değerli kumaşlar, ham öd, iki yüz kul, iki yüz cariye, değerli bir taç, taht, kemer ve altın bir beşik ve asker gönderir. O zamanlar Şah, şehirden uzakta havası, suyu, toprağı eşsiz güzellikte bir ovada mekân kurmuştur. Keyd, şahın sarayına varınca eşiğine baş koyup öper, Buna sevinen İskender, muazzam bir şenlik düzenler. Filozofla bilgili tabip hemen İskender’e getirdikleri kadehle şarap sunarlar. İskender şarabı içer ve bundan mutlu olur. Birkaç şarap içip çakırkeyif olan Şah, halkına hediyeler dağıtır. Şehrbanuyla evlenen İskender iki gün halvette kalır. Cihan şahı bir kadehe yağ doldurup gizlice Hintli bilgeye gönderir. Bilgenin bu yağı sürünce tüm yol ağrılarından kurtulacağını söyler. Filozof şahın ne kastettiğini anlayarak yağa bin iğne saplar ve şaha geri gönderir. Şah iğnelere bakınca bin iğneyi bir mühür yaparak tekrar filozofa gönderir. Bilge onu parlak ve büyük bir ayna yapıp şaha gönderir. Şah aynanın paslanması için onu nemli bir yere koyar. Ayna paslanınca da onu tekrar bilgeye yollar. Filozof aynayı cilalayıp parlattıktan sonra şaha gönderir. Şahın bunu yapmaktaki amacı Hintli filozofun ilmini ölçmektir. Şah bilgenin ilim sahibi biri olduğunu anlar ve onu huzuruna çağırır. Böylece bilge, şah katında değer görür ve makam bulur. Şah sonra Hintli bilgeden aralarındaki sırrı açıklamasını ister. Kadehin yağ ile dolu olması kendi bilgisinin yüceliğine işaret ettiğini belirtir. Ancak İskender’in kalbinin dünya hırsı ve maddi arzularla kaplı olduğunu ve durumda Hakk’ın tecellisinin mümkün olamayacağını söyler. Bilge yağa iğne batırmasındaki amacının insanın hatalara düşebileceği ve öğütlere kulak vermesi gerektiği olduğunu açıklar. İskender bin iğneden mühür yaparak kalbin sembolünü oluştururken, bilge bu mührü aydınlığın sembolü olan bir aynaya dönüştürür. İskender günahlarla kirlenmiş bir kalbi paslanmış bir ayna gibi görür ve aynayı paslanması için nemli bir yere bırakır. Bilge ise paslanmış aynayı cilalayıp parlatmanın altında yatan hikmetin, gönlün pas tutmaması için çabalamak gerektiğini anlamına geldiğini vurgular.

Daha sonra Şehriyar filozofa Keyd’in kadehinin sırrını sorar. Filozof Keyd’in yedi iklimde ne kadar hünerli, âlim varsa hepsini toplayıp Hint’e getirdiğini, bunların Keyd için birçok buluş yaptıklarını, kadehi de bu şekilde icat ettiklerini açıklar. Kadehi yapmak için dünyada ne kadar cevher varsa birbirine kattıklarını, bu sayede kadehin bir mıknaş gibi havadan suyu, yerden şarabı çektiğini anlatır. Sonrasında İskender bilgeye evrenin nasıl yaratıldığını sorar. Bilge önce aklın, feleğin, yıldızların, burçların, dört unsurun olan ateş, hava, toprak ve su, madenlerin, hayvanların, bitkilerin ve tüm nesnelerin; sonrasında Âdem’in ve Havva’nın yaratıldığını ve insanlığın onlardan devam ettiğini anlatır. Sonrasında

Hakk'ın insana ilim ve akıl verdiğini, kitap göndererek doğruyu ve yanlış öğrettiğini anlatır. Felek, Kirdigar'ın dilediği kadar döndükten sonra Sur'un üflenmesiyle her şeyin yok olacağını ve tekrar üflenmesiyle insanlığın dirilip herkesin ameline göre muamele göreceğinden bahseder.

İskender bilgeyi övdükten sonra evrendeki cisimlerin büyüklüğünü sorar. Bilge yerin çevresinin altı bin sekiz yüz fersah; çapının ise iki bin yüz altmış dört olduğunu ve bu hesabı geometri ehlielerin bildiğini belirtir. Bunun üstüne İskender ateş ve hava tabakasının, ayın, Utarit'in, Zühre'nin, güneşin, Merih'in, Müşteri'nin, Zühal'in, burçların ve sabit yıldızların bulunduğu feleklerin büyüklüğünü sorar. Bilge hepsini tek tek cevaplar. Bilge daha sonra uğurlu ve uğursuz gezegenleri de açıklar. İskender ardından sabit yıldızların sayısını ve nasıl biçimlendiğini, dörtlü devri, âlemin yaratılışının sırrını sorar. Cihan şahı tüm bu sorularının cevabını alınca bilgeye hayran kalır. Sonrasında bilge Allah'ın varlığından ve kudretinden bahseder. Bilgenin tüm anlattıkları İskender'in çok hoşuna gider. İskender bilgeyi tebrik eder ve ona altın, inci vermelerini emreder. Bilge dünya malının dünyada kalacağı için ona sahip olmanın bir anlamı olmadığını, onun gözünde taşla mücevherin aynı olduğunu, bu dünyadaki en büyük hazinenin ilim olduğunu söyler. Bilgenin anlattıklarına şaşırان Şah, Hintli tabibi çağırır. Şah Hintli tabipten insanın ruhtan mı yoksa bedenden mi olduğunu açıklamasını ister. Tabip Hâlik'i bilmek için önce nefsi bilmek gerektiğini söyledikten sonra beden ve ruh hakkında açıklamalarda bulunur. İnsan vücudunun ve ruhun bölümleri ile bilgi verdikten sonra insan vücudundaki güçleri açıklar. Bunun üzerine İskender beden sağlığının nasıl korunacağını sorar. Tabip beden sağlığının asıl ilacının az yemek olduğunu söyleyip açıklamalarda bulunur. Cevabını alan İskender tabibe mal, gümüş ve altın vererek ödüllendirir. Filozof ile bilgenin cevaplarından memnun kalan Cihan şahı sarayda eğlence meclisi düzenler ve herkesi davet eder. Birkaç kadeh içip eğlenir.

İskender Hintli Keyd'e paha biçilemez atlas, diba, iri inciler, çeşitli mücevherlerle süslenmiş altın taht ve taşla kemer bağışlar. İskender sonra kâtibi çağırıp Keyd ile kararlaştırdığı her şeyi yazdırır ve yaptığı tüm antlaşmalara uyar.

Şah Keyd'in tahtını hükmü altına aldıktan sonra Hindistan meliklerinden Fûr ile savaşmak ister. Ancak kış geldiği için İskender askerlerinin bir iki ay dinlenmesi gerektiğini düşünüp savaşı erteler. Savaş zamanını beklerken şarap içip eğlenir, etrafındakilere mal mülk ve hazineler bağışlayarak kullarını cömertliğiyle memnun eder. Sonrasında insanla hayvanın nasıl mücadele ettiğini görmek için Hint dağlarında avlanmaya çıkar. Gece karası

renginde güzel kokulu bir ata biner. İskender atıyla ilerlerken karşısına ejderhanın bile savaştan çekineceği kadar güçlü bir aslan çıkar. Zülkarneyn'in attığı okla kafasından yaralanan aslan kör olup can verir. Zülkarneyn'in bu hareketi büyük beğeni toplar. Şah avlanmaya devam ederken karşısına kükreyen bir bebr çıkar. Şah atını bebrin üzerine sürer, boynuna kement atıp sıkarak ve atın dizginlerini bırakır. At süratle koşmaya başlayınca bebr sürüklenir ve boğularak ölür. İskender ormanda yoluna devam ederken bu sefer karşısına iki kaplan çıkar. Kaplanlardan birini okla öldürür, diğerini ise kılıçla yaralar. İskender'in avdaki yetenekleri herkes tarafından takdir edilir. Bunların ardından İskender sarayına geri döner.

Zülkarneyn Şah Fûr ile savaşmak için askerlerini hazırlar. Çok sayıda askeriyle beraber Fûr'un üzerine yürür. Fûr, İskender'in askerleriyle kendisine doğru geldiği haberini alınca muazzam bir ordu toplar. Yüz bin Hintli asker ile on iki bin savaşçı fil hazırlar. Bahtı açık olsun diye fillerin üzerine abanoz ve fildişinden taht bağlar, her tahtın üzerine de savaşmaları için her biri bir kaplan gücünde üç kişi koyar. İki ordu karşılaşır ve büyük bir savaş çıkar. İskender ve askerleri daha önce fillerle savaşıldığını görmemiştir. Bu yüzden Şah, filleri dağıtmak için bir yol düşünür. Bakırdan içi boş bin tane fil yaptırır, içlerini kükürt ve güherçileyle doldurup her fili bir kağına bağlatır. İki ordu karşılaşınca Fûr Şah fillerini öne sürüp ordusuyla birlikte düşman askerlerini ok yağmuruna tutarken İskender de hazırlattığı filleri kağınılarla yürüterek saldırıya geçer ve filleri patlatır. Ateşten korkan filler kaçar. Filler dağılınca Fûr ortada kalır. Şah da Fûr'un üstüne yürür ve onu mağlup eder. İskender kaçmaya çalışan Fûr'u yakalar ve kılıcıyla onu başından göğsüne kadar ikiye ayırır.

Zülkarneyn, Hint ve Sind ülkelerini fethettikten sonra bunu kutlamak için birkaç kadeh şarap içerek eğlenir. Fûr'dan aldığı malları, altınları, mücevherleri ve diğer değerli eşyaları halkına dağıtır. İskender'e göre kazanılan mal paylaşılmazsa eziyet verir. Bu yüzden her zafer sonrası kazandıklarını dağıtarak halkına olan minnettarlığını göstermek istemektedir.

İskender Fûr'un tahtına oturduktan sonra Sind ilinden beklenmedik bir kişi gelir. Bu kişi Sind ilinde bir erkek ejderha olduğunu ve bu ejderhanın nefesinden kimsenin kurtulmadığını, ağzından ateş saçarak bitkilere ve canlılara zarar verdiğini, üflediğinde havadaki kuşu indirdiğini, kimsenin onunla baş edemediğini ve ülkeyi baştan başa harap ettiğini anlatır. Bu durumun bir yıl daha devam etmesi halinde doğu ve batının zarar göreceğini ifade ederek yardım ister. Bunun üzerine İskender ülkeyi ejderha belasından kurtarmak üzere Sind iline doğru yola çıkar. Şehriyar, Sind iline gelince ejderhanın yerini

sorar. Ejderhanın bulunduğu yere gelen İskender askerleriyle birlikte buraya yerleşir. Bir çare bulmak için önce ejderha hakkında bilgi toplar. Sonra büyük bir kağrı yaptıırarak üstüne tahtadan bir taht bağlatır. Tahtın üstüne baştan başa ziftle sıvanmış tahtadan bir ev, evin etrafına da bin tane sivri uçlu çengel yaptıırır. Ejderhanın yaralanıp hemen ölmesi için de çengellerin ucuna zehirli su sürer. İki öküz getirip evi onlara bağlar. Şah biri ejderhayı avlarken öküzleri sürmek, diğeri ise ejderha öküzleri yerken kaçabilmek için eve iki kapı yaptıırır. Şah tiryak yutup ilaç sürünür. Allah’a sığınarak eve girer ve ejderhanın olduğı dağa gider. Ejderha onların kokusunu alınca ortaya çıkar. Şah öküzleri sürünce ejderha saldırır. Ejderha öküzlerle kağrıyı yutunca zehirli çengeller ağzına batar ve başı paramparça olur. Kağrı ejderhanın çenesine takılınca Şehriyar saklandığı yerden çıkar, önce bir kılıç darbesiyle ejderhayı yaralar sonra da okuyla ejderhayı öldürür. Böylece İskender bu belayı def etmiş olur.

İskender Sind ilini ejderha belasından kurtardıktan sonra etrafındaki deniz ve karaları gezmek ister. Bunun için çok sayıda gemi yaptıırır. İlk önce Râyic adında bir adaya gider ve orada çadırını kurar. İskender askerlerine burayı ele geçirmelerini ve buldukları her şeyi kaydetmelerini emreder. Adada baştan ayağa insan suretinde kanatları olan, dilini kimsenin anlamadığı bir canlı görürler. Şekli ve görünüşü kediye benzeyen bu yaratığı avlarlar. Sonrasında İskender yılanlarla dolu bir dağ görür. Bu dağa giren bir daha çıkamadığı için İskender bu dağa uzaktan bakıp yoluna devam eder. O sırada bir papağan görürler. Papağana yem verip yakalarlar ve onu konuştururlar. Yoluna devam eden İskender’in karşısına gölgesine bin kişiyi sığdıran bir ağaç çıkar. Baştan başa zamkla dolu olan bu kâfur ağacının çevresi yılanlarla sarılıdır. Bu ağaçtan kâfur almak isteyen kişi yazın oklarına ismini yazıp bu ağaca fırlatır, kış geldiğinde de yılanlar geri çekilince gidip okunun vurduğu kâfurları alır. İskender Râyic adasını tamamıyla gezdikten sonra Râminî adasına gider. Sadece yemiş yiyen ve dilleri anlaşılmayan bu adadaki kadın ve erkekler çıplak dolaşmaktadır ve insanlardan ürkmektedir. Ayrıca adada her yerden altın gibi ot biter ve birçok mücevher madeni vardır.

İskender, Râminî Adası’ndan sonra Vakvak Adası’na ulaşır. Tamamen kumlarla kaplı olan bu adanın yolu sapaadır. Görenleri hayran bırakan bu adanın gündüzleri bulmak mümkün olmayan yolu ancak geceleyin yıldızlar takip edilerek bulunmaktadır. Adanın etrafında bin yedi yüz ada bulunmaktadır. Baştanbaşa şehre benzeyen bu adayı bir kadın yönetir. Emrinde altı bin kadın gece gündüz hizmet etmektedir. İskender’in adaya geldiğı

haberini alan kadın İskender'e sayısız altın ve mücevher gönderir. O kadar çok hediye gönderir ki kadın hem İskender'in hem de askerlerin takdirini kazanır. İskender adada dolaşırken yemyeşil güzel bir ağaç görür. Sonbaharda bile yapraklarını dökmeyen bu ağaç herkese yetecek kadar yemiş verir. Bu yemiştten vakvak sesi gelir. Bu ses gelince adaya sıtma, veba, kuraklık ve türlü belalar gelir. Uğursuzluk getirir. Cihan şahı Vâkvâk Adası'ndan ayrılıp Betân adında bir yere varır. Orada kadın ve erkeğin mükemmel güzellikte olduğu dağlarda yaşayan bir kavime rastlar. İskender hileyle bu kavimden birini yakalar ancak yakaladığı kişi hemen canını verir. İskender ve yanındakiler ölen kişinin güzelliğine hayran kalırlar.

İskender gece gündüz dörtnala yol alarak Etvâriye adasına ulaşır. Burada bedeni insan ancak başları köpeğe benzeyen bir kavimle karşılaşır. Askerler onlara yaklaştığında gözden kaybolunca Şehriyar onların cin olduğunu anlar. İskender adada dolaşırken, bin yaşında akıllı ve bilgili bir pir ile karşılaşır. Bu pir denizin ve cin ülkesinin durumunu bilmektedir. İskender pirden denizin derinliğini hakkında bilgi ister. Pîr bu bilgiyi pîrlerin başı olan Hızır bin Âmil'in bildiğini söyler. Davud zamanında ansızın denize düşen birinin üç yüz yıldan beridir hala dibe ulaşamadığını söyler. Şah daha sonra denizdeki diğer tuhaf varlıklar hakkında bilgi almak ister. Pîr denizde tuhaf varlıkların çok olduğunu söyleyerek tek tek hepsinden bahseder. İlk önce bir gemiyi bile yutabilecek güce sahip iki yüz arşın uzunluğunda olan bir balıktan söz eder. Sonrasında sırasıyla sudan çıkınca taşla dönüşen bir yengeçten, geyiğe benzeyen bir canlıdan, görüntüsü kuşa benzeyen nuruyla gözleri kamaştıran bir canlıdan, gövdesi yılan fakat başı fil olan bir balıktan, bedeni balık ama başı ve yüzü insan suretinde olan güzel bir canlıdan, gece olunca uçarak sudan çıkıp sabaha kadar gezdikten sonra tekrar suya girip balık gibi yüzen bir varlıktan bahseder. Şehriyar denizde gezmeye devam ederken karşına ağızından sürekli alevler çıkan ve önüne gelen her şeyi yakan bir hayvan çıkar.

Şah pîrin yanından ayrıldıktan sonra Câbe adasına gider ve orada çadır kurarak konaklar. Bu adada boyu ölçülemeyen, yüzleri boyunlarında, başları olmayan, bedenleri çıplak ve kıllı, muz ve şeker kamışından başka bir şey yemeyen bir kavimle karşılaşır. Ayrıca adada, gece olunca ateşe dönen gündüz olunca sis yüzünden karanlık çöken kimsenin yolunu bulamadığı yüce bir dağ vardır. Bu dağda sadece ateşin içinde yaşayan Semender adında bir kuş vardır. Şah Câbe adasının havasından hoşlandığı için buraya bir şehir kurmak ister. Şehri tamamen kurunca da adını Ser-ândîb koyar. Bu şehirde yaz kış öd ağacı ve sümbül bulunan

yüksek bir dağ vardır. Âdem'in cennetten buraya indiği ve ayak izinin kaldığı söylenmektedir. Câbe adasında birbirine düşman beyler vardır. İskender kısa zamanda bu beyleri hükmü altına alarak sorunu çözer ve yeniden düzeni sağlar. İskender mutlu bir şekilde Câbe adasından Lengâvus adasına gelir. Burada üstlerinde giysileri olmayan çıplak bir halka rastlar. Bu adada zencefil, sandal, bakam, karanfil ve karabiber yetişmektedir. Ayrıca bu yörede birçok kale ve şehrin bulunduğu Tinnîn adında bir ada bulunmaktadır. Bu adada nefesinden filin bile kurtulamayacağı bir ejderha vardır. Bu ejderha günde bir kez iki öküz yemektedir. Adada yaşayanlar ejderhadan korktukları için her gün iki öküzü ejderhaya sunmaktadır. Öküzleri yiyen ejderha yatıp sabaha kadar uyumaktadır. Bu durumu haber alan Şah Tinnîn adasına gider. Hemen iki büyük öküzün derisini zift, kükürt, kireç ve ucu keskin bin hançer ile doldurur. Sabah olunca ejderhaya hazırladığı öküz derilerini gönderir. Ejderha derileri yutunca alev alır. İçinde yanan ateşle ızdırap çeken ejderha, o acıyla yerinde duramayıp kendini taşa vurunca demirler içini parçalar ve ölür. Böylelikle halk ejderha belasından kurtulur.

Şah ejderhayı öldürdükten sonra Tinnîn adasından Selâmit adasına doğru yol alır. Burada görenlerin içini açan bir çeşme, çeşmenin de yanında bir kuyu vardır. Çeşmenin suyu kuyuya akarken sıçrayan damlalar kuyunun kenarında ayna gibi parlak bir taşa dönüşmektedir. Bu su damlaları gece sıçrarsa kara; gündüz sıçrarsa beyaz taşa dönüşmektedir. Şah Selâmit adasından sonra kurak bir vadiye gelir. İskender Hintli birine her tarafı yanıp kararan bu vadinin neden bu olduğunu sorar. Hintli buranın elmas madeni olduğunu ancak şu anda vadiyi yılanlar bastığı için kimsenin yaklaşmadığını söyler. Şah bunları dinleyince elmasları almak için heveslenip bir tuzak hazırlar. Aavcılara bin tane kartal yakalamalarını emreder. Yakalanan kartalları on iki gün aç bırakır. Sonra parça parça etleri vadiye attırır. Etler elmaslara yapışınca kuşları vadiye salar. Aç bırakılan kuşlar birer et parçasıyla vadiden çıkar. İskender'in adamları kartalları takip ederek elmasları toplar. Şâh bu adanın ardından bir çöle varır. Zülkarneyn şah elmasları aldıktan sonra askerleriyle birlikte yoluna devam eder. Başka bir adaya gelen şehriyar burada boyu gökyüzüne ulaşan, parlak renkli, çok uzun zaman önce yapılmış billur bir köşk görür. Şah köşkün sanatına hayran kalır. Hintli filozofu yanına çağırarak köşk hakkında bilgi almak ister. Filozof kimsenin köşke giremediğini ve bu yüzden kimsenin köşkün sırrını bilmediğini söyler. Köşkün çürümüş kemikle dolu olduğunu ve bunu yapanın insan mı cin mi olduğunun bilinmediğini söyler. Ayrıca köşkü yapanın da ölüp gittiğini anlatır. Tam o esnada köşkten bedenleri insan, başları köpek, dişleri hançer gibi keskin ve sivri bir halk çıkar. Şahın

askerleriyle savaşmaya başlarlar. Ancak şahın askerleri bunları ok yağmuruna tutunca İşkender'i yenemeyeceklerini anlayıp tekrar kőřkőn içine kaçarlar. İşkender sabah olunca kőřkő bu halkın elinden almak ister. Bunun őrzerine filozof şah'a vazgeçmesini ėnkő kőřkőn tılsımlı olduğunu, kimsenin tılsımı bozamadığını, tılsımın insana uyku ve baygınlık vererek takatsiz bıraktığını; böyle olunca da karşı tarafı yenmenin mőmkőn olmayacağını anlatır. İşkender filozofu dinleyince saldırmaktan vazgeçer ve doğruca Çin'e gider.

Çin'de Tamgac adında bir sultan hőkőm sőrmetedir. Tőr, Tőbbőt, őrigenc, Almalıh, Vegan, Mőkran, ve Kiřmőr şehirlerinin hepsi onun idaresi altındadır. Çin'deki őr yőz altmış şehir onun yönetimi altındadır. Emrinde yőz binlerce askeri olan Tamgac Han, Hıta şehrinde yaşamaktadır. Tamgac Han İşkender'in Çin'e geleceği haberini alınca içini bir őrzőtő kaplar. Akıllı kişileri toplayıp bu durumu onlara danışır. Her biri farklı nasihat verince hiçbirini dikkate almaz ve kendi bildiğini uygular. İşkender'in namını, zaferlerini, iyiliklerini ve halkına olan tavrını duyduğundan canını kurtarmak için şahın emirlerine boyun eğmeye karar verir. Bu dőřőncelerle İşkender'i karşılamak őrzer Çin sınırına doğru yola koyulur. İşkender'i atın őrstőnde gőrőnce atından iner ve İşkender'in őrnőnde eğilerek boyun eğdiğini gösterir. Tamgac Han'ın bu davranışı İşkender'in hoşuna gider. O da karşılığında Tamgac Han'a nazik davranır. şehriyar Tamgac Han ile birlikte Hoten şehrine gelir. şehrin her yanı gől suyu ve misk saçılmış, ipek kumaşlarla gőrkemli bir şekilde sőslenmiřtir. İşkender şehrin bu gőrőntősünden oldukça etkilenerek mutlu olur. Tamgac Han İşkender'i en iyi şekilde ağırlar. Bu misafirperverliğe karşılık olarak İşkender, Tamgac'a gőzel sözler söyleyerek hediyelerle birlikte Çin tahtını ve tacını geri verir. Orada bulunan herkese mal, mők, altın ve gőmőř dağıtır. İşkender şah Çin őrkesinin bilgelerinden olan Behram ile yalnız kalır. Bilinen ve bilinmeyen dőnyadan bahsetmesini, varlığın kısımlarını anlatmasını ister. Behram, her şeyin őrzőnde Allah'ın olduğunu, yaratılan her şeyin Allah'ın varlığını ortaya koyduğunu anlatır. Varlığın cismāni ve ruhāni kısımlarını, anāsır-ı erbaayı ve evrenin oluşumunu açıklar. Bilge tőm bildiklerini şah'a anlattıktan sonra nefesine yenik dőřmemesini ve dőnya nimetlerine tamah etmemesini tavsiye eder.

İşkender Çin'i ele geçirince adaletiyle, hoş sőzlölőęőyle herkesin gőnlőnő kazanır. Sonrasında doğuya yőnelerek oradaki değişik yerleri gőrmeyi ister. şehriyar birkaç gőn yol aldıktan sonra doğanın gőzelliklerini barındıran sandal ve bakam ağaçlarıyla sőmböl otlarının olduğu gőzel bir yere gelir. Bir iki gőn burada kalarak şarap içip eğlenir. O sırada bir kişi yanına gelerek kaybettiği merkebinin ararken rastladığı sőrrekli renk değiştiren bir

taştan bahseder. Taşın kimi zaman beyaz, kimi zaman siyah, kimi zaman da sarı, mavi, yeşil, kızıl olduğunu aynı zamanda geceleri ayna gibi parladığını anlatır. Duyduklarına çok şaşırان İskender taşın sırrını çözebilmek için Aristo'yu yanına çağırır. Ona taşın özelliklerini anlatır. Aristo bu taşın adının Feylekûs olduğunu Rusya ve Çin'den çıkarıldığını söyler. Bu taş her kim sahip olursa bütün cinlerin ona boyun eğdiğini ve bu taşın olduğu yere böcek, vahşi hayvan, yılan, akrep ve ejderhanın gelmeyeceğini belirtir. Ancak taşın çıktığı yeri cinlerin insanlardan gizlediği için kimsenin bu taşla sahip olamadığını ekler. Aristo'nun sözleri hoşuna giden İskender, o madene gider. Birkaç parça taş ve elmas aldıktan sonra yoluna devam eder. İlerlerken karşısına büyük bir maden çıkar. Çinliler buradan çıkan hâr-ı çinî adlı maddeden ağzı çarpılanların bakınca şifa bulduğu bir ayna ve isabet ettiği kişiyi hemen öldüren bir ok yapmaktadır. İskender Aristo'dan bu maddenin sırrını açıklamasını ister. Aristo yer altındaki madenlerin havayla etkileşimleri sonucu nasıl oluştuğunu anlatır.

Rum şahı hâr-ı çini madenini ziyaret ettikten sonra buradan ayrılıp Kişmîr'e gider. Kişmîr'de güzel yapılarla dolu birçok şehir görür. İnsanlar burada huzur ve mutluluk içinde yaşamaktadır. Şehriyar Kişmîr'den sonra bir Türk iline varır. Burada yaşayan halk Tamgac'a haraç vermektedir. Ancak Tarhan adında putperest bir melik asilik etmektedir. İskender'in gelişini haber alan Tarhan ordusunu toplar ve iki ordu savaşı. Ortalık adeta kan gölüne döner ve her iki taraftan çok sayıda asker ölür. Savaşı İskender kazanır. Tarhan attan düşerek esir alınır. Şehriyar Türk ülkesine girer, ne kadar şehir varsa fetheder. Tatarlardan aldığı ne kadar ganimet varsa hepsini askerlerine dağıtır. Aslında burası Tamgac'ın himayesindedir. Ancak Tamgac, İskender'in himayesine girince Tarhan kendi bağımsızlığını ilan eder. Tamgac Han Tarhan'dan burayı alamayınca barış imzalar. İskender, burayı Tarhan'dan aldığı tacı tekrar Tamgac'a verir. İskender Türk ülkesini tamamıyla ele geçirdikten sonra putperest olan halkla Allah'ın varlığından ve birliğinden bahsederek onları dine davet eder. Onlar da kabul ederek iman ederler. Bir süre bu memlekette dinlenip eğlenen İskender daha sonra askerlerine etraftaki acayip varlıkları avlamalarını emreder. Askerler eli ayağı insan biçiminde bir maymun ve boynuzlu bir tavşan yakalar. İskender daha sonra Tagargar tarafına gitmeye karar verir.

İskender Tagargar'a varınca uçsuz bucaksız bir yere gelir. Burada görünüşü insan ama ruhu hayvan kalabalık bir kavimle karşılaşır. Sonrasında hepsinin yüzünde fil gibi hortumu ve el yerine kanatları olan, başları köpek bedeni insan görünümünde bir başka kavimle daha karşılaşır. Buradan ayrılıp yoluna devam eden Şah'ın karşısına iki dağ çıkar.

İskender, bu dağın yakınında açlıkla mücadele eden zavallı bir halka rastlar. Onlara bu durumda olmalarının sebebini sorar. Onlar da bu dağların ötesindeki yerleri kendilerine mekân edinmiş Ye'cüc ve Me'cüc'ün kendilerine zarar verdiğini; inşa ettikleri ve ettikleri, ne varsa hepsini perişan ettiklerini anlatırlar. Ye'cüc ve Me'cüc'ün yarım insan boyunda, vücutlarının domuz gibi kıllı, pençelerinin uzun ve sivri olduğunu, insani özellikler taşımadıklarını aynı zamanda dinsiz olduklarını belirtirler. Sayılarının çok olduğunu söyleyip yardım isterler. Ye'cüc ve Me'cüc'un sadece bu iki dağ arasındaki yolu kullandıklarını, eğer Şah bu iki dağ arasına kendilerinin de yardımıyla bir set yaparsa onları durdurabileceğini anlatırlar. İskender Hakk'ın yardımından başka bir yardımı kabul etmediğini belirterek bu teklifi reddeder ve çok sayıda işçi toplayıp demir ve bakırı eriterek iki dağın arasına set yapar. Böylece Ye'cüc ve Me'cüc kıyamete kadar setin önüne geçemez.

Keykubâd'ın vefatından sonra, İran'ın yönetimi Keykâvûs'a geçmiştir. O zamandan beri Mâzenderân'da devler yaşamaktadır. Devlerin lideri Ak dev; günahkâr, ahlaksız ve soysuz ve tüm kötülüklerin kaynağıdır. Cinlere hükmettiği için, ondan güç alan cinler de insanlara zarar vermektedir. Bunu gören Keykâvûs insanları bu kötü varlıklardan korumak için askerlerini hazırlar. O dönemde Rüstem Rahş adlı atıyla Sistan'da bulunmaktadır. Keykâvûs sayısız askerle savaşa girer ancak esir düşer. Ak dev onu kaçıır ve bir kuyuya hapsedip işkence eder. Bu olayı haber alan Rüstem hemen geri döner ve Keykâvûs'u kurtarır Ak dev'i öldürür. Ak Dev'in oğlu Erjeng, Rüstem'le savaşmak ister ancak pençeleri yeterince keskin olmadığı için savaşamaz. Bu yüzden Erjeng Rüstem'den intikam almak bin yıl bekler. Bu süre içinde Erjeng, heybetli bir ifrite dönüşür ve cinleri kendi tarafına çeker. Aradan bin yıl geçmiştir ve bu bölge artık İskender'in himayesindedir. İntikamını almak isteyen Erjeng iblisin de yardımıyla topladığı yetmiş iki bin melun dev ordusuyla ve yüz bin gulyabani ve ifritle İskender'i yok etmek için ayaklanır.

İskender, baştan başa Doğu'yu gezdikten ve oradaki bütün şehirleri fethettikten sonra Turan'a doğru ilerlerken yolda Rusların ve Hazarların saldırısına uğrar. Rusya'ya giden yolların dar ve engellerle dolu olması İskender'in ilerlemesini zorlaştırır. Rus hükümdarının yiğit ve donanımlı sayısız askeri vardır. İskender'in ülkeye girmemesi için Rus geçidi çok sayıda asker ile korunmaktadır. İskender geçitten geçmek isteyince Ruslarla savaşmak zorunda kalır. Şiddetli bir savaş yaşanır ve çok sayıda asker ölür, bir o kadarı da yaralanır. Buna rağmen İskender şehre girmeyi başarır ve şehri harap eder. Yaşlısı genci tüm erkekleri öldürür, kadın ve çocukları esir alır. İskender bu zaferin ardından Horasan'a doğru ilerlerken

cinlerin ve devlerin ordu kurarak kendisine saldırmak istediğini öğrenir. İskender, cinleri yenmek için cin çağırır. Cin askerlerinin ülkesine girmeden önce Mâzenderân'a gider. Kâvus ve Key'in hükmettiği bölgede otağ kurup cin, insan ve her çeşit vahşi hayvandan oluşan bir ordu hazırlar. Devlerle savaşmak için otuz bin fil getirtir. İskender devlerin sestten rahatsız olduklarını bildiği için ses çıkaran ne kadar çalgı, alet varsa toplar. İskender'in ordusu devlerle savaşırken Erjeng, şahı meydana çağırır. Şah atını Erjeng'in üzerine sürer ve kılıcıyla onu öldürür. Bu durumu gören diğer devler ve cinler de saldırıya geçer. O sırada çingirak, kös ve borulardan çıkan seslerden rahatsız olan devler kaçar. Geriye kalan devler ve cinler de yok edilir. İskender galibiyetin verdiği gururla savaş meydanında yürürken birdenbire boynuna bir dev biner, kement gibi bütün vücudunu sarar. Ne kadar çabalasa da kurtulamaz. Güçten düşen İskender Allah'tan yardım diler. O sırada Allah'ın izniyle gökten bir melek iner ve devı öldürür. İskender'e saldıran dev, cinlerin efendisi olduğu için onun ölmesiyle diğer cinlerden bir çığlık kopar. Hepsi yere düşüp ölür. Devleri de hâkimiyeti altına alan İskender böylece doğunun, batının ve tüm cihanın şahı olur.

İskender Horasan'ı cinlerden ve devlerden temizledikten sonra Merv, Semerkant ve Herat'ı fethedip Mısır'a doğru yola koyulur. Mısır'ın havasının, suyunun, toprağının, yapılarının güzelliğı hoşuna gider. Mısır'da kimin tarafından yapıldığı bilinmeyen, eni boyu beş arşın, üzerinde nakış ve yazı olan bir kubbeye rastlar. Kubbenin üzerinde o zamana kadar gelmiş velilerin, peygamberlerin, Arap ve Acem sultanların, var olan ve daha var olmamış milletlerin isimleri ve İskender'in Fûr ile yaptığı savaş yazmaktadır. Kubbenin kapısında "Ey İskender işinde hata yapma." ve "Ey iyi adlı, biz bu meskeni işte kuvvetim var diyen için yaptık." yazısı yazmaktadır. Yoluna devam eden İskender bu sefer görünüşü muazzam ama üzerinde nakış ve yazı olmayan bir yapıya daha rastlar. Oldukça yüksek olan bu yapının adı Ehram'dır. Bu yapı uzun yıllara rağmen zarar görmeden sağlam kalabilmiştir. Sonrasında İskender Nil Nehri'ni görür ve kaynağının neresi olduğunu sorar. Orada bulunanlar nehrin kaynağının ekvator çizgisinden altı aylık yol mesafesi kadar uzakta olduğunu söyler. Tüm denizlerin ve ırmakların kaynağının Nil Nehri olduğunu belirtirler. Anlatılanlardan etkilenen Şah orada yağı çıkartılan bir bitkiye rastlar. Mısır yağı denilen bu yağın birçok hastalığa iyi geldiğini öğrenir. Mısır'da gördüğü güzelliklerden etkilenen İskender burada eşi benzeri olmayan bir şehir kurmayı ister. Sahilde Mısır'ın biraz uzağında, toprağı, suyu havası hayli güzel bir yer bulur. Şehri buraya kurar ve adını İskenderiye koyar. Şehrin merkezine eşi benzeri olmayan bir fener kulesi yaptırır. Bu fener kulesinin üzerine dünyadaki iyi ve kötü olayları gösteren, düşman saldırısını haber veren bir ayna yerleştirir. Şah ayrıca oraya insana

benzeyen mermer bir heykel yaptırır. Tılsımlı olan heykel şehre hangi taraftan düşman saldıracağını o yöne dönerek haber vermektedir. Bu şehir daha sonra Abbasoğulları'nın hükmü altına girer. O dönemde batıdan bir Frenk gelir ve İskender'in gizli hazinesinin fenerin altında olduğunu ileri sürerek halifeyi kandırır. Hazineye sahip olmak isteyen halife feneri yıktırınca ayna kırılır ve tılsım bozulmuş olur.

Magrip'te uçsuz bucaksız topraklara ve sayısız askere sahip Kaydâfe adında bir kadın hükümdar bulunmaktadır. Kaydâfe, akıllı, dürüst, iş bilen bir kadındır. Magrib onun egemenliği altındadır. Kaydâfe, İskender'in savaşarak tüm ülkeleri hükmü altına aldığını duyunca işinin ehli bir nakkaş bulur. Ondan gidip İskender'i görmesini ve tüm özellikleriyle İskender'in resmini yapmasını ister. Mısır'a giden Çin nakkaşı İskender'i görünce İskender'in yüzüne hayran kalır. Nakkaş, İskender'in suretini resmettikten sonra Magrib'e geri dönüp resmi Kaydâfe'ye verir. Kaydâfe resme bakınca hayran kalır ancak içine bir korku düşer. İskender'le savaşsa da onu yenemeyeceğini ve onun hükmü altına gireceğini anlar. Bu sırada Şah Mısır'da içip eğlenirken şahın yanında Kaydâfe'nin güzelliğinden ve şöhretinden bahsederler. Şah bunları duyunca Kaydâfe'nin ülkesini de fethetmek ister. Bunun için Kaydâfe'ye bir elçi gönderir. Elçi Kaydâfe'ye İskender'in düşmanları ayaklar altına bir hükümdar olduğunu, Hindistan'ı, Sind'i, Dârâ'nın yurdunu nasıl aldığını, Fûr'u, cinleri, Ye'cüc ve Me'cüc'ü nasıl yerle bir ettiğini anlatarak, Kaydâfe'nin kendisine boyun eğerek haraç vermesi gerektiğini iletir. Elçinin sözlerini dinleyen Kaydâfe, şaha nasihat dolu bir cevap gönderir. Önce İskender'in hükümdarlığını öven Kaydâfe daha sonra İskender'in düşmanlarını öldürdüğü için sevinmemesini çünkü bir gün onun da öleceğini ve saltanatının elbet bir gün biteceğini, Fûr'u öldürenin ecel olduğunu; kendisinin sadece sebep olduğunu, tacı da tahtı da verenin Allah olduğunu, bu yüzden kime isterse ona vereceğini anlatır. İskender gibi bir padişaha bu şekilde konuşmanın yakışmadığını ve İskender'den önceki hiçbir hükümdarın haraç isteyemediğini bu yüzden kendisinin de haraç vermeyeceğini iletir. Kaydâfe'nin cevabını alan İskender'in uykuları kaçır. Kıskançlık ateşi içini yakar. Kaydâfe'nin ülkesini harap etmek için askerlerini toplayan İskender güçlü ordusuyla Mağrib'e doğru yola çıkar. Yolda karşısına çok yüksek bir hisar çıkar. Buranın sahibi Varka adında bir meliktir. Varka'nın kızı ile Kaydâfe'nin oğlu Kanderûş evlidir. İskender top ve mancınıklarla hisarı yıkar ve şehri ele geçirir ve Kanderûş esir alınır. Şah bunu öğrenince veziri tahta oturtup başına taç takar ve vezirin cellad getirtip Kanderûş'u öldürtmesini buyurur. İskender daha sonra dost kılığında gelip vezirden Kanderûş'u bağışlamasını ister. İskender elçi kılığına girerek Kanderûş ile birlikte Kaydâfe'nin yanına gider. Bunu

yapmaktaki amacı Kaydâfe'nin ülkesine giden yolu ayrıntılarıyla öğrenip askerlerini bilgilendirmektir. Kaydâfe şahın hisarı aldığı haberi ile altüst olur. Bir süre sonra oğlu Kanderûş'un geldiğini öğrenen Kaydâfe bitkin bir halde olsa da oğlunu sevinçle karşılar. Kaydâfe oğlunun ve hisarın durumunu sorar, başından geçenleri anlatmasını ister. Kanderûş, şahın kendisini cellada verip öldürteceğini ama yanındaki kişi sayesinde canının bağışlandığını anlatır. Duyduklarına üzülen Kaydâfe, sağ salim oğluna kavuştuğu için Gani'ye şükreder, oğlu ve elçi kılığındaki İskender ile birlikte saraya döner. Saraya dönünce Kaydâfe elçiyi huzuruna çağırır. Elçideki hükümdarlık alametlerini fark ederek onun bir elçiden çok daha fazlası olduğunu düşünür. İçine kuşku düşen Kaydâfe hizmetkârından Çinli nakkaşın yaptığı resmi getirmesini ister. Resme bakınca elçi kılığında gelen kişinin aslında İskender olduğunu fark eder. İskender'in ülkesini ele geçirmek için böyle bir yola başvurduğunu anlar ama bu durumu kimseye belli etmez. Sonra elçiyi yanına çağırarak şahının ne istediğini sorar. Elçi, Kaydâfe'nin İskender'in hükmü altına girmesini ve İskender'e haraç vermesini aksi takdirde İskender'in Kaydâfe'nin ülkesini yakıp yıkacağını söyler. Duyduklarına öfkelenen Kaydâfe'nin kan beynine sıçrar. İskender'in sözlerine karşılık olarak, İskender'in kibrine ve gururuna yenik düşmemesini, bu kadar hırslı olanın sonunun kara toprak olduğunu, onun sayısız askeri varsa kendisinin de ondan aşağı kalmayan bir ordusunun olduğundan bahseder. Sonrasında Kaydâfe Firdevs adlı sarayında elçi için bir eğlence düzenler. Güzel yüzlü bin cariyeyi hizmet etmesi için tutar. Cennete benzer bir meclis kurar. Elçi için altından bir kürsü getirtir. Biraz içip eğlendikten sonra Kaydâfe elçiye kim olduğunu sorar ve doğruyu söylemesini ister. Elçi kılığındaki şah adının Kaytufân olduğunu ve kendisinin şahın emrindeki bir kul olduğunu dile getirir. Bunun üzerine Kaydâfe elçiye yalan söylememesini çünkü hükümdarlık alametleri olan birinin kul olamayacağını ve onun İskender olduğunu söyler. İskender bunu reddeder ve kendisinin elçi olduğunda ısrar edince Kaydâfe Çinli nakkaşın yaptığı resmi getirerek İskender'e gösterir. Resmin kendisine ait olduğunu gören İskender panikler ve yaptıklarına pişman olur. İskender'in paniklediğini fark eden Kaydâfe İskender'e zarar vermeyeceğini belirtir. Oğlunun canını bağışladığı için İskender'in de canına zarar gelmeyeceğini dile getirir. Kimsenin bu durumu fark etmemesi için dikkatli olmasını söyleyip bir antlaşma teklif eder. Ülkesine, malına ve askerine zarar vermemesini, bunu kabul ederse kendisini bırakacağını söyler. İskender bunları duyunca sevinir ve antlaşmaya uyacağına yemin eder. Kaydâfe ayrıca doğunun ve batının şahıyla savaşa girmeye cesaret etmeyeceklerini de ekler. Sonra kimseye belli etmemek için İskender'e elçi gibi davranıp kıymetli taşlar ve değerli hediyeler

vererek gönderir. Kaydâfe büyük oğlu Taynus Şah'ın Hintli Fûr'un kızıyla evli olduğunu ve Fur'u öldürdüğü için İskender'e düşmanlık beslediğini, eğer oğlu kimliğini öğrenirse kendisine zarar vereceğini bu yüzden dikkatli olmasını söyler. Böyle bir durumla karşılaşırca sultanın Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olduğu için oğlunu öldürmesi gerektiğini de ekler. Bu sözlerin ardından İskender hediyelerini alarak yola çıkar ve kendi tahtına geri döner.

Zorba ve kindar biri olan Zülkarneyn Şah doğunun ve batının kendisinin olmasını istemektedir. Kaydâfe ona boyun eğmediği için kıskançlıktan ölmektedir. Ancak Kaydâfe ile yaptığı antlaşma nedeniyle de ona saldıramaz. Gece gündüz bu durumu düşünen İskender Kaydâfe'yi alt etmek için başka bir yol düşünür. Daha sonra aklına Rum sahillerini görme fikri gelen İskender bu sayede suyun akış yönünü değiştirip Kaydâfe'nin ülkesini sular altında bırakmayı planlamaktadır. Bu iş için yeterli mühendislik bilgisine sahip olan İskender, planını gerçekleştirmek için uygun bir yer bulur ve çalışmalara başlar. Memleketteki genç yaşlı ne kadar adam varsa toplayarak gece gündüz çalışır ve İskender Boğazı'nı tamamlar. Rum yüksekte, Mağrib alçakta olduğu için de su yön değiştirir ve Kaydâfe'nin ülkesi sular altında kalarak harap olur.

Şah hile ile Kaydâfe'nin ülkesini ele geçirince herkes İskender'in heybetinden korkuya kapılır ve onun egemenliği altına girerler. Böylece İskender'in doğuda ve batıda fethetmediği yer, kul etmediği kimse kalmamıştır. Ancak bununla yetinmeyen şah, bütün âlemin kendisinin olmasını ister. Bir gün vezirini çağırarak fethedecek bir yerin kalıp kalmadığını araştırmasını ister. Vezir, İskender'in fethetmedik yer bırakmadığını yedi iklimdeki her yere hükmettiğini söyler. Ancak bunların dışında yedi büyük denizin varlığından söz eder. İnsanın yaşadığı her yeri fethettiğini ama artık şahın dinlenip şükretmesini çünkü dünyanın geçici olduğunu anlatarak nasihatte bulunur. İskender vezirin nasihatlerini dinlemez ve çalışanlarından kusursuz bir gemi yapmalarını ister. Fethedecek başka yerin kalıp kalmadığını öğrenmeleri için her milletten bilgili iki kişi seçer. Onlara iki yıl yetecek azık vererek bir yıl boyunca denizde araştırma yapmalarını ikinci yıl ise geri dönüp durumu kendisine anlatmalarını ister. Gemidekiler bir yıl boyunca denizde araştırma yapar ancak hiçbir şekilde bir karaya veya insana rastlamaz. Dönüş yapmaya karar verdikleri esnada karşıdan gelen bir gemi görürler. Gemilerini o tarafa sürerler ve iki gemi yan yana gelir. İskender'in gemisinde yetmiş iki dil bilen üç tercüman olmasına karşılık kimse birbirinin dili anlamaz. İşaret yoluyla anlaşmaya çalışırlar ve birbirlerinin dilini öğrenmek için kendi gemilerinden biriyle karşı gemideki birini takas ederler. Takasın ardında gemiler

kendi yoluna devam eder. İskender'in gemisindekiler dönünce olanı biteni İskender'e anlatırlar. Bir süre sonra diğer gemiden aldıkları kişi Yunan dilini tamamıyla öğrenince Şah onu huzuruna çağırarak hangi ülkeden geldiğini ve hükümdarının kim olduğunu sorar. Bu kişi adı İskender olan görünüşü ve tavrı İskender'e benzeyen bir hükümdardan bahseder. O taraflarda yedi ülke olduğunu ve hepsine İskender adlı kişinin hükmettiğini anlatır. Sonra diğer İskender'in fethedilecek başka yerin kalıp kalmadığını öğrenmek için bir gemi hazırlattığını, bir yıl boyunca gezdiklerini ve kimseye rastlamadıkları için dönmeye karar verdiklerinde İskender'in gemisiyle karşılaştıklarını söyler. Duyduklarına şaşırان şah tüm evrenin tek sahibinin Allah olduğunu ve O'nun kudretinin ve yüceliğinin hiçbir güçle karşılaştırılamayacak derecede büyük olduğunu idrak eder. Allah'ın kudreti ve yüceliği karşısında ne kadar aciz olduğunu fark eden İskender sahip olduklarına şükretmesi gerektiğini anlar.

İskender tüm cihanın şahı olunca sarayında dinlenmeye çekilir. Bir gün Aristo ile tahtında keyiflenirken gezegenlerin hareketlerini, gökteki kırânların durumunu ve dünyanın zamanla nasıl değiştiğini açıklamasını ister. Aristo, yirmi yılda bir müşteri ve zühâlin kırân olmasıyla zamanın değiştiğini ve kötülüğün ortaya çıktığını, on iki burcun da iki yüz kırk yılda bir kırân olduğunu ve bu dönemde dünyayı değiştirecek bir hükümdarın dünyaya gelip tüm saltanatları değiştirdiğini anlatır. Burçların dört kez kırân olmasının dokuz yüz altmış yılda bir olduğunu ve bu dönemde büyük bir felaketin meydana geleceğini belirtir. Bu felaketin var olan düzeni tamamen değiştireceğinden ve dini hükümlerin ortadan kalkıp musibetlerin artacağından bahseder. İskender daha sonra Aristo'ya Âdem'den başlayarak kendinden önce gelen hükümdarların kim olduğunu ve neler yaptıklarını anlatmasını ister.

Aristo İskender'den önce gelen tüm padişahları ve neler yaptıklarını anlattıktan sonra bunlardan ders çıkarmasını, saltanatıyla gururlanmamasını, tacın ve tahtın geçici olduğunu, herkesin elbet bir gün öleceğini bu yüzden kibre kapılmamasını dile getirir. Aristo'nun sözleri İskender'i kederlendirir. Tacı tahtın da kimseye kalmadığını anlar ve yaptıklarından ötürü pişmanlık duyar. Hırsını ve isteklerini bir kenara bırakıp kendini iyi işler yapmaya adar. Aristo'ya bu sefer kendinden sonra kimlerin saltanat tahtına oturacağını sorar. Aristo, bu konu hakkında bilgisinin olmadığını ve bilmediği bir konu hakkında konuşmanın yanlış olacağını, bu ilmi bilen Hızır olduğunu belirtir. İskender çok çalışıp çabalayarak Hızır'a ulaşır. İskender Hızır'a Levh-i Mahfuz'da her şeyin yazılı olduğunu ve meleklerin hepsini peygamberlere anlattıklarını söyler. Hızır'ın da bilinmeyen her şeye vakıf olduğunu için

kendisinden sonra nelerin ve kimlerin padişah olacağını anlatmasını ister. Hızır İskender öldükten sonra dünyanın baştan başa fitne ile dolacağını, halk arasında uzun yıllar süren savaşların olacağını ve İran'ın kimseye kalmayıp zulümden kurtulamayacağını dile getirir. Devamında İskender'den sonra gelecek olan tüm hükümdarları anlatmaya başlar. Emir Süleyman'a kadar olan tüm padişahlar ile Türk ve İslam tarihi hakkında her şeyi anlatır.

İskender Hızır'ın anlattıklarını dinledikten sonra Allah'ın önce insanları yaratıp sonra öldürmesinin nedeni sorar. Hızır Allah'ın hem lütfunu hem de kahrını göstermesi gerektiğini; lütfunu göstermek için insanı yarattığını, kahrını göstermek içinse insanı öldürdüğünü dile getirir. Kâmil insan olmayı öğrenmesi için de dünyaya gönderdiğini söyler. İskender sonrasında Hızır'a kıyamet gününün belirtilerini anlatmasını ister. Hızır, dünyada şeytanlığın baş gösterip, kötü özelliklere sahip kişilerin saltanat sahibi olacağını, vezirlerin zulmü tercih ederek adaletsiz işler yapacağını, yaşlıların ve gençlerin birtakım değerlerden yoksun olacağını, dünyada zulmün, fitnenin ve kargaşanın artacağını, şeyhlerin ve din adamlarının açgözlü olacağını, yanlış fetva vereceklerini, ibadetlerin riyakârca gösteriş için yapılacağını, insanların emaneti koruyamayacağını, büyüklerin çocuklarına şefkat göstermeyeceğini, çocukların da büyüklerine saygı göstermeyeceğini, İslam'ın bütün esaslarının bozulacağını anlatır. Ardından insanların kıyamet günü tekrar dirileceğini ve herkesin hayattayken yaptığı işlere göre yargılanacağını belirtir. Tüm ölülerin dirileceğinden şüphe etmemesinden, Allah'ın sonsuz ilim ve kudretinden bahsederek tabiatı meydana gelen olaylardan örnek verir. Ayrıca ameli iyi olan insanların mertebesinin meleklik mertebesiyle eş olacağını ve cennet bahçesinde kendine yer edineceğini anlatır. Hızır, ahiret ve dünya hayatı ile ilgili bilgi verip İskender'e nasihat ettikten sonra ansızın ortadan kaybolur. İskender Hızır'ın anlattıkların çok etkilenir. Kendini ibadete verir, gölünü dünyevi isteklerden arındırıp ahlakını güzelleştirir ve hayatını dini esaslara göre düzenler.

Dünyanın faniliğini ve vefasızlığını anlayan İskender, dünyayı fethettiği gibi ahireti de kazanmak ister. Saltanatın geçici olduğunu, onunla gururlanmanın şeytanlık olduğunu anlar. Bu sebepten Hicaz'a gidip kutsal toprakları görmek ister. Askerlerini toplayan İskender Kâbe'ye gitmek için yola koyulur. Önce Bağdat'a uğrar sonra Kâbe'ye doğru yola koyulur. Yolda giderken büyük bir manastır görür. Ordusunu yolda bırakıp iki kişiyle manastıra gider. Şah manastıra girince orada gece gündüz ibadetle meşgul olan nefsinin terbiye etmiş bir bilge görür. Bilge İskender'i görünce onunla ilgilenmez hatta konuşmaya bile layık görmez. İskender bilgeye neden böyle davrandığını sorar. Bilge İskender'e "Sen

benim kulumun kulusun bu yüzden sana hürmet etmem doğru olmaz.” der. Şehriyar bilgenin sözlerinden etkilenir. Sahip olduğu her şey gözünden düşer, anlamını yitirir. İskender bilgeden kendine nasihatte bulunmasını ister. Bilge, İskender’e dünyaya aldanıp Allah’tan uzaklaşmamasını, güzel ahlaklı ve adaletli olmasını, zulmetmemesini, içki ve eğlenceye düşkün olmamasını, açgözlülere iş vermemesini, edepsiz kişilerle bir arada bulunmamasını, kibirlenmemesini, çok düşünüp öyle konuşmasını, halkına iyilik etmesini, tavsiye eder. Ayrıca Allah’a şükretmesini, düşmanına güvenmemesini, nefesine yenik düşmemesini ve akılla hareket etmesini de sözlerine ekler. İskender bilgenin nasihatlerinden çok etkilenir. Bilgeyle vedalaştıktan sonra yoluna devam eder. İskender askerleri ile yolda ilerlerken karşısına yüksek kubbeli, sağlam bir yapı çıkar. Âd tarafından yapılan bu yapı tılsımlıdır ve kapısı çelikle kapatılmıştır. O zamana kadar da kimse içinde ne var ne yok bilmemektedir. İskender kapıya dokununca çelik kapı mum gibi erir. İskender içeri girince altın işlemeli fildişi bir taht ve tahtın üzerinde tacıyla yatan bir hükümdar görür. Dünyadan habersizce yatan kişinin başının yanında altın bir levha asılı durmaktadır. Bir yüzü mücevherlerle süslü olan bu levhanın diğer yüzünde ise birkaç satır yazı yazmaktadır. Levhada “Ey doğunun ve batının hâkimi, insanlarla ve cinlerle savaştın ama zalim felek kimseye aman vermez. Bugün seninle bir anlaşma yapar, yarın o anlaşmayı bozar. Ben ki doğuya ve batıya tam iki yüz yıl hükmetmiş Âd’ım. Âlem tamamen benim sanmıştım. Bin bir türlü eziyet çekerek mal mülk biriktirdim. Sayısız askeri olan ulu bir sultandım. Bana bir şey olmaz derken ecel gelip kapıma dayandı. Hiç kimsenin ve hiçbir şeyin bana faydası olmadı. Beni görüp ibret al. Bu bana yapan dünya şüphesiz sana da aynısını yapacaktır.” Bunları okuyan İskender ağlayıp inler, gözünden kanlı yaşlar dökülür. Sonrasında köşkten ayrılır ve yoluna devam ederek Kâbe’ye gider. Şah Kâbe’ye varınca önce ihrama girer, şeytanı taşlar. Sonrasında Safa ve Merve tepeleri arasında sa’y edip Beytullah’a girer. İskender’in burada derin bir bilgelikle ruhu aydınlanır. Gizlenen gerçekleri çok daha iyi anlayan İskender, benlik duygusunu tamamen aşarak tüm insani özelliklerinden arınır, hakikate erişir. Kâbe’yi tavaf edip Allah’a niyazda bulunur. Hac vazifesini yerine getiren şah daha sonra on iki bin koç, altı bin deve ve on bin sığır getirterek Allah’a kurban eder. Halka çok sayıda altın, gümüş ve inci dağıtır. Şah’ın sayesinde Mekke’de yoksul kalmaz. İbadetini ve hayır işlerini bitiren İskender, Hicaz’ın durumunu öğrenmek ister. Hicaz’ın önceden kimin olduğunu, kimin burada imamlık yaptığını sorar. Orada bulunanlar önceleri Halil’in hüküm sürdüğünü, sonra Yemen’den Kahtân isimli birinin çok sayıda askeriyle gelip zorla burayı aldığını anlatır. Uzun bir müddet sonra Cürhümîler’in ortaya çıktığını ve Kahtân’ı sürerek burayı aldıklarını,

o zamandan beri Hicaz'a hükmedenlerin Cürhümîler olduğunu dile getirirler. Bunun üzerine İskender Halil'in soyundan gelenleri buldurup buranın idaresini onlara geri verir. Ayrıca onlara bolca altın, gümüş, inci ve Rum dibası hediye eder. Hac ibadetini tamamlayan İskender Kudüs'e doğru yola koyulur.

Önce Halil'in türbesini ziyaret eden İskender, burada dua ederek Allah'tan yardım ve merhamet ister. Oradaki halka altın, gümüş ve değerli hediyeler dağıttıktan sonra Mescid-i Aksâ'ya doğru yola çıkar. İskender Mescid-i Aksâ'ya varınca namaz kılıp dua eder. İbadetini tamamladıktan sonra halka yardımda bulunur, hediyeler dağıtır, kurbanlar keser. Şah bu esnada, mescitte kendini ibadete adanmış bir âlimle karşılaşır ve ondan kendisine nasihat etmesini ister. Bilge İskender'e nefsinden vazgeçmesini, ilim sahibi kişilerle bir arada olmasını, nefsiyle değil aklıyla hareket etmesini ve doğruluktan vazgeçmemesini nasihat eder. İskender bilgenin sözlerinden etkilenerek ağlar. İskender'in gözünde hiç kimsenin ve hiçbir şeyin önemi kalmaz. Yaptıklarından pişmanlık duyan İskender askerlerini toplayarak Mısır'a geri döner. Başkentine gelen Şehriyar, halkı arasında adaleti sağlar, büyük küçük herkesi sevindirir, yoksulları doyurur, haraç almayı bırakır, tüm sapkınlıkları ortadan kaldırır. Bilge kişileri gözetir, bu sayede ilmin gelişmesine vesile olur. Adına çok sayıda kitap yazılır. Ancak zaman ilerledikçe İskender'in içine bir ölüm korkusu düşer, ruhu daralır, yüzünün rengi solar. İskender'in bu durumunu fark eden bir hekim, şahın huzuruna çıkar ve bu durumun nedenini sorar. İskender içine düşen ölüm korkusu yüzünden bu halde olduğunu dile getirir. Bunun üzerine hekim, doğuda devamlı karanlık olan bir yerde akan bir çeşme olduğunu, adı âb-ı hayat olan bu çeşmeden bir damla su içen kişinin ebediyen hayatta kalacağını anlatır. Ancak bu çeşmenin yolunun oldukça çetin olduğunu, pek az kişinin o yollardan gidebildiğini ama şayet onu bulursa ve o sudan içerse ebediyen bu dünyada yaşayacağını belirtir. Duyduklarına sevinen İskender bu suyu bulmak için hazırlık yapar. Sayısız askeri ile Doğu'ya doğru yol alır. Oğlu İskenderus'u ve Aristo'yu ülkeyi yönetmesi için yerine vekil tayin eder. Hızır'ı da kendine yoldaş ederek âb-ı hayata ulaşmak için doğuya doğru yola koyulur. İskender bir süre ilerledikten sonra Berhemen şehrine varır. Bir dağın içinde yer alan bu şehirde giysi giymeyip, ağaç kabuğu ile örtünen, sadece otlarla beslenip hayatlarını ibadete adanmış bir halkla karşılaşır. İskender buranın en ulu insanlarına neden bu dağı kendilerine vatan edindiklerini sorar. Ayrıca daha iyi koşullara sahip bir yerde yaşamının daha makul olacağını böylece hem yiyecek hem de giyecek bulacaklarını, ibadetin yiyeceklerle tamamlandığını çünkü insanın ibadet ederken kuvvete ihtiyacı olduğunu söyler. Berhemen Şehriyar'a sadece bu otlarla beslenmediklerini, her gün ibadet ettikleri için

Allah'ın onlara başka türlü azıklar verdiğini bu yüzden bu otun onlara şeker gibi geldiğini ve eğer İskender'in de bunun tadına varmış olsaydı yediği her şeyden vazgeçeceğini anlatır. Ayrıca bedeninin ihtiyacını karşıladıktan sonra çok yemenin faydasının olmayacağını, sadece yaşamak için yemek gerektiğini, bulundukları yerden memnun olduklarını çünkü dünyanın harabeden farksız olduğunu, dünyada fethetmedik yer bırakmadığı halde İskender'in hala kendine kalacak bir yer bulamadığı için arayışta olduğunu ve bu yüzden huzursuz hissettiğini dile getirir. Brehmen'in sözlerinin ardından buradan ayrılan İskender, bir kümbete uğrar. Bu kümbet heft-cûş ile yapılmış sağlam bir yapıdır. İskender, içine girilmesi oldukça zor olan bu yapıya girmek için çok uğraşmıştır. İskender içeri girince baştan başa mücevherlerle dolu, yeri öd ve amber, duvarları ve tavanı altınla kaplı dört sofa görür. Orta yerde yine mücevherlerle süslü yüksek bir taht, tahtın üzerinde tacıyla yıllardır yatan bir kişi bulunmaktadır. Başının üzerinde lâlden yapılmış büyük bir levha bulunmaktadır. Levhanın üzerinde altın harflerle İskender'e ithafen şunlar yazmaktadır. “Ey İskender, sen yüce bir sultansın. Buraya gelip beni görerek dünyanın durumunu öğren. Zülkarneyn dedikleri yedi iklimi tutan hükümdar benim. Dört bin kırk yıl önce dünyaya geldim. Savaşarak doğuyu ve batıyı fethettim. Senin gibi tüm cihana sahip olmak için zahmet ve eziyet çektim. Onca malım mülküm oldu. Ancak sonunda her şeyi bırakıp gittim. Ölmek için âb-ı hayatı aramaya başladım ancak burada böylece bitkin düştüm. Âb-ı hayatı bulup içsen bile ecel geldiyse ondan kurtuluşun yoktur. Beni görmen sana ibret olarak yeter.” İskender bunları okuyunca ağlamaya başlar. Daha sonra atına binerek doğuya doğru yol almaya başlar. Yolda ilerlerken kılıç gibi keskin dişleri olan domuzlarla dolu bir sahraya varır. Bunlar aslında domuz şeklinde devlerdir. İskender'i görünce saldırıp savaşır. Sonunda şah onları yener. İskender onları ortadan kaldırarak yolunu temizler. Bir süre ilerledikten sonra oldukça zehirli engerek yılanlarıyla dolu bir vadiye varır. İskender yılanları öldürür, yolu temizlemek için de hepsini yakar. Yoluna devam eden İskender bu sefer kaplanlarla dolu bir ormana rastlar. Ok yağmuruna tutarak bütün kaplanları öldürten İskender, ormanı kaplanlardan temizler ve yoluna devam eder. İskender'in yoluna bu sefer cadılarla dolu bir şehir çıkar. Cadılar şahın huzuruna çıkar ve güzel sözlerle şahın aklını başından alarak nereye gittiğini öğrenirler. Cadılar, İskender suyu bulamasın diye sihir yapar. İskender'in yolunu ateşle kaplarlar. Bu durum karşısında şaşırıp kalan İskender, Hızır'ı huzuruna çağırarak bu duruma bir çare bulmasını ister ve Hızır'a bu durumun Allah'ın bir uyarısı olup olmadığını sorar. Hızır, İskender'e her türlü sorunun çözümünün Allah'ın elinde olduğunu, O'na dua ettikten sonra ümitsizliğe kapılmamasını çünkü dua edenlerin zarar görmediğini ifade ederek gönlünü

ferah tutmasını ister. Sonrasında Hızır dua eder, İskender de âmin der. Duaları kabul olur ve birdenbire gökyüzünden bir bulut belirir. Öyle güçlü bir yağmur yağar ki ateşten eser kalmaz.

Cadıların sihrinden kurtularak bir ay boyunca yoluna devam eden İskender Şâd-kâm adında bir şehre gelir. Uçsuz bucaksız büyüklükteki bu şehirde hepsi kadınlardan oluşan bir topluluğa rastlar. Bütün şehir halkının yanı sıra hükümdar, askerler, hizmetkârlar da yalnızca kadınlardan oluşmaktadır. Erkeklerden hiçbir iz yoktur. Şehrin meydanında halkın kible olarak kabul ettiği kutsal bir ağaç vardır. Her zaman yeşil ve yüksek olan bu ağaç mevsim değişikliklerinden etkilenmeyerek yapraklarını dökmemektedir. Ağacın dibinden ise bir çeşme akmaktadır. Bu çeşme şehir halkı için güç ve yaşam kaynağı sayılmaktadır. Oğlan çocuğu olsun isteyen herkes, bu çeşmeden su içip yıkandıktan sonra ağacın etrafında dolaşıp dua etmektedir. Ardından bir koyun kurban edip kendini ağaca sürerek hamile kalmaktadır. Dokuz ay sonra yine bir kız çocuğu dünyaya gelmektedir. Şehriyar buradan da ayrılır, dörtnala at sürerek karanlık bir yere varır. Şahın yanındakiler âb-ı hayat suyunun bu karanlığın içinde olduğunu, yolun kısa ama çok çetin olduğunu söylerler. İskender Allah'ın zoru kolaylaştırdığını dile getirerek askerleriyle birlikte karanlığın içine girer, bir süre ilerledikten sonra birdenbire bir bulut belirir, gök gürler ve şimşekler çakmaya başlar. Öyle bir fırtına kopar, öyle şiddetli bir yağmur yağmaya başlar ki göz gözü görmez. İskender ve askerleri birbirini kaybeder. Bu esnada Hızır'da İskender'den ayrı düşer. Askerlerin kimisi boğulur, kimisine yıldırım çarpar, kimisini de rüzgâr alıp götürür. Bu yaşananlardan sonra İskender ne kadar çabalarsa çabalasın âb-ı hayata ulaşamayacağını anlar ve geri dönmeye karar verir. Ancak geldiği yolu bulamaz ve mecburen başka bir yoldan döner. Yolda ilerlerken her yanı yakut, lâl ve firuze taşlarıyla kaplı bir yere gelir. Bu mücevherlerin parıltısıyla dağ aydınlanmaktadır. Şah ve askerleri binlerce mücevheri toplayıp oradan ayrılırlar. Bir süre daha yürüyüp birdenbire karanlıktan çıkarlar. İskender aydınlığa çıkınca askerlerinin yarısının karanlıkta helak olduğunu fark eder. Hızır'ı arar ama bulamaz. Hızır, karanlıklar diyarında İskender'den ayrı düşünce âb-ı hayatı bulur, sudan içer ve ölümsüz olur. Hızır'ın başına ne geldiğini kimse öğrenemez. İskender'in onca zahmet çekmesine rağmen ulaşamadığı ölümsüzlük suyu Hızır'a nasip olur.

Yoluna devam eden İskender, kuşlarla dolu bir sahraya gelir. Sahranın ortasında cennetteki Tûba ağacına benzer bir ağaç bulunmaktadır. İskender bu ağacın gölgesinin altına çadırını kurup uyur. Gece yarısını geçtiğinde ağaç İskender'e seslenir ve inleyerek şöyle der:

“Ey sıkıntı çeken Şehriyar, bu hırs ve açgözlülük seni nasıl yaşatsın. Ömrün az olduktan sonra çok malın ne faydası var. Artık ömrünün sonuna geldiğin halde neden yaşamayı bu kadar arzulamaktasın. Tam on dört yıl padişahlık yaptın, bir gün bile mutlu olmadın. Onca mal biriktirdin, ama yemedin. Ölünce bu kadar mal başkasına kalacak diye düşünmedin, boşuna eziyet çektin. Şimdi o malı da istemiyorsun.” Şah bu sözleri dinleyince sanki ruhu bedeninden ayrılır. Huzursuz olup hastalanır ve gözleri yaşla dolar. Bir süre bu halde kalan şah, sabah olunca atına biner ve İran’a varana kadar gece gündüz at sürer.

Şah Kûmûs’a varınca daha atın üzerindeyken ansızın burnu kanamaya başlar. Kendinden geçip atından düşer. Orada bulunanlar hemen örme zırhtan bir döşek hazırlayıp üzerine altın kalkan koyarlar. İlaç vermesi için hekimi çağırırlar. Ancak hekim şahın hastalığının çaresi olmadığını ve ömrünün sonuna yaklaştığını anlar. İskender kendine gelince hekimin daha önce söylediklerini hatırlar, ecelinin yaklaştığını ve hiçbir şeyin ona fayda etmeyeceğini anlar. Sonra eline kalemi alıp ağlayarak annesine mektup yazar. Mektuba, annesi Rukiye Hatun’a selam ederek başlar. Mektupta daha dünyaya doymadığını, zamanın nasıl geçtiğini anlamadığını, yapmak istediği çok şey olduğunu ama daha bunları gerçekleştirmediğini, ölümsüzlüğü ararken ölümün tecelli ettiğini, Allah’ın yazdığı kaderi kimsenin bozmadığını, buna karşı gelmenin küfür olduğunu ve kabullenmekten başka çaresinin olmadığını yazar. Mektubun devamında annesinin bu durum karşısında sabırlı ve kadere razı olmasını, ahiretin dünyadan daha iyi bir yer olduğunu ve vakti gelince orada tekrar bir araya geleceklerini, annesine karşı bir kusuru olduysa hepsini affetmesini diler. Ayrıca annesinden halkını toplamasını ve durumunu güzellikle açıklamasını ister. İskender, annesine tahtı oğlu İskenderus’a bıraktığını, onu da kendisi gibi iyi yetiştirmesini, devlet işlerinde ona yardım etmesini ve ülkesinin töresini öğretmesini vasiyet ederek mektubuna son verir. Mektubu Mısır’a gönderdikten sonra buradan ayrılıp Zû şehrine gider. Burada acısı daha da artar, bitap düşer. Eflâtûn ilaç yapmak için İskender’in yanına gelir. Ancak yaptığı ilaç fayda vermez. İskender’in nabzına bakan Eflâtûn sağlık belirtisinin olmadığını fark edince korkuya kapılır. Bunu gören İskender Eflâtûn’a herkesin bu dünyada misafir olduğunu bu yüzden korkmamasını söyler. Daha sonra şah, yanındakilere öldükten sonra mücevherlerle süslenmiş altın bir tabut yaptırmalarını, bedenini kâfurla yıkamalarını, onu tabutun içine koyunca bir elini dışarda bırakmalarını böylece herkesin yedi iklimi fetheden İskender’in bile bu dünyadan eli boş gittiğini görmesini, tabutunu Mısır’a kadar omuzunda sultanların taşımasını, Mısır’da onun için yas tutmalarını, cenazesinin kısa tutulmamasını ve üzerinde kimin hakkı varsa onlara çok mal dağıtılmasını vasiyet eder. Daha sonra

cenazesinin İskenderiyye'ye götürülmesini ve orda saklanmasını, nerede olduğunu bilinmesin diye de toprağa defnedilmemesini ister. İskender bunları söyledikten sonra ölür. Yirmi yaşında yedi iklime hükmeden, on dört yıl boyunca cihan padişahı olup genç yaşta ölen İskender için üzülmeyen kimse kalmaz. Yerde ve gökte ne varsa hepsi ağlayıp inler. Şahın tabutu vasiyet ettiği şekilde hazırlanıp Mısır'a götürülür. Annesi İskender'in tabutunu görünce tabuta sarılıp ağlar. İskender'in onu toprağa koymasını beklerken kendisinin oğlunu toprağa verdiğini söyler. Daha sonra Rûkiyâ Hatun, bilgelerin şah için hikmetli sözler söylemesini emreder. Bu sözlerin dinleyene öğüt kendisine ise ağıt olmasını ister. Aristo, Bukrat, Eflatun, Tımtırûn, Rûfes, Bûrtûs, Bâlûs, Feylûs, İmros, Sokrat, Feysâgors, Zeytûn, Mîrâvûs, Bidagros, Sabnos, ve Solon İskender'in ardından sözlerini söylerler. İskender'in vasiyet ettiği her şey yerine getirildikten sonra naaşı kimsenin bilmediği bir yere götürülerek gizlenir.

3.8. Zülkarneyn Kıssası

Zülkarneyn, Kur'ân-ı Kerîm'de Kehf suresinin 83-98. ayetleri arasında bahsedilen salih bir kişidir. Zû (sahip) ve karneyn (iki boynuz) kelimelerin birleşiminden oluşan Zülkarneyn, iki boynuz sahibi anlamına gelmektedir. Mustafa Öztürk, İslami kaynaklarda farklı şekillerde yorumlanan kelimenin bir isimden ziyade bir lakap olduğu görüşünün hâkim olduğunu dile getirmekte ve Arapçadan benzer yapıda örnekler vermektedir. Boynuzların sembolik olarak Doğu ve Batı yönlerine yapılan iki seferi ve gücü simgeleyeceği gibi kuvvet ve iktidarı temsil eden bir miğferin ya da tacın üzerinde bulunan bir simge de olabileceği üzerinde durmaktadır. Ayrıca bu simgenin sadece İslami kaynaklarda değil Yahudi kutsal metinlerde de geçtiğini, hatta Eski Ahit'in Daniel kitabında iki uzun boynuzlu koçtan bahsedildiğini ve bunun Med ve Pers krallıklarını temsil ettiğini belirtmektedir (2013:564). Benzer söylemleri Fatma Köksal Albayrak da dile getirmekte ve bu lakabın kökenine dair üç ihtimal üzerinde durmaktadır: Birincisi Zülkarneyn adlı kişinin boynuzlu bir miğfer kullanıldığı için bu adı aldığıdır. İkincisi kişinin başında iki boynuz olduğu içindir ki bu görüş İskender ile ilişkilendirilmektedir. Ammon'un koç başlı bir tanrı olduğuna inanılması ve İskender'in kendini Tanrı Ammon'un oğlu olarak ilan etmesi, onu koç boynuzlarıyla sembolleşmesine neden olmuştur. Hatta İskender, ölümünden sonra basılan sikkelerde koç boynuzlu olarak tasvir edilmesi de bu sebeptir. Üçüncüsü de *"iki çağ sahibi"* anlamına geldiğidir. Ancak bunun uzak bir ihtimal olduğunu dile getirmektedir (2012:40-41).

İslami kaynaklarda Mekke’de nazil olan Kehf Suresi’nin indiriliş sebebi ile ilgili çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetler sadece bir kıssaya göre değil Kehf Suresi’nin tamamıyla ilişkilendirilip Ashab-ı Kehf ve Ruh ayetiyle birlikte değerlendirilmektedir. Öztürk bu konudaki en güçlü rivayetin İbn-i Abbas’a ait olduğunu dile getirirken Elmalılı Hamdi Yazır gibi müfessirlerin bu rivayetin de tutarsız tarafları olduğunu söylediklerini belirtmektedir. Rivayete göre Kureyşli müşrikler Hz. Muhammed’in peygamberliğini sınamak için O’nu Medine’deki Yahudi âlimlerine sorarlar. Yahudiler, müşriklerden peygambere “*Ashab-ı Kehf*”i, “*Zülkarneyn*”i ve “*Ruh*”u sormalarını ister. Hz. Peygamber, “Bu sorulara yarın cevap vereceğim.” der. Ancak İnşallah demeyi unuttur. Bu nedenle bir süre (15 gün kadar) vahiy gelmez ve ardından Kehf Suresi nazil olur (Öztürk, 2014:10-13).

110 ayetten oluşan Kehf Suresi’ni yedi bölümde ele almak mümkündür. Birinci bölümde (1-8. Ayetler) tevhid inancı, çocuk edinme isnadının reddi ve dünya hayatının geçiciliği, ikinci bölümde (9-26. Ayetler) Ashab-ı Kehf kıssası, üçüncü bölümde (27-49. Ayetler) dünya ve ahiret hayatının karşılaştırılması, dördüncü bölümde (50-59. Ayetler) İblis’in isyanı, beşinci bölümde (60-82. Ayetler) Hz. Musa ve Hızır kıssası, altıncı bölümde 83-101. Ayetler) Zülkarneyn kıssası, yedinci bölümde (102- 110. Ayetler) ahiret inancı ve salih amel anlatılmaktadır (Üzüm, 2022:188-189). Çalışmamızın konusu olan Büyük İskender’i ilgilendiren kısım surenin altıncı bölümündeki 83-98. ayetlerdir.

Kıssada⁸ üç yerde adı geçen Zülkarneyn’in kimliği, tarihi açıdan net ifade edilmemekle birlikte mekân ve zaman açısından da belirsizlikler mevcuttur. Bu da kıssanın yorumunu

⁸ “83. Bir de sana Zülkarneyn’den soru soruyorlar. De ki: “Size O’ndan bir haber okuyacağım.” 84. Biz, O’nun için yeryüzünde büyük bir kudret hazırladık ve O’na her şeyden bir sebep verdik. 85. O da bir yol tutup gitti. 86. Sonunda güneşin battığı yere ulaşınca, güneşi balçıklı bir gözde batıyor buldu. Bir de bunun yanında bir kavim buldu. Dedik ki: “Ey Zülkarneyn! Ya azaba uğrattırsın veya haklarında bir güzellik yaparsın.” 87. Dedi: “Her kim haksızlık ederse, onu muhakkak azaplandırırız, sonra Rabbine iâde olunur, o da onu görülmedik bir azâba çeker.” 88. “Ama her kim de îmân edip iyi bir iş tutarsa, buna da mükâfat olarak en güzel sonuç vardır ve ona emrimizden bir kolaylık söyleriz.” 89. Sonra da bir sebebi takip etti. 90. Sonunda güneşin doğduğu yere ulaştığı zaman, güneşi bir kavim üzerine doğuyor buldu ki, onlara güneşin önünden bir siper yapmamıştık. 91. Böyle, halbuki onun yanında neler vardı. tamâmını biz biliyorduk. 92. Sonra yine bir yol daha tuttu. 93. Sonra dağ arasına vardığı zaman, önlerinde bir kavim buldu ki, hemen hemen söz anlayacak bir halde değil gibi idiler. 94. Dediler ki: “Ey Zülkarneyn! Haberin olsun Ye’cûc ile Me’cûc bu yerde fesat yapıp duruyorlar. Onun için onlarla bizim aramıza bir set yapman şartıyla, sana biz bir vergi versek olur mu?” 95. Dedi ki: “Rabbimin beni içinde bulundurduğu iktidar çok hayırlıdır. Haydin, siz bana kuvvet ile yardım edin de ben onlarla sizin aranızda bir sağlam engel yapayım. 96. Bana demir kütleleri getirin. Tam iki ucu denkleştirdiği zaman körükleyin” dedi. “Tam onu bir ateş hâline koyduğu zaman getirin bana üzerine erimiş bakır döküyüm.” dedi. 97. Artık, onu ne aşabildiler ne de delebildiler. 98. “Bu Rabbimden bir rahmettir. Rabbimin verdiği sözü geldiği zaman da onu dümdüz edecektir. Rabbimin va’di de hak oldu.” dedi (Elmalılı Hamdi Yazır, 2014:)

zorlaştırmakta ve farklı görüşlerin ortaya atılmasına neden olmaktadır. Albayrak, Zülkarneyn olduğu iddia edilen kişileri Makedonyalı Büyük İskender, İskender-i Evvel (Merzûbân b. Merdûbe), Pers Kralı Kuruş (Keyhüsrev), Pers Kralı Keykûbât (Feridun), Dareious (I. Dârâ), Teba el-Himyerî, Oğuz Kağan, Asur Kralı, Hz. Süleyman, Şhin Huvankti, Naram-Sin ve bir melek olarak sıralamaktadır. Ancak bunların hiçbirinin Zülkarneyn'in kimliği ile tam olarak örtüşmediğini ve Zülkarneyn'i belirli bir şahsiyete indirgemek yerine, Allah'ın belli konularda insanlara yol göstermesi için oluşturduğu örnek bir karakter olarak algılamanın daha doğru olacağını ifade etmektedir (2012:48-92). Yaşadığı zamanla ilgili olarak da çeşitli görüşler mevcut olduğunu Öztürk şu şekilde dile getirmektedir: *“Zülkarneyn'in hangi çağda yaşadığı konusunda ise Hz. İsa ile Hz. Peygamber arasındaki dönemde yaşadığı, Hz. İbrahim'le çağdaş olduğu ve onun irşadıyla İslam'a girip Kabe'yi tavaf ettiği veyahut Hz. Musa ve Hızır'la aynı çağda yaşadığı, Hızır'ın teyzesinin oğlu olduğu, âb-ı hayatı aramakla üzere karanlıklar ülkesine yolculuk yaptığı ve bu yolculukta Hızır'ın da rehber olarak hazır bulunduğu tarzında ilginç görüşler ileri sürülmüştür”* (Öztürk, 2014:16-17).

Kehf Suresi'nde yer alan Zülkarneyn ile Büyük İskender arasında benzerlikler kurulması tarih boyunca devam etmiştir. Her iki şahsiyet de hem doğuya hem batıya seferler düzenleyen güçlü ve adil kişiler olarak anlatılmaktadır. Ayrıca Zülkarneyn'in iki boynuzlu sıfatı ile İskender'in Mısır Tanrısı Ammon'un oğlu olması sebebiyle sikkelerde de yer alan boynuzlu ikonografisi nedeniyle birbiriyle bağdaştırılmıştır. Zülkarneyn'in Yec'üc ve Mec'üc'e karşı inşa ettiği set, İskender'e atfedilen setlerle özdeşleştirilmiştir. İskendernâmelerde İskender'in âb-ı hayatı araması konusu da yine surede yer alan Hz. Musa ile Hızır kıssasından hareketle İskender'e atfedilen bir diğer özelliktir. Bununla birlikte Zülkarneyn tevhid inancına sahip Allah'ın salih kullarından biri iken İskender inanç ve ahlaki birçok yönden bu kimlikten uzak düşmektedir. Ancak tüm bu benzerliklere rağmen İskender ile Zülkarneyn'in aynı kişi olduğu yönündeki iddialar henüz netlik kazanmamıştır. Kimi İslami kaynaklarda ikisinin aynı kişi olduğu görüşü kabul edilse de bu görüş birçok İslam alimi tarafından da eleştirilmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AHMEDÎ'NİN İSKENDERNÂME'SİNE GÖRE BÜYÜK İSKENDER'İN YOL HARİTASI

4.1. Coğrafi Mekânın Kuramsal Çerçevesi

Mekân, Türkçe sözlükte “*yer, bulunulan yer, ev, yurt, uzay*” anlamlarına gelmektedir (1998:1526). En geniş anlamıyla ise insanın içinde bulunduğu, yaşadığı ve eylemlerini gerçekleştirdiği fiziki çevreyi ifade etmektedir. Bu nedenle mekân coğrafyadan mimariye, edebiyattan tarihe farklı alanların merkezinde yer alan bir inceleme konusudur. Farklı disiplinler mekânı benzer şekilde tanımlasa da bunların mekâna yükledikleri anlamlar farklıdır. Newton mekânı içeriğinden bağımsız, mutlak bir uzay olarak ele alırken, Leibniz ise onu cisimlerin karşılıklı ilişkilerinden doğan bir düzen olarak görmektedir. Modern yaklaşımın mekânı çoğunlukla ölçülebilir, geometrik bir hacim olarak kavramsallaştırmasına karşın fenomenolojik ve toplumsal yaklaşımlar mekânı; deneyim, hafıza ve toplumsal pratiklerle anlam kazanan bir oluşum olarak görmektedir. Bu bağlamda yer kavramı insanın mekânla kurduğu öznel ilişki sonucu ortaya çıkan, deneyim ve aidiyetin somutlaştığı konum olarak öne çıkmaktadır. Heidegger’in varoluş ve ikamet etme kavramlarıyla açıkladığı bu yaklaşım, Norbeg-Shulz’un “*genius loci*” (yerin ruhu) kavramıyla derinleşmiştir. Lefebvre toplumsal mekân kuramı ile mekânı algılanan, tasarlanan ve yaşanan boyutlarıyla ele almaktadır (Aktaran: Usta, 2020:26-27). Ancak mekân, fiziksel olarak sınırları belirlenmiş bir coğrafi alan olmanın ötesinde tarihi, kültürel ve toplumsal bağlamlarla anlam kazanan bir kavramdır. Gaston Bachelard mekânla ilgili olarak “*Hayal gücünün kavradığı mekân, geometrinin ölçümüne ve düşüncesine teslim edilmiş kayıtsız bir mekân olarak kalamaz. Yaşanmış bir mekândır bu*” yorumunu yapmaktadır (2023:29). Fatma Kutlar ise edebi mekânın temsili mekâna yani imgeler ve semboller aracılığıyla yaşanan mekâna dönüştürülerek anlatıldığını ifade etmektedir (2005:94). Dolayısıyla coğrafi mekân, birey ve toplum için sadece barınılan veya hareket edilen bir zemin değil; aynı zamanda yaşadığı, şekillendirdiği ve anlam yüklediği bir sahnedir. Özellikle edebi metinlerde mekân, anlatının geçtiği coğrafi sahnenin çok ötesinde anlatının kurgusunu yönlendiren, kahramanların yolculuklarını belirleyen ve ona sembolik anlamlar yükleyen bir unsur olarak işlev görmektedir. Bu da beraberinde mekânı hem nesnel hem de öznel boyutuyla incelenebilen çok katmanlı bir yapı haline getirmektedir.

Mekân kavramı anlatılarda kişilerin ve olayların şekillendiği temel bir çerçeve sunmaktadır. Ancak bu çerçevenin sadece edebi bir boyutu yoktur; aynı zamanda coğrafi unsurlarla iç içe geçmiş somut bir gerçekliği de bulunmaktadır. Dolayısıyla mekânın anlaşılır olması için sınırlarını belirleyen coğrafyanın da bilinmesi gerekmektedir. Yani mekânın soyut anlamıyla coğrafyanın somut verilerinin birbirini tamamlaması anlatıda geçen mekânın hem edebi hem de coğrafi bağlamda değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

Her ne kadar edebiyat ile coğrafya farklı disiplinler gibi görünse de her ikisinin de merkezinde bulunan mekân unsuru, bu iki alan arasında güçlü bir bağ kurulmasına imkân tanımaktadır. Coğrafya, mekânı fiziksel, ekonomik ve kültürel boyutlarıyla incelerken; edebiyat mekânın tarihi bireyin duygu dünyası, deneyimleri, toplumsal bağlamı ve sembolik anlamı bakımından ele almaktadır. Böylece her iki disiplin de insanın çevresiyle kurduğu ilişkinin farklı boyutlarını yansıtmaktadır. Bu iki disiplinin birleşmesi karşımıza edebi coğrafya kavramını çıkarmaktadır. Sheila Hones bu kavramı şöyle açıklamaktadır “*Edebi coğrafya, günümüzde beşerî coğrafya ve edebiyat araştırmaları alanındaki çalışmaları birleştiren ve bağlantılandıran disiplinler arası bir uygulamadır. Beşerî ve sosyal bilimlerdeki amaç ve yöntemleri bir araya getiren bu uygulamanın kökleri iki akademik geleneğe dayanır: edebi metinlere yönelik, uzun bir geçmişe dayanan coğrafi ilgi ve edebiyat araştırmaları kapsamında coğrafya ve mekânsallığa yönelik daha yeni bir ilgi*” (2025:1). Bu bağlamda, edebiyat coğrafyaya hayal gücü ve simgesel anlamlar katarken; coğrafya ise edebiyata tarihsel, kültürel ve mekânsal derinlik kazandırmaktadır. Bu nedenle coğrafyanın tanımını yapmak, mekânı daha geniş ve disiplinler arası bir yaklaşımla ele almamıza imkân tanıyacaktır.

Coğrafya, Yunanca “geo” (yer) ve “graphein” (açıklama) sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuş en temel anlamıyla yeryüzünü inceleyen bir bilimdir. Daha geniş anlamıyla “*Coğrafya, insan ve mekânı iç içe gören; tüm olay, olgu ve faaliyetleri mekânsal perspektiften okuyan; insan-mekân etkileşiminin ortaya çıkardığı sonuçların neler olduğunu anlamaya, yorumlamaya ve açıklamaya çalışan sosyal bir disiplindir*” (Bilgili ve Kocalar, 2020:160). Günümüzden yaklaşık iki bin yıl önce Eski Grek medeniyetinde “*Geographika*” olarak ortaya çıkan bu disiplin yüzyıllar sonra coğrafya ve bilim alanındaki üstünlüğün Araplara geçmesiyle “*El-Coğrafiyye*” olarak telaffuz edilmiş, oradan da Türkçeye hemen hemen aynı şekilde geçmiştir (Özdemir, 2011:220). Böylece coğrafya farklı kültür ve medeniyetlerde sürekliliğini koruyan köklü bir bilim dalı haline gelmiştir. Ancak kavramın

tarihsel yolculuğu sadece terminolojik düzeyde kalmamış aynı zamanda onu sistematik bir bilgi haline getiren öncü bilim insanların katkılarıyla da şekillenmiştir. Bu noktada özellikle Hellenistik dönemin önemli bilginlerinden biri olan Erastosthenes'in çalışmaları oldukça dikkat çekicidir. Bilim tarihinde “*coğrafyanın babası*” olarak anılan Erastosthenes (MÖ 276/MÖ194), yerin çevresini doğruya yakın hesaplamakla kalmamış ayrıca enlem ve boylam çizgilerine dayalı ilk dünya haritasını da çizerek coğrafyayı ölçüm ve matematiğe dayalı bir disiplin haline getirmiştir. Ayrıca “*geographika*” terimini kullanan ilk kişi olarak coğrafyanın bağımsız bir alan olmasını sağlamıştır. Matematiksel ve astronomik coğrafyanın kurucusu kabul edilen Erastosthenes, ortaya koyduğu yöntem ve tekniklerle sadece çağını etkilememiş, Antik Çağ'ın önemli coğrafyacıları Hipparkhos, Strabon ve Ptolemaios'un çalışmalarına da yön vermiştir (Topdemir, 2011:90-91). Trigonometrinin kurucusu kabul edilen Hipparkhos (MÖ 190-120) ise, daireyi 360 dereceye bölerek açıların ölçümünü sistematik hale getirmiş, hazırladığı giriş tablolarıyla da gök cisimlerinin hareketlerini açıklamıştır. Bununla birlikte, enlem ve boylam kavramlarını ilk kez sistemli bir şekilde kullanarak kentlerin konumlarını belirlemiş, Dünya'yı 360 boylam ve 180 enlem derecesine ayırmıştır. Bu yaklaşımıyla hem haritacılığın gelişmesine katkı sağlamış hem de modern anlamda matematik coğrafyanın kurucusu olmuştur. Hipparkhos'un bu yenilikçi çalışmaları, mekânın ölçülebilir ve coğrafi koordinatlarla ifade edilebilir bir alana dönüşmesinde belirleyici rol oynamış, böylece sonraki dönemlerin hem astronomi hem de coğrafya anlayışına yön vermiştir (Topdemir, 2011:88-90). Antik Çağın bir diğer önemli coğrafyacılarından olan Strabon (MÖ 64–MS 24), bilimsel coğrafyanın kurucuları arasında kabul edilmektedir. Strabon, Eratosthenes'in matematiksel temelli yaklaşımına karşı çıkmamakla birlikte coğrafyayı daha çok gözleme dayalı ve anlatsal bir disiplin olarak ele almıştır. On yedi kitaptan oluşan “*Geographika*” adlı eserinde olayları mekânın farklı boyutlarıyla değerlendirerek coğrafyanın temel ilkelerini ilk kez sistematik biçimde kullanmıştır. Bekir Kalender'den edindiğimiz bilgilere göre “*Strabon'un eseri, antik dünyanın coğrafi ve tarihi bilgilerini sunmakla kalmayıp, aynı zamanda bu bilgilerin nasıl sunulduğu, yorumlandığı ve farklı dönemler veya coğrafyalar tarafından nasıl değerlendirildiği gibi konulara da ışık tutar. Bu, Strabon'un coğrafya bilimine olan katkısının sadece özgün bir sentez ve derin analizlerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda bu analizlerin sosyal, kültürel ve politik etkilerini de değerlendiren multidisipliner bir yaklaşıma sahip olduğunu kanıtlar*” niteliktedir (2023:8). Strabon, eserinin XII–XIV. kitaplarında Anadolu coğrafyasını ayrıntılı biçimde incelemiş, şehirlerin kuruluşları, adları,

ekonomik faaliyetleri ve toplumsal yaşamları hakkında eşsiz bilgiler sunmuştur. Ayrıca Avrupa terimini ilk kez kullanan da Strabon'dur. İslâm kaynaklarında “*Batlamyus el-Kalûzî*” olarak da anılan Ptolemaios (MS 100-170), Greko-Romen dünyasının en önemli astronom ve coğrafyacılarından biridir. Eratosthenes ve Hipparkhos'un ortaya koyduğu çalışmaları sistemleştirerek modern haritacılığın temellerini atmıştır. “*Geographike Hyphegesis*” (Coğrafya Kılavuzu) adlı eseri, enlem ve boylam koordinatlarını sistemli biçimde kullanan ilk büyük coğrafya çalışması olarak kabul edilmektedir. Batlamyus eserinde, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarında bilinen bölgelerin koordinatlarını cetveller halinde sunmuş, ayrıca harita yapımına dair yöntemler geliştirmiştir. Böylece coğrafya, onun sayesinde yalnızca tasvir edilen bir alan olmaktan çıkıp matematiksel yöntemlerle temellendirilmiş bir disiplin haline gelmiştir. Batlamyus'un haritaları ve metodolojik katkıları, IX. yüzyıldan itibaren Arapça tercüme aracılığıyla İslam dünyasında geniş bir etki yaratmış; Kindî, Birûnî, İdrisî ve diğer İslam coğrafyacıları tarafından geliştirilerek daha doğru ve ayrıntılı bir coğrafya anlayışına dönüştürülmüştür. Çalışmalarıyla İslam dünyasında bir otorite olarak kabul edilen Batlamyus hem Antik Çağ'ın birikimini derleyip sistemleştiren hem de Orta Çağ İslam ve Avrupa düşüncesi üzerinde derin izler bırakan bir bilim adamı olmuştur (Aydın ve Aydın, 1992:196-197). Özetle Eratosthenes'in matematiksel-astronomik yaklaşımı, Hipparkhos'un astronomik doğruluk arayışı, Strabon'un betimleyici üslubu ve Batlamyus'un sistematik haritacılığı birleşerek coğrafyanın Antik Çağ'dan Orta Çağ'a uzanan bilimsel birikiminin ana damarını oluşturmuştur.

VIII. yüzyılda Abbasi Devleti'nin kurulmasıyla İslam dünyasında da coğrafya çalışmaları canlılık kazanmaya başlamaktadır. Bu dönemde Eratosthenes ve Batlamyus gibi bilginlerin eserleri İslâm bilginlerince tercüme edilmiş; yeni gözlemler, seyahatler ve sistematik tasniflerle zenginleştirilmiştir. İlk zamanlar coğrafyanın dalları ile ilgili hususlar farklı alanlarda yazılan eserlerin içinde dağınık şeklide yer almıştır. O dönem yazılan coğrafi eserlere, “*el-Mesâlik ve'l-Memâlik, Kitâbu'l-Buldân, Suveru'l-Ekâlim, Acaibü'l-Büldân, Acaibü'l-Mahlûkat*” gibi ortak değişik adlar verilmiştir. Zamanla İslam coğrafyacılığı ilerleyerek çeşitli bölgelerde coğrafi ekol olarak adlandırılabilir tarzların ortaya çıkmasını sağlamış; seyyah, tarihçi, filozof, astronom ve matematikçilerden de coğrafyaya katkıda bulunanlar olmuştur. Böylece coğrafya, İslâm medeniyetinde yeni bir bilimsel kimlik kazanarak Antik Çağ coğrafya anlayışının taşıyıcısı ve dönüştürücüsü olmuştur (Seyyid Maqbul Ahmad, 1993:50). Bu dönemde Batı'da Alfraganus adıyla tanınan Fergânî,

çalışmalarıyla hem İslam dünyasında hem de Batı’da büyük bir etki bırakmıştır. Fergânî’nin, Batlamyus’un “*Almagest*”ini (Ar. el-Mecistî) özetleyen ve astronomiye yeni özellikler sunan çalışması “*Cevâmi’ İlmi el-Nucûm ve Usûl el-Harekât el-Semavîye*” XV. yüzyıla kadar astronomi alanında bir başvuru kitabı olarak tercih edilmiştir. Eser, İslâm astronomi ve coğrafya geleneğini Avrupa’ya taşıyan en önemli kaynaklardan biri olmuş, Latinceye “*Elementa Astronomica*” adıyla çevrilerek Orta Çağ Avrupa’sında uzun süre temel bir başvuru eseri olarak kullanılmıştır (Fergânî, 2012:13). Ardından İbn Hurdâzbih, İbn Havkal, Mes’ûdî, Makdisî, Hamedânî, İbn Fadlan, İdrisî ve Birûnî gibi bilginler hem matematiksel coğrafya hem de beşerî coğrafya alanlarında özgün katkılar sunmuşlardır. Bu dönemin en dikkat çekici yönü, sadece koordinat ve harita bilgisiyle yetinilmeyip; ticaret yolları, iklim kuşakları, halkın yaşayış biçimleri, şehirlerin idari ve ekonomik özellikleri gibi çok boyutlu unsurların da coğrafya disiplinine dahil edilmesidir. Böylece İslâm coğrafyacıları, Batlamyus’un bıraktığı mirası tashih ederek yeni bilgilerle tamamlamış ve İslâm dünyasının sınırlarını aşarak Avrupa, Asya ve Afrika’nın geniş bölgelerini kapsayan evrensel bir coğrafya anlayışı geliştirmişlerdir (Seyyid Maqbul Ahmad, 1993:51-55).

Klasik İslâm coğrafyacılığını takip eden süreçte Osmanlı coğrafya çalışmaları, ilk zamanlar Arapça ve Farsça kaynakların etkisi altında şekillenmiştir. XV. Yüzyılı, bu eserleri tanımakla geçiren Osmanlı coğrafyacılığı, XVI. yüzyılda hem Doğu hem Batı kaynaklarına dayanan özgün eserlerle büyük bir gelişim göstermiştir. Âşık Mehmed’in “*Menâzirü’l-avâlim*” adlı kapsamlı çalışması, dönemin bilgi birikimini bir araya getiren önemli bir örnek olmuştur. Bu yüzyılda Pirî Reis’in “*Kitâb-ı Bahriyesi*” ve dünya haritaları ile Seydi Ali Reis’in “*Kitâbü’l-Muhît*” ve “*Mir’âtü’l-memâlik*” gibi eserleri, özellikle denizcilik ve seyahat coğrafyasına dair pratik bilgileri sistemli biçimde ortaya koymuştur. XVII. yüzyılda Kâtib Çelebi’nin “*Cihannümâ*” adlı eseri, Osmanlı coğrafyacılığını zirveye taşıyarak Batı kaynaklarının tercümesi ve sistematik düzenlemesiyle yeni bir aşama oluşturmuştur. Aynı dönemde Evliya Çelebi’nin on ciltlik “*Seyahatnâmesi*”, Osmanlı coğrafya geleneğine beşerî, kültürel ve tarihsel unsurları katan özgün bir eser olarak öne çıkmıştır. XVIII. yüzyılda İbrahim Müteferrika’nın matbaa aracılığıyla coğrafya eserlerini haritalarla birlikte yayımlaması bu alana kurumsal bir boyut kazandırmıştır (Ak, 1993:62-65).

4.1.1. Coğrafya ve Haritacılık

Haritacılık, insanlığın çevresini anlama ve yön bulma ihtiyacından doğmuştur. İlk çağlarda insanlar, yaşadıkları bölgeyi ve etkileşimde bulundukları çevreyi zihinsel haritalar

aracılığıyla anlamlandırmaya çalışırken zamanla bu bilgi taş, kil tablet ya da deri üzerine aktarılmaya başlanmıştır. Böylece haritacılık, yalnızca coğrafi bilgilerin kaydedilmesi değil, aynı zamanda mekânı düzenli bir yapı içinde gösteren bir araç haline gelmiştir. Haritalar, avlanma alanlarının işaretlenmesinden ticaret yollarının belirlenmesine, su kaynaklarının tespitinden yeni toprakların keşfine kadar pek çok işlev üstlenmiştir. Bu süreçte haritacılık hem bilimsel hem de kültürel bir aktarım aracı olarak gelişmiş; toplumların dünyayı algılayışını ve kendi medeniyetlerini şekillendirme biçimlerini doğrudan etkilemiştir. Bu bağlamda haritacılık, yalnızca teknik bir disiplin değil, aynı zamanda insanlığın bilgi üretme, düzenleme ve paylaşma çabasının en eski ve en kalıcı yansımalarından biri olmuştur.

Antik Yunan'dan itibaren yerin şekli ve boyutlarının belirlenmesi bilimin en temel sorunlarından biri olmuş; Thales, Anaksimandros, Pisagor ve Aristoteles gibi düşünürlerin teorik yaklaşımlarını, Eratosthenes'in İskenderiye–Syene arasında gerçekleştirdiği ölçümlerle somutlaştırmıştır. Bu deneysel yöntem, gölge ölçümlerine dayalı olarak Dünya'nın çevresini belirlemesi bakımından yalnızca Antik Çağ için değil, modern bilim için de kurucu bir adım kabul edilmiştir (Yetkin ve Bilginer, 2021:2-5). İslam dünyasında ise haritacılık, Batlamyus–Marinos geleneğini sürdürmekle birlikte, özgün katkılarla yeni bir boyut kazanmıştır. Halife Me'mun döneminde (813–833) Bağdat'ta hazırlanan ve Mesudî'ye göre daha önceki Grek modellerinden daha mükemmel olan "*es-Sûretü'l-Me'mûniyye*", İslam coğrafyacılığında bilinen ilk dünya haritası olarak zikredilmektedir. Bu geleneği takip ederek çizilen ikinci harita ise Muhammed b. Mâsâ el-Hârizmî'nin çizdiği haritadır. Ancak bu harita günümüze kadar gelmemiştir. Ayrıca El-Belhî'nin öncülüğünde kurulan Belh Harita Okulu, El-İdrisî'nin Sicilya'da II. Roger için hazırladığı dünya haritası ve Birunî'nin yer ölçümleri, Kaşgarlı Mahmud'un Divân ü Lügati't-Türk'teki Türk dünyası haritası jeodezinin gelişimine yön vermiştir (Seyyid Maqbul Ahmad, 1997:208). Bu birikim, Osmanlı'da Pirî Reis'in Kitab-ı Bahriye'si ve denizcilik haritalarıyla devam etmiş; Kâtip Çelebi ve Takiyüddin gibi bilim insanlarının katkılarıyla zenginleşmiştir. Avrupa'da ise Rönesans'la birlikte Fra Mauro ve Waldseemüller gibi kartografların çalışmaları, keşif çağının dinamiklerini yansıtmakla beraber modern haritacılığın temellerini oluşturmuştur. Modern dönemde ise Newton ve Huygens'in yerin şekline dair kuramları, Fransız bilim heyetlerinin Laponya ve Peru'da yaptıkları ölçüm seferleriyle doğrulanmış; XIX. yüzyılda uluslararası jeodezik ağlarının kurulmasıyla bilimsel standartlaşma sağlanmıştır. XX. yüzyıldan itibaren uydu teknolojileri, GPS ve Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) sayesinde haritacılık yalnızca ölçüm ve betimleme aracı olmaktan çıkıp, mekânsal analiz ve stratejik

planlamanın vazgeçilmez bir bileşeni hâline gelmiştir (Yetkin ve Bilginer, 2021:2-8). Bu gelişmeler, günümüzde akademik coğrafya ve edebî coğrafya çalışmalarında da yeni ufuklar açarak mekânın disiplinler arası bir bağlamda okunmasına imkân vermektedir.

4.1.2. XIV–XV. Yüzyıllarda Coğrafya ve Haritacılık Anlayışı

Orta Çağ'ın sonlarına doğru Akdeniz dünyasında coğrafi bilgiler sınırlı iken, İslâm coğrafyacıları Batı'ya kıyasla çok daha ileri düzeydeydi. Özellikle İdrisî'nin 1339'da hazırladığı küre haritası ve 1375 tarihli Katalan Atlası, Müslüman coğrafyacılığın Batı'ya üstünlüğünü açıkça göstermekteydi. Buna karşın Avrupalıların hazırladığı haritalar çoğunlukla eksik ve yanlış bilgilerle doluydu; Richard of Haldingham'ın 1413 tarihli haritası Akdeniz ve Karadeniz'i yanlış tasvir etmiş, Afrika kıyıları ve Hint Okyanusu tahmini çizilmişti. Bununla birlikte Marco Polo, Rubruk ve Carpini gibi seyyahların seyahatnameleri, Ptolemaios coğrafyasının Latince çevirisiyle birleşerek Batı'da yeni bir coğrafi merak doğurmuş, bu süreç XV. yüzyılın ikinci yarısında coğrafi keşifler ile hız kazanmıştır. Portekizli Bartolomeu Dias'ın 1488'de Ümit Burnu'nu geçmesi, Asya'ya deniz yoluyla ulaşılabilceğini ortaya koyarken; Kristof Kolomb'un 1492'de Atlantik'i aşarak Karayipler'e ulaşması Yeni Dünya'nın Avrupalılarca keşfine kapı aralamıştır. Böylece Portekiz öncülüğünde gelişen denizcilik faaliyetleri, XV. yüzyılda dünya haritasının genişlemesine doğrudan katkı sağlamıştır. Kolomb'un seferleri sonrasında İspanyol ve Portekiz kâşifleri, Amerika kıtasının sahillerini yavaş yavaş haritalandırmış, bu süreçte Toscanelli, Behaim küresi ve Cantino haritası gibi eserler, dönemin bilgi sınırlarını ve hayali unsurlarını yansıtmıştır. İşte tam bu dönemde, Osmanlı denizcisi Pirî Reis (1465/70?–1554), hem bir denizci hem de bir coğrafyacı olarak öne çıkmıştır. Amcası Kemal Reis'in yanında yetişen Pirî Reis, farklı dillerden haritaları inceleyip tercüme etmiştir. Onun 1513 tarihli dünya haritası, yalnızca Osmanlı değil, dünya haritacılığı açısından da bir dönüm noktası olmuştur. Pirî Reis'in kendi ifadesiyle haritasını, 20'si eski kaynaklardan, 8'i Müslüman haritacılarından, 4'ü Portekizli kartograflardan, 1'i Kristof Kolomb'a ait olmak üzere toplam 34 farklı haritadan derleyerek hazırlamıştır. Tüm bu eserler ve özellikle Kristof Kolomb'un Haiti'den gönderdiği harita, Pirî Reis haritasını Yeni Dünya'nın en eski tasvirlerinden biri haline getirmektedir. Haritanın mevcut parçasında Atlas Okyanusu, Batı Afrika kıyıları ve Amerika'nın kuzeydoğu sahilleri ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır. Pirî Reis sadece bir haritacı değil Kitab-ı Bahriye adlı eseriyle modern anlamda deniz kılavuzluğunun da temellerini atmıştır. (Pirî Reis, 2002:17-55).

4.2. Rûm

Rum, Klasik Türk edebiyatında genellikle Anadolu coğrafyasını ifade etmektedir. “Eskiden Doğu Roma İmparatorluğu Anadolu’yu da içine aldığı için Anadolu’ya “Rûm ya da Diyâr-ı Rûm”, Anadolulara da Rûmî denilirdi” (Canım, 2021:608). Daha geniş çerçeveden bakılırsa; Anadolu’yu, İstanbul’u, Ege ve Trakya’yı içine alan büyük bir coğrafyayı temsil ettiğini söylemek mümkündür. İskender’in Makedonya’nın Pella kasabasında doğmasına rağmen İskendernâme’de bu yerin Rûm olarak belirtilmesi de bundan kaynaklanmaktadır.

Eserde İskender’in Rûm’da doğduğunu açıkça belirten beyitler bulunmamaktadır. Ancak gerek tarihi gerçeklikten gerekse eserin başlangıç kısımlarındaki beyitlerden yola çıkarak bu yorum yapılmıştır. İskender’in hayat serüveni doğumuyla başladığı için de burada doğumunu anlatan beyitleri vermenin uygun olduğu düşünülmüştür.

“Müjde olsun kim bugün vakt-i seher
Oldı tâli’ kevkebi feth ü zafer”

“Bir mübarek kevkeb iy şâh-ı zemen
Togdı Esedde Müşterî vü Zühreden” (b. 488-489)

Altı yıl boyunca adabla büyüyen İskender yedi yaşından itibaren Aristo’dan eğitim alır. Doğumu gibi eğitim aldığı yer de eserde Rûm olarak açıkça belirtilmez ancak hocasının Aristo olmasından yola çıkarak eğitim aldığı yerin de Rûm olduğu sonucuna varılmıştır.

“Yidisinde âgâz itdi ol nâm-ver
Tâ ki öğrene Ârestûdan hüner” (b. 523).

İlerleyen beyitlerde Rûm karşımıza ilk kez açıkça İskender’in tahta çıktığı yer olarak çıkar. Burası İskender’in hükümdarlığının meşrulaştığı ve halkı tarafından kabul gördüğü yerdir.

“Feyleküis öldi vü Zü’l-Karneyn şâh
Rûm iklimine oldı pâdişâh”
“Rây-ıla Rûmı müsahhar eyledi
Begleri kendüye çâker eyledi” (b.545-546)

İskender tahta çıktıktan sonraki ilk işi önceden beri aklında olan Doğu seferini gerçekleştirmektir. Gördüğü rüya neticesinde bir an önce hazırlıklara başlayan İskender, Dârâb'ın üzerine yürür.

4.3. Fırat Nehri

İskender'in hayatındaki ikinci durağı olan Fırat Nehri, Türkiye sınırları içinde Doğu Anadolu Bölgesi'nden doğup Suriye ve Irak'tan geçerek Dicle Nehri ile birleşip Basra Körfezi'ne dökülmektedir. Mezopotamya bölgesinin en önemli iki nehrinden biridir. *“Tevrat’a göre Âdem ile Havvâ’nın içinde yaşadığı bahçe (cennet) Dicle ile Fırat arasındaki bölgede kurulmuştur. Ahd-i Atîk’te Fırat arz-ı mev’ûdun doğu sınırı olarak gösterilmektedir. İslâm ulemâsı arasında da arz-ı mukaddesin doğu sınırının Fırat nehri olduğu kabul edilmektedir”* (Uzun, 1996:33). Ku’rân-ı Kerîm’in üç ayetinde *“furât”* şeklinde geçmekte ve *“tatlı su”* anlamına gelmektedir. Ayrıca bazı hadislerde cennetteki dört farklı nehirden biri olduğu belirtilmektedir. Yine miraç ile ilgili hadislerde Hz. Peygamberin Sidretü’l-müntehâ’da gördüğü ırmaklardan biri olduğu zikredilmektedir (Uzun, 1996:33). Tarihte İskender ve Dârâb; Grenikos, İssos ve Gaugamela’da karşı karşıya gelmiştir. Ancak mesnevide, Grenikos ve İssos karşılaşmaları yer almamaktadır. Eserde, Dârâb'ın Rum’a doğru yola çıktığı haberi üzerine İskender'in askerlerini toplayıp Dârâb'la Fırat Nehri kenarında karşılaşması neticesinde nehrin kana bulanması anlatılmaktadır. Tarihte bu savaş Gaugamela ovasındaki karşılaşmadır.

*“Dir di İskender dahı hayl ü haşem
Düzdi raht u hayme vü kûs u alem”*

*“Ne kadar kim Rûmda buldı sipâh
Cem’idüp karşıladı Dârâbı şâh”* (b.1177-1178)

*“Toldı kan mevci-y-ile rûd-ı Fırât
Lâle-rengin tutdı sahrâda nebât”* (b. 1192)

Fırat, Helenistik kültür ile Pers kültürünü ayıran önemli bir sınırdır. İskender'in bu sınırı geçmesi güç dengelerinin değişeceğinin ilk göstergesidir. Fırat Nehri, İskender'in Batı'dan Doğu'ya ya da başka bir deyişle Anadolu'dan Mezopotamya'ya geçişinin ilk durağıdır. Böylece Doğu'nun kapıları İskender'e açılmış olur ve İskender'in kutsallığa doğru giden yolculuğu başlar.

4.4. Medâyin

İskender'in Fırat Nehri'nden sonraki durağı olan Medâyin, bugünkü Irak sınırları içerisinde, Bağdat şehrinin 35 km güneydoğusunda Dicle Nehri'nin her iki tarafına Partlar ve Sâsânîler döneminde kurulan yedi antik kentten oluşmaktadır. *"Bu şehre Medâin denmesinin sebebi şehrin birçok büyük kentten oluşmasıdır. Arapça 'medîne' (şehir) sözcüğünün çoğulu olan 'el-medâ'in' şehirler anlamına gelmektedir"* (Bakır ve Altungök, 2014:3). İskendernâme'de İskender'in Dârâb öldükten sonra İran'a padişah olmasıyla buraya yerleştiği anlatılmaktadır.

"Kendüsi tutti Medâyinde makam

Anda ârâm eyledi hoş şâd-kâm" (b. 1297)

Medâyin çok eski zamanlardan beri özellikle Sâsânîlerin başkenti olması sebebiyle önemli kültürel ve siyasi merkezlerden biridir. İskender'in buraya yerleşmesi sembolik olarak bu gücü eline aldığıının göstergesidir.

4.5. İran

Günümüzde İran, Doğuda Afganistan, batıda Irak, kuzeyde; Azerbaycan, Türkmenistan ve Hazar Denizi, Kuzeybatıda Türkiye, güneydoğuda Pakistan, güneyde Umman ve Basra Körfezleriyle çevrili bir Batı Asya ülkesidir. Antik çağlardan itibaren Medya, Pers (Ahameniş), Part ve Sasani İmparatorluklarına ev sahipliği yapmış büyük bir uygarlık merkezidir. Eserde Pers hükümdarı Dârâb'la özdeşleşen İran, aynı zamanda kadim bir medeniyetin sembolüdür. Mesnevîde, İskender'in Dârâb'ı yenmesiyle bütün İran'ı fethettiği şeklinde anlatılmaktadır.

"Çün Sikender tutdı Îrân'ı temâm

Oldı Tûrân dahı fermânına râm" (b. 1354)

4.6. Zâbilistân

Günümüzde Afganistan'ın güneybatısında yer alan tarihi bir bölgedir. Afganistan ile İran arasında kalmaktadır. Zâbilistân, Gazne ve Kabil şehirleri ile birlikte anılmaktadır. Babürşah eserinde Gazne ile ilgili bilgi verirken şöyle yazmaktadır: *"Üçüncü iklimdendir; Zâbil de derler. Zâbilistan bu vilâyetten ibarettir. Bâzıları da Kandar'ı da Zâbilistan'a ithâl ederler; Kâbil'den garba doğru, on dört yığaç mesafededir. Bu yolu yürüyenler, tan ağarırken Gazne'den hareket edip, iki namaz arasında veya ikindi namazı vaktinde Kâbil'e*

varırlar” (2000:211). Mesut Avcı ise İbnu'l-Esir'den örnek vererek, Zâbilistân'ın Gazne'nin daha önceki ismi ya da Gazne ile birlikte kullanılan başka bir isim olduğunu dile getirmektedir (2020:196). Mesnevide Kâbilistân, Zâbilistân ve Sîstân olarak geçen yerler esasında bir bölgeyi ifade etmektedir. İskendernâme'de ise İskender'in İran'ı fethettikten sonra almak istediği bir diğer önemli duraktır.

*“Vardı gördi Zâbilistân illerin
Anda girüp çıkacak menzillerin”* (b. 1363)

4.7. Sîstân

İran'ın doğusuyla, Afganistan'ın güneybatısında kalan bölgedir. *“Bölge Horasan'ın güneyinde yer almasından dolayı başta Şâhnâme olmak üzere bazı eski metinlerde Nîmrûz (gün ortası, öğle) adıyla zikredilmiştir”* (Özgüdenli, 2009:274). Mesnevide İskender'in Zâbilistân şehirlerini almak istemesi üzerine elçi kılığında Sîstân'a gidip Zeresb'le görüşmesi anlatılmaktadır.

*“Sîstân şehrine çün irişdi şâh
Hem Zeresb-ile dahı görüşdi şâh”* (b. 1364)

Gülşah'a âşık olan İskender, bir süre ondan ayrılır. Ancak bu ayrılığa dayanamayınca Gülşah'ı istemek için tekrar Sîstân'a gitmek üzere yola çıkar ve Zeresb'le görüşür.

*“Ol aradan kıldı azm-i Sîstân
İrte gice durmadı oldu revân”* (b. 1705)

*“Sîstân şehrine çün irişdi ol
Hem Zeresb-ile dahı görüşdi ol”* (b.1706)

İskender Gülşah'ı ister ancak Zeresb bu işe razı gelmez. Buna sinirlenen İskender askerlerini toplayıp Sîstân'a yürür ve Sîstân'ı kuşatır.

*“Cem' idiben sipâh-ı bî-kerân
Sîstân'a yürüdi sâhib-kırân”* (b. 1723)

*“Germ sürüp Sîstân'a vardılar
Bârigâhı urdılar ol dem k'irdiler”* (b.1741)

*“Sîstân şehrini itdiler hisâr
Her yanadın kopdı cengü ü gîr ü dâr”* (b. 1742)

Saltanatını daha da büyütmek isteyen İskender, Zâbilistân ve Sîstân'ı aldıktan sonra rotasını Hint ülkesine çevirir.

4.8. Hint Ülkesi/Hindistan

Hindistan; doğusunda Bengal Körfezi, Bangladeş ve Myanmar, batısında Umman Denizi ve Pakistan, güneyinde Hint Okyanusu, kuzeydoğusunda Çin, Nepal ve Bhutan bulunan bir Güney Asya ülkesidir. Farsça “*Hint ülkesi*” anlamına gelmektedir. Eskiçağ’da Kuzey Hindistan’da oturan Âriler’in yerleştiği alanı ifade etmektedir. Eski Farsça’da “*Hindu*” kelimesi, Sanskritçe’de nehir anlamına gelen “*Sindhû*”dan (Lat. İndus) gelmektedir. Persler İndus Nehri’nin doğusundaki bu toprakları Hinduş Satraplığı diye adlandırmaktadır. İlk Arap coğrafyacıları da muhtemelen Persler’e uyararak Hindistan’ı Hind ve Sind diye ikiye ayırmışlardır (Seyyid Maqbul Ahmad, 1998:73). Ahmedî de Hindistan’ı, Hind ve Sind olarak ayrı ayrı zikretmektedir. Çünkü Ahmedî’nin yaşadığı dönem için Hindistan sadece bir ülke değil Hindistan alt kıtasını da (Hindistan, Pakistan, Bangladeş, İndus Vadisi) içine alan büyük bir bölgedir. Ayrıca Hindistan; uzaklığı, esrarengiz oluşu, havası, baharatları, bağ ve bahçeleri gibi daha birçok özelliğinden dolayı Klasik şiirde sıkça söz edilen bir ülkedir (Canım, 2021:592). Eserde İskender’in ülkesinin sınırlarını genişletmek için almak istediği önemli bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. İskender’in doğudaki en uç ve anlam derinliği en yüksek durağıdır. Çünkü burada dünyanın sınırına ulaşmaya çalışırken bir yandan da hakikati bulmayı istemektedir.

“*Diledi kim Hind mülkini ala*
Sinde dahı cümle hükminde ola” (b.1970)

“*Hind iklimine çekdi bir sipâh*
Şöyle kim örtüldi tozdan mihr ü mâh” (b. 1971)

İskender Keyd ile savaşmadan Hint ülkesini alır. Keyd’in kızı Şehrbanu ile evlenerek zaferinin tadını çıkarır. Şehirden on menzil uzakta bir ovada mekân kurarak eğlenir. Sonrasında Fûr’un ülkesini hükmü altına almak ister. Ancak kış geldiği için askerin dinlenmesini ister. Bu sırada Hint Dağları’nda avlanmaya çıkar.

“*Âhir eyle rây kıldı şehriyâr*
K’ide Hindün tagların dahı şikâr”
“*Göre ol taglarda kim şîr ü peleng*
Âdemî-y-le nic’ider âşûb u ceng” (b. 2882-2883)

İskender Keyd'in ülkesini aldıktan sonra bu sefer gözünü Fûr'un ülkesine diker. Fûr kendi isteğiyle ülkesini vermeyince İskender Fûr'un üzerine askerlerini yollar ve ülkesini alır. Böylece Fûr'un devri de sona erer.

*“Nevbetin çünkim düketdi Fûr-ı Hind
Oldı Zülkarneyn'e fermân Hind ü Sind”* (b. 3087)

Metinde Fûr'un ülkesinin neresi olduğu açıkça belirtilmemektedir. Hind ülkesi olarak genel bir ifade kullanılmaktadır. Ancak tarihi gerçeklik göz önünde bulundurulduğunda buranın günümüzde Hindistan ve Pakistan sınırları içerisinde Pencap bölgesinde Jhelum Nehri (Hydaspes) ile Chenab Nehri (Acesines) arasındaki bölge olduğu söylenebilir. Gerçekte ise bu savaş MÖ 326'da Hint kralı Porus ile yapılan Hydaspes savaşıdır.

4.9. Sind

İskendernâme'de Hind ve Sind birlikte anılsalar da aynı yerler değildir. Sind, bugünkü Pakistan'ın güneydoğusunda, İndus Nehri vadisinde yer alan bir bölgedir. *“Eski Farsça'da Hindu, Grekçe'de İndos, Latince'de Indus ve Hint dillerinde Sindhu şeklinde bir nehrin adı olarak kullanılan Sanskritçe sindhu (nehir) kelimesidir. Arap coğrafyacıları Uman deniziyle Keşmir dağları arasında kalan bölgeye Sind demişlerdir”* (Özcan, 2009:242). İskender burasının kendisinin olması gerektiğini düşünmektedir.

*“Anun elinde-y-di nısf-ı mülk-i Hind
Fûr hükminde-y-di nısf-ı Hind ü Sind”* (b. 1976)

Fûr burayı kendi isteğiyle vermeyince de üzerine yürür ve alır.

*“Bize virilmek gerek iklim-i Hind
Hem bizüm olmah gerekdür mülk-i Sind”* (b. 2010)

İskender Sind'i aldıktan sonra bir süre eğlenir. Sonra Sind'den beklenmedik bir kişi gelerek bir erkek ejderhanın ülkeyi harap ettiğini söyler. Bunu duyan İskender ülkeyi bu beladan kurtarmak için tekrar yola koyulur. Ejderhanın yerini öğrendikten sonra Sind'i ejderhanın elinden kurtarır.

*“Sindden bir kişi geldi nâ-gehân
Yir öpüp didi ki iy şâh-cihân”* (b. 3105)

*“Kopdı Sind ilinde bir ner-ejderhâ
Kim deminden kimsene olmaz rehâ”* (b. 3107)

*“Bu sözi çünkim temâm işitdi şâh
Sind iline râst itdi azm-i râh”* (b. 3114)

*“Söz öküş çün Sinde geldi şehriyâr
Ejderhâyı sordı kanda ider karâr”* (b. 3116)

İskender sonrasında bu bölgedeki bütün denizleri ve karaları gezmek ister. Bunun için bir gemi yaptırır ve adaları keşfe çıkar.

4.10. Adalar

Mesnevide İskender’in çok sayıda adayı gezmesine genişçe yer verilmiştir. Ancak bu adalardan bazılarının günümüzdeki coğrafi karşılıkları tam olarak belirlenememiştir. Bu adaların ya hayali ya da zaman içerisinde isim değişikliğine uğradığı düşünülmektedir. İskender adaları gezerken çok sayıda efsanevi ve büyümlü varlıkla karşılaşır. İskender’in; hükümdarlığını, ahlakını ve bilgeliğini sorgulamasına aracı olan adalar, gerçeklik bağlamından öte alegoriktir. Her ada İskender’in bilinç altını ve içsel yolcuğunun mertebelerini temsil etmektedir. Adaları gezerken bir yandan gördükleri karşısında şaşkına dönen İskender bir yandan da iç dünyasını keşfetmektedir. Bu bağlamda her ada, derin bir anlama sahip olup İskender’in arif olma sürecinin birer halkasını oluşturmaktadır.

4.10.1. Râyic Adası

İskender Sind’i ejderha belasından kurtardıktan sonra bir gemi yaptırarak yeni yerler görmek arzusuyla denize açılır ve ilk durağı Râyic Adası olur. Râyic Adası günümüz coğrafya haritalarında karşılığı bulunamayan hayali bir adadır. İskender burada insan suretinde, kanatları olan, dillerini kimsenin anlamadığı, kediye benzer bir canlıyla karşılaşır ve onu avlar. Sonrasında karşısına yılanlarla dolu bir dağ çıkar. Ejderhaya benzeyen yılanlar, karşısına çıkan her şeyi yutmakta hatta hiçbir şey bulamadıklarında birbirlerini yemektir. Üstelik dağın yolu sürekli yanan taş ve kayalardan oluştuğu için de kimse yaklaşamaz. İskender bu adada farklı türde bir papağan ve bir de kafur ağacına rastlar.

*“Râyic adlu bir cezîre vardı şâh
Varuban kurdurdu anda bârigâh”* (b.3248)

4.10.2. Râminî Adası

İskender Râyic Adası’nı gezdikten sonra Râminî Adası’na varır. Bu adadaki tüm kadın ve erkekler çıplaktır. Sadece yemişle beslenen bu insanlar, kendileri dışında herkesten

ürkmektedir. Ayrıca adada yerden ot biter gibi altın ve çok sayıda mücevher madeni bulunmaktadır. Kazvinî eserinde Hürkendi adında bir kavimden benzer şekilde bahsetmektedir. Kazvinî bu kavmin Bertail adasında yaşadıklarını, kadınlarının ve erkeklerinin çıplak gezdiğini, sadece yemişle beslendiklerini ve kimseyle yakınlık kurmadıklarını anlatmaktadır (2024:295). Cihannüma’da ise “İbn Said, bunun çevresi 800 fersahtır dediğinden, Cava, Sumatra veya Bornavi adalarından birinin olması düşünülür. Mes’udi şöyle der: Serendib’e yakın 1000 kadar ada vardır. Hepsine Râmin derler” şeklinde bilgi verilmektedir (Kâtip Çelebi, 1993:294-295).

“Râyici çünkim temâmet gördiler
Ol aradan Râmine’ye vardılar” (b. 3284)

4.10.3. Vâkvâk Adası

İskender’in Râminî Adası’ndan sonra Vâkvâk Adası’na gider Adını Arap kaynaklarında geçen efsanevi Vâkvâk ağacından alan adanın yeri diğer adalar gibi tam olarak bilinmemektedir. Ancak Bîrûnî, Tahkîku Mâli’l-Hind’de Vakvak (Alwâkwâk) adasının Kumair takımadalarından olduğunu dile getirmektedir (Bîrûnî, 2015:140). Kumair takımadaları günümüzde Komor takımadaları olarak Afrika kıtasının güneydoğu açıklarında, Mozambik kıyılarının doğusunda, Madagaskar adalarının kuzeyinde yer alan bir takımadadır. İbn Hurdazbih ise bu adanın Çin’in doğusunda yer aldığını ve adada çok sayıda altın olduğunu öyle ki köpeklerin tasmaları ile maymunların kemerlerinin bile altından yapıldığını ve kaliteli abanoz ağacı bulunduğunu belirtmektedir (2008:66). Manguel ve Guadalopi Hayali Yerler Sözlüğü’nde ise adanın Hint Okyanusu’nun keşfedilmemiş bir bölgesinde yer aldığını ve yedi adadan oluştuğunu, bu adada insan kafasına benzeyen devasa bir ağacın yetiştiği dağdan dolayı Vâkvâk adaları olarak anıldığını, adanın kadın bir hükümdar tarafından yönetildiğini ve ada halkının tamamının kadın olduğunu, Vâkvâk ağacının sabah akşam vak vak sesi çıkardığını dile getirmektedir (2005:823-824). Kazvinî’nin Âcaibü’l Mahlûkat adlı eserinde de benzer söylemler bulunmaktadır. “*Cebel-i Vakvâk: Bir tagdur anda altun ma’denleri vardır. Ve melâ’ikeler yeridür. (70b) Ol vilâyetde uvak altun çokdur, mihlari altundan düzerler*” (2019:191).

Kâtip Çelebi Vakvak Adası’nın Tarih-i Hind-i Garbî’de Ramini Adası’na bitişik olduğu bilgisini aktarırken bu adanın henüz keşfedilmediğini ve varlığı belli olmadığı için anlatılanların vakvaknâme hikayeleri türünden olduğunu belirtir. Ayrıca insan şeklinde

bitkinin var olduğunu ve bitkiden hayvan doğmasının mümkün olduğundan bahsetmektedir (1993:295).

İskendernâme’de ise bir kadın hükümdar tarafından yönetilen ve her yeri kumlarla kaplı bir ada olarak anlatılır. İskender’in geldiğini duyan kadın hükümdar ona sayısız altın ve mücevher gönderir. Şah ayrıca bu adada yapraklarını hiç dökmeyen yemyeşil güzel bir ağaç görür. Bu ağaçta yetişen yemiştan zaman zaman vâk vâk sesi gelmektedir. Sesin gelmesi uğursuz sayılmaktadır. Çünkü ses beraberinde ülkeye türlü bela ve sıkıntılar da getirmektedir.

“Vardı oradan şâh bağlayup nitâk

Ol bire k’anun adıdur Vâkvâk”

“Yiri anun cümle rîg-istân olur

Yolina peydâ varan hayrân olur” (b. 3291-3292)

4.10.4. Betân/Benan Adası

İskender Vâkvâk Adası’ndan ayrıldıktan sonra Betân adında başka bir yere gider. Bugünkü adıyla Benân Adası olan Betân; Endonezya’nın Riau Adaları eyaletine bağlı, Malezya ve Singapur’un güneydoğusunda yer almaktadır (URL 2). Burada yaşayan kadın ve erkeklerin hepsi mükemmel güzelliğindedir ve kimsenin çıkmayı başaramadığı yüksek ve çetin dağlarda yaşamaktadır.

“Ol aradan gidiben şâh-cihân

Bir yire irdi ki adıdur Betân”

“Buldu bir kavm anda pes sâhib-cemâl

Avret ü er hüsn içinde ber-kemâl” (b. 3309-3310)

İskender bu adada fazla durmayıp Etvârib Adası’na geçer.

4.10.5. Etvârib/Etvâriyye Adası

İskender’in Betân Adası’ndan sonraki durağı Etvârib Adası’dır. Günümüzdeki tam coğrafi karşılığı bilinmemekle birlikte diğer adalar gibi bu adanın da Hint Okyanusundaki bir ada olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte İskender’in burada köpek başlı bir kavimle karşılaşmasına benzer bir ifade, Marco Polo’nun Dünyanın Hikâye Edilişi adlı eserinin Angaman Adası’ndan söz edilen bölümünde de geçmektedir *“Bu adadaki insanların kafası it kafası, gözleri, dişleri it gözü, it dişi; hiç kuşkulanmamanız gerekir çünkü kısaca*

söyleyeyim ki kafaları tıpkı çoban köpeğinki gibi” (2022:347). Eserde dipnotlarda bu adanın bugünkü karşılığı Nicobar Adaları’nın kuzeyindeki Andaman Adaları olarak verilmektedir (Marco Polo, 2022:347). Buradan yola çıkarak Etvâriyye Adası’nın Andaman Adaları olduğu düşünülmektedir. Ayrıca İbn Battûta da Berehnekâr Adası’nda ağız yapısı köpeğe benzeyen ilkel ve yabani bir kavimden bahsetmektedir (2025:600). Kâtip Çelebi Eturan Adası’nın halkının hayvan başlı olduğunu ifade etmektedir (1993:296). İsim benzerliğinden ve halkın hayvan başlı olmasından Etvârib ile aynı ada olması muhtemeldir. Kazvinî’ni de Acâibü’l Mahlûkat’ta köpek başlı bir kavimden söz etmektedir. Tüm bunlar Ahmedi’nin kendinden önceki coğrafya kitaplarından faydalandığının önemli göstergeleridir.

İskender Etvârib Adası’ndaki gezisi sırasında bedeni insan köpek başlı bir kavimle karşılaşır. İskender askerleriyle bu insanlara yaklaştığında bu varlıklar birden gözden kaybolunca İskender onların cin olduğuna hükmeder. Bunun üzerine İskender oradaki yaşlı bir bilgeden denizlerdeki tuhaf varlıklar hakkında bilgi vermesini ister. Adadaki tüm tuhaf varlıklar esasında İskender’in içsel yolculuğunun ve hakikati arayışının bir parçasıdır ve onun kendini sorgulamasına yardımcı olmaktadır. Bilgenin anlattıklarından etkilenen İskender, sonrasında adalar yolculuğuna devam eder.

“Germ süribenün irt e gice râh

Ol aradan vardı Etvârîbe şâh” (b. 3316)

4.10.6. Câbe/Cava Adası

İskender Etvarib Adası’ndan ayrıldıktan sonra rotasını Câbe Adasına çevirir. Câbe Adası bugünkü adıyla Cava Adası, Hint Okyanusu’nda yer alan Endonezya’ya bağlı bir adadır. İskender burada yüzleri boynunda, başları olmayan, vücutları ise baştan aşağı kıllı şeker ve muzdan başka bir şey yemeyen çıplak bir kavimle karşılaşır. Adada geceleri ateş saçan bir dağ bulunmaktadır. Gündüzleri sis yüzünden karanlık olan bu dağa kimse çıkamamaktadır. Bu dağda sadece ateşte yaşayan semender⁹ adında bir kuş¹⁰ yaşamaktadır. Günümüzde Java Adasında 150’den fazla dağ yer almakla birlikte Semeru ve Merapi adında

⁹ “Klasik Türk şairleri yaygın kanaatle semenderi ateşte yanmayan, ateşte yaşayan efsanevi hayvan olarak düşünse de bazı şairler de onu ateşle imtızacı olan, ateşten etkilenmeyen kuş olarak tasvir etmiştir. Her iki tasavvurda da ortak yön semenderin ateşten etkilenmeyen bir varlık olmasıdır” (Özdemir, 2021:1871).

¹⁰ “Fars şairleri gibi bizim şairlerimizin de hemen tamamı ateş içerisinde yaşadığı farz edilen bu mevhum hayvanın bir kuş olduğunu kabul etmişler ve murg-ı semender dedikleri bu hayvana pek çok beyitte kanat izafe etmişlerdir. Bunda kendi nağmeleriyle tutuşan ve küller arasından çıkan bir yumurta ile neslinin devam ettiğine inanılan bir başka masalsı Şark kuşu kaknüs’ün etkisi olmalıdır” (Ceylan, 2007:212).

iki volkanik dağ bulunmaktadır (URL 3). Ahmedî'nin ateş saçan dağ olarak nitelendirdiği dağın bunlardan biri olma ihtimali yüksektir.

“Uğradı bir mülke dah 'orada şâh

Adı Câbe kurdı anda bârîgâh”

“Buldı bir kavm anda bî-endâze çoh

Yüzi boynında kamunun başı yoh” (b. 3401-3402)

İskender Cava adasının havasını çok beğendiği için burada Ser-ândib adında bir şehir kurar. Ser-ândib, Orta Çağ İslam Coğrafyacılarının Hindistan'ın güneyindeki Seylan (Sri Lanka) adasına verdikleri isimdir. Âdem peygamberin indiği, ayak izinin yeri olarak bilinen Ser-ândib, İslami kaynaklarda Âdem peygamberin Ser-ândib dağında başını secdeye koyup cennetten uzaklaştırıldığı için gözyaşı döktüğü ve gözlerinden akan yaşların çevresinde yeşil bir alan oluşturduğu yer şeklinde geçmektedir (Canım, 2008:615). Benzer ifadelere Marco Polo ve İbn Battûta da rastlanmaktadır. Ahmedî bu kısımda Âdem'in cennetten buraya indiğine ve yaz kış öd ağacı ve sümbül bulunan bir dağ olduğundan da bahseder.

“Çün hevâsın Câbenün hoş gördi şâh

Orada bir şehre bünyâd urdı şâh”

“Çün temâm ol şehri tertîb eyledi

Adını anun Ser-ândib eyledi” (b. 3410-3411)

İskender burada nam sahibi birbiriyle düşman beyleri de hükmü altına aldıktan sonra yoluna devam eder.

4.10.7. Lengâvûs/ Lenkâvûs Adası

İskender Cava Adası'ndan sonra yolunu Lengâvûs Adası'na çevirir. Günümüzdeki coğrafi karşılığı tam olarak belirlenememiştir. Ancak hem yazım hem de konum benzerliği göz önüne alındığında bu adanın, Hint Okyanusu'nda yer alan Langkawi Adası olduğu düşünülmektedir. Langkawi Adası günümüzde Malezya'nın kuzeydoğusunda Kedah eyaletinde bulunan takımadalardan olup, Andaman Denizi'nin güneyinde anakaranın 30 km batısında yer almaktadır (URL 4). Neşe içinde geldiği bu adada üzerinde hiç elbise olmayan bir halkla karşılaşır. Adada sandal, bakam, zencefil, karabiber ve karanfil yetişmektedir.

“Bir cezîre vardı Lengâvûs nâm

Ana vardı Câbeden şeh şâd-kâm” (b.3417)

4.10.8. Tinnîn Adası

İskender'in bir sonraki durağı Tinnîn Adası'dır. Tinnîn, *"Farsçada ejder, ejdhâ, Arapçada tinnîn ve so'bân: büyük yılan sözcükleriyle bilinen ejderha, büyük bir timsah görünümünde, yüzü ata benzeyen, iki kanatlı, ağzından ateş püskürten, yeraltı hazinelerinin koruyucusu olduğuna inanılan efsanevi bir yaratıktır"* (Yıldırım, 2008:274). Cihannüma'da Tenin Adası olarak belirtilen ada ile ilgili olarak *"Orada bir ejderha ortaya çıkmış ve onu İskender bakar öküz ile öldürmüştür"* şeklinde bilgi verilmektedir (Kâtip Çelebi, 1993:296). Ancak kalelerle çevrili bu adayla ilgili daha fazla bilgiye ulaşılamadığı için günümüzdeki karşılığı tam olarak belirlenememiştir.

Adada nefesiyle bir fili helak edebilecek, zehriyle mermeri muma çevirecek kadar güçlü bir erkek ejderha bulunmaktadır. Halk ejderhadan korunmak için günde iki öküz göndermektedir. Böylece ertesi güne kadar rahat eden halk için ejderha hep bir tehdit unsurudur. Bu durumu öğrenen İskender tuzak kurup ejderhayı öldürür ve halkı ejderha belasından kurtarır. Bu sayede halkın büyük takdirini kazanan İskender yolculuğuna devam eder.

*"Ol yörede bir cezîre var-ıdı
Tolu şehir ü kal'a vü Tinnîn adı"* (b. 3420)

Tinnîn burada fesatçı, hunhar, ikiyüzlü ve hilekâr nefsi temsil etmektedir. İskender'in ejderhayı öldürmesi, nefsinin de öldürmesi anlamına gelmektedir ki bu da onun içsel yolculuğunu bir üst aşamaya taşımaktadır.

4.10.9. Selâmıt/Selamit Adası

İskender ejderhayı öldürdükten sonra Selâmıt adasına yönelir. Selâmıt Adası günümüzdeki karşılığını belirleyemediğimiz adalardan bir diğeridir. Ancak İskender'in güzergâhı göz önüne alındığında bu adanın da Hint adalarından biri olduğu düşünülmektedir. İskender burada görenin içini ferahlatacak kadar güzel ve büyük bir çeşmeyle karşılaşır. Çeşmenin hemen yanında da bir kuyu bulunmaktadır. Çeşmenin suyu sürekli bu kuyuya akmasına rağmen kimse kuyunun dolup dolmadığını ya da kuyuya akan suya ne olduğunu bilmez. Çeşmeden kuyuya akarken sıçrayan su damlaları kuyunun kenarında taşla dönüşür. Bu taşlar ayna gibi öylesine parlaktır ki bakan adeta kendini görmektedir. Su gece sıçrayınca taşlar kara gündüz sıçrayınca beyaz olmaktadır.

*“Ejderhâyı eyledi anda tebâh
Pes Selâmitdın yana yüridi şâh”* (b.3461)

Selâmıt Adası İskender’in manevi yolculuğunun duraklarından biridir. Adada bulunan sürekli akan çeşme, sonsuz kuyu, sihirli taşlar İskender’in kendini keşfetmesinde birer aracı konumundadır. İskender’in ejderhayı öldürdükten sonra bu adaya gelişi nefsiyle yüzleşip arınmasını ve içini keşfetmesini sağlamaktadır.

4.11. Elmas Vadisi

Selâmıt Adası’nda gördükleri karşısında hayrete düşen İskender yoluna devam ederek çölü andıran kurak bir vadiye gelir. Her tarafı kararmış bu vadi adeta cehenneme benzemektedir. İskender, Hint ehililerinden burasının elmas madeni olduğunu ancak vadi zehirli yılanlarla dolu olduğu için kimsenin elmasları almaya cesaret edemediğini öğrenir. Bunun üzerine İskender bir plan yaparak elmasları ele geçirir. Bin tane kartal yakalatır ve iki gün boyunca aç bırakır. Vadiye et parçaları atarak elmasların ete yapışmasını sağlar. Ardından kartalları serbest bırakır. Kartallar etleri alıp yükselir. Kartallar bir yere konduğunda ise askerler gidip elmasları toplar.

*“İrdi şâh orada hem bir vâdiye
Çevresi bî-âb u bî-nem bâdiye”* (b. 3483)

*“Didiler bu ma’den-i elmâsdur
Kim anun-ıla delinür la’l üdür”* (b.3486)

Eserde bu vadinin tam olarak neresi olduğu açıkça anlaşılmamaktadır. Ancak Ahmedî’nin Hint ehline bu vadi nedir diye sorması buranın Hindistan’da bir yer olduğunu düşündürmektedir. Tarihte dünyanın en değerli taşları arasında sayılan Golcondo elmasları Hindistan’ın Andhra Pradesh eyaletindeki Godovari-Krishna delta bölgesinde çıkarılmaktadır. Günümüzde Haydârâbad’ın batı kesiminde bulunan Golcondo Sultanlığından çıkarılan bu elmaslar, birçok edebi efsaneye de ilham kaynağı olmuştur (URL 5). Marco Polo da eserinin Mutifili Krallığı’ndan bahsettiği bölümünde Ahmedî’ye benzer şeyler anlatmaktadır (2022:362). Eserden ve dipnotlarda verilen bilgilerden yola çıkarak burası, günümüzde Hindistan’a bağlı eyaletlerden biri olan Telengana’dır. Sonuç itibarıyla eserde bahsi geçen elmaslı vadinin Telengana veya Golcondo bölgesinden biri olduğu düşünülmektedir.

4.12. Billur Köşk

İskender elmaslı vadiden ayrılıp askerleriyle birlikte başka bir adaya gelir. Bu adada dairesel, yıldızlara degecek kadar yüksek kuleleri olan billurdan yapılmış parlak bir köşk görür. Köşkün ihtişamından çok etkilenen İskender, köşkün sırrını öğrenmek için Hintli bilgeyi yanına çağırır. Bilge kimsenin köşkün içine giremediğini ve sırrını çözemediğinden söz eder. İçeride sadece çürümüş kemikler olduğunu ve ne insanların ne de cinlerin bu yapıyı inşa edenin kim olduğunu bilmediğini dile getirir. Tam bu sırada köşkten bedeni insan köpek başlı bir halk çıkar. Dişleri hançer gibi keskin olan bu varlıklar İskender'in askerlerine saldırır. İki ordu ölesiye savaşı. İskender'in askerleri bu yaratıkları ok yağmuruna tutunca hepsi kaçarak köşkün içine girer. İskender gece orada kalıp sabah köşkü fethetmek ister. Ancak bilge İskender'e köşkün tılsımlı olduğunu ve bunun mümkün olmayacağını söyleyince İskender kararından vazgeçer ve Çin'e doğru yol alır.

“Bir cezîre dahı buldı şehriyâr

Gördi anda bir yüce kasr âşikâr” (b. 3507)

Eserde bahsedilen köşkün nerede olduğu tam olarak belirlenememiştir. Ancak billur köşk burada daha çok geçici ihtişamı ve hükümdarlığın faniliğini simgelemektedir. Metinde de yapı ihtişamlıdır ancak içindekiler ölüdür. Köpek başlı varlıklar ise benliğin karanlık yönünü temsil etmektedir. Mekânın tılsımlı olması ise, yapının sadece fiziksel olarak değil metafiziksel olarak da korunduğunu göstermektedir. Tüm bu gerçek dışı varlıklar ve mekânlar aslında İslami ve doğulu anlatı geleneklerinde sıkça karşımıza çıkan unsurlardır. Bu nedenle bu mekânı coğrafi bir mekân olmaktan ziyade sembolik olarak yorumlamak daha doğru olacaktır.

4.13. Çin

İskender'in bir sonraki durağı Çin'dir. Çin, günümüzde güneyinde Hindistan, Bhutan, Nepal, güneydoğusunda Vietnam, Laos, Myanmar; kuzeyinde Moğolistan, kuzeydoğusunda Rusya; batısında Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan ve Pakistan; doğusunda ise Kuzey ve Güney Kore, Japonya, Tayvan bulunan, Doğu Asya'nın büyük bir bölümü kaplayan bir ülkedir. İskendernâme'de ise tüm doğu bölgelerini (Tibet, Keşmir, Türkistan, Uygur topraklarını) içine alan daha büyük bir alanı kapsamaktadır.

İskender billur köşkün bulunduğu adadan ayrıldıktan sonra bilmediği yerleri görmek için askerleriyle birlikte Çin'e gider. Çin'de hüküm süren Tamgac Han ise o dönemin güçlü

hükümdarlarından biridir. Birçok şehir onun egemenliği altındadır. Ancak İskender'in geldiği haberini alınca endişeye kapılır. Çünkü daha önce Hind ve Sind bölgelerini ele geçiren İskender'in, gözünü Çin'e diktiğini anlar. Danışmanlarına akıl danıştıktan sonra son kararı kendisi vererek İskender ile savaşmak yerine ona itaat etmeyi tercih eder ve İskender'i karşılamak için yola koyulur. Tamgac Han, İskender'i saygıyla karşılar. Bu durum İskender'in hoşuna gider ve bunun neticesinde Çin'i Tamgac Han'a bırakır.

“Bu söz-ile çün oradan döndi şâh

Râst Çîn iklimine sürdi sipâh”

“Kasdı ol kim oradan Çîn'e vara

Görmedüğü yirleri anda göre” (b.3534-3535)

“Hind ü Sindi çünki feth itdi temâm

Diler uş kim ide Çîn şehrin makâm” (b. 3538)

İskender doğuya doğru birkaç gün ilerledikten sonra sandal ve bakam ağaçlarının olduğu bir yere gelerek burada bir iki gün keyif yapar. Bu sırada yanına bir adam gelir. Adam yolda yürürken sürekli renk değiştiren parlak bir taşla karşılaştığını anlatır. Bu duruma şaşırان İskender, Aristo'dan taşla ilgili bilgi vermesini ister. Aristo, bu taşın Çin ve Rus topraklarında olduğunu, yanında bulunduran kişinin cinlere hükmedebildiğini ve bu taşın bulunduğu yerde zararlı hayvanların barınamadığını anlatır. Taşın bulunduğu yere gidip birkaç parça taş topladıktan sonra yoluna devam eden İskender, hâr-ı çînî adında bir madenin çıkarıldığı yere gelir.

Mesnevide madenin nerede olduğu açıkça belirtilmemektedir. Ancak madenden ayna yapılması ve İskender'in Çin bölgesinde olması; burasının Hoten olduğunu düşündürmektedir. Yeşim taşı, metal ve taş işlemeciliğiyle meşhur olan Hoten şehri günümüzde *“Çin Halk Cumhuriyeti'nin Uygur Özerk Bölgesi'nde ve Pamir-Altın dağları silsilesinin kuzeyi ile Taklamakan çölü arasında yer alır”* (Taşağıl, 1998:251).

Antik ve modern kaynaklar incelendiğinde Büyük İskender'in Çin'e gittiğine dair bir bilgiyle karşılaşılmamıştır. İskender'in doğuya doğru yaptığı seferlerin en uç noktası Hindistan'ın kuzeybatısı yani günümüzde Pakistan sınırları içerisindeki Pencap bölgesidir. Eserde İskender'in Çin'e kadar gitmesi o dönemde Çin'in ulaşılması güç bir yer olarak nitelendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Mesnevide Zülkarneyn olarak tasvir edilen bir hükümdarın böyle güç bir şeyi başarması İslam dünyası açısından önemli bir olaydır. Bu

nedenle İskender'in Çin'i fethetmesini gerçeklikten ziyade tasavvufi boyutuyla değerlendirmek daha doğru olacaktır. İskender'in burada Çin'in Tamgac Han'a geri vermesi ise tasavvufi anlamda İskender'in dünyevî şeylere yüz çevirip içsel aleme yönelişini göstermektedir.

4.14. Kışmîr/Keşmir

İskender'in Çin'den sonraki durağı Kışmîr'dir. Pala Kışmîr için, *"Himalaya eteklerinde kuzey-batı istikametinde bir bölge olup tarihin çeşitli dönemlerinde burada şehirler, devletler, idareler kurulmuştur"* demektedir (2000:238). Kâtip Çelebi ise *"Kışmir ve Kışmir şeklinde de kullanılır. Aslında Hind, Sind ve Türklerden meydana gelen bir topluluğun ismi iken sonradan bulundukları yerin adı olmuştur. Şehrin etrafı hisar gibi dağlarla çevrilidir. Dördüncü iklimden uzunca bir vilayettir. Hududu güneyde Hind'den Dehli ve Lahor, kuzeyde Bedehşan ve Horasan'ın bir kısmı, doğuda Tibet toprakları ve batıda Oğanyanların (Afgan) evlerinin bulunduğu arazi ile çevrilidir"* şeklinde bilgi vermektedir (1993:418). Orta Çağ İslam coğrafyasında genellikle Hind diyarı içinde bulunmakla birlikte Tibet sınırına yakın bir yer olarak gösterilmektedir. Eserde de İskender'in rotasıyla uyumluluk göstermektedir. Günümüzde ise Kışmîr, Hindistan, Pakistan ve Çin'in kesiştiği noktada yer alan dağlık bir bölgedir. Ancak Srinagar başta olmak üzere bölgenin güney kısmı Hindistan'ın Cemnu ve Keşmir eyaleti iken, kuzey kısmı ise Pakistan'ın kontrolü altındadır.

İskender bulunduğu yerden ayrılarak bölgenin nasıl bir yer olduğunu öğrenmek için Kışmîr'e gider. Burası oldukça rengarenk, güzel kokulu, insanları neşeli, her tarafı mamur şehirlerin olduğu bir yerdir.

*"Yüridi Kışmîr'e andan şâh-ı Rûm
Kim göre kim nicedür ol merzibân"* (b. 3840)

4.15. Türk Ülkesi

İskender Kışmîr'den sonra bir Türk ülkesine yönelir. Burada çok sayıda şehirle karşılaşır. Bu şehirlerden bazıları Tamgac Han'a itaat edip vergi verirken bazıları isyan etmiştir. İsyan eden Türklerin başında ise Tarhan adında bir hükümdar bulunmaktadır. İskender'in geldiği haberi yayılınca sayısız asker toplanır. İki ordu büyük bir savaşa tutuşur ve her iki taraf da çok fazla kayıp verir. Tarhan Han esir düşer ve savaşın galibi İskender olur. Sonrasında İskender Türk ülkesine girerek bütün şehirleri fetheder. Tatarlardan elde

ettiği tüm ganimetleri askerlerine dağıtır. Ardından Tamgac Han’a taç ve saray vererek onu tekrar başa getirir.

“Vardı andan Türk iline şehriyâr

Buldı anda bîkerân şehir ü diyâr”

“Kimi virürd’anların Tamgâc’a mâl

Kimi âsî olup iderlerdi kîtâl”

“Bir melik k’adı anun Tarhân-ıdı

Türk’den tâgî olan’ol hân-ıdı” (b. 3844-3846)

Tarhan kelimesi İslam Ansiklopedisinde “*Eski Türklerde yüksek rütbeli görevlilerin taşıdığı bir unvan, Türk ve Moğol hanedanlarında hükümdar tarafından bazı devlet adamlarına tanınan imtiyaz*” şeklinde geçmektedir (2011:19). Tanımdan da anlaşılacağı üzere metinde yer alan Tarhan Han tarihi bir kişilik olmaktan ziyade Türklere atfedilen savaşçı bir hükümdar tipini simgelemektedir. Nitekim kaynaklar incelendiğinde gerçekte Büyük İskender’in Tarhan Han ya da isyan eden bir Türk kavmiyle karşılaştığına dair bir kayda rastlanmamıştır. Hatta İskender’in Türklerin yaşadığı bozkırlara kadar ilerlediğine dair bir bilgi de elde edilememiştir. Zira İskender’in ilerleyişi ordusunun isyan etmesi nedeniyle durmuş ve bunun neticesinde İskender geri dönmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle burada anlatılan olay gerçek olmaktan ziyade edebi bir kurgudur. Bunu da Ahmedî’nin yaşadığı yüzyılda, İslam dünyasında yaygın olan İskendernâme geleneğinin bir yansıması ve Zülkarneyn’in doğuda ilerleyerek bilinmeyen halkları dize getirmesinden kaynaklandığını düşünmek daha doğru olacaktır.

Metinde bu Türk ülkesinin tam olarak neresi olduğu açıkça belirtilmemiştir. Ancak İskender’in öncesinde Kişmîr’e sonrasında Tatargar’a gittiği ve güzergâhının doğu yönünde olduğu göz önüne alındığında bu ülkenin Doğu Türkistan bölgesindeki bir Türk yurdu olduğu akla yatkın gelmektedir. Günümüzde bu bölge Sincan, Kaşgar, Altay Dağları ve çevresiyle ilişkilendirilebilir.

4.16. Tatargar

İskender Türk ülkesinden sonra yoluna devam ederek Tatargar tarafına gider. Günümüzde Tatargar şeklinde kullanılan bir yer adına rastlanmamıştır. Ancak Faruk Sümer’den edindiğimiz bilgilerden yola çıkarak şunları söylemek mümkündür. Başlangıçta Çinliler, Cengiz Han’dan önce Moğolca konuşan tüm toplulukları ayırmadan hepsine Tatar

adını verirken zamanla Türkçe konuşan bazı topluluklar içinde bu ad kullanılmıştır. İslam kaynaklarında ise çoğunlukla Moğollar için Tatar ifadesi kullanılmıştır. Cengiz Han'dan sonra ise Moğolların batıya doğru yayılmasıyla da bu ad daha geniş bir coğrafya için kullanılmış hatta Batı'da tüm Türk topluluklarını tanımlamak için Tatar ifadesi kullanılmıştır. Bugün Tatar adı hem tarihsel hem de etnolojik olarak Türk kökenli bir halkı ifade etmektedir (2011:168-170). Bu nedenle burasını daha çok bölgesel bir yerleşim yeri ya da boy adı gibi düşünmek daha doğru olacaktır. Gerçekte de Büyük İskender'in böyle bir yere sefer düzenlediğine dair bir bilgiye ulaşamamıştır.

İskender, Tatargar 'da uçsuz bucaksız bir yere gelir. Burada birbirinden farklı insan topluluklarıyla karşılaşır. Bu fil hortumlu, kurt ve köpek başlı birbirinden farklı insan toplulukları esasında birer sembol olup ahlaki bozulmanın bedenleşmiş hallerini yansıtmaktadır. Burada dış görünüşün aldatıcılığına karşılık akıl, hikmet ve ahlak yüceltilmek istenmiştir.

*“Bir zamandan sonra râh eyl’itdi şâh
Kim Tatargar’dan yana ilte sipâh” (b.3904)*

Buradan ayrılan İskender yoluna Tamgac Han'ın rehberliğinde devam ederken yüksek iki dağa rastlar ve buranın yakınında zayıf ve perişan bir halk görür. Bu halkın kadın ve erkeklerinin hepsi çıplak, açlıktan şaşkınlık ve korku içindedir. İskender halka neden bu halde olduklarını sorunca halk, bu dağların ötesinde Ye'cüc ve Me'cüc adında boyları kısa, bedenleri kıllı, sivri pençeli, dinsiz, herkese zulmeden, insanlıktan bîhaber, sayıları oldukça fazla bir kavimden bahseder. Bu kavmin geçiş yolunun sadece bu iki dağın arası olduğunu ve eğer bu iki dağın arasına set çekilirse bir daha bu tarafa geçemeyeceklerini anlatırlar. Bunun üzerine İskender bu iki dağın arasına bir set inşa ederek halkı Ye'cüc ve Me'cüc'ün zulmünden kurtarır.

*“İki taga uğradı ol yirde şâh
Herbirinün kulles’olmuş evc-i mâh” (b. 3927)*

Burada anlatılan Ye'cüc ve Me'cüc meselesi doğrudan Kur'ân-ı Kerîm'de Kehf Suresi'nin 83-98. ayetlerinde zikredilen Zülkarneyn kıssasına dayanmaktadır. Yahudi ve Hristiyan kutsal metinlerinde de benzer hikayeler mevcuttur. Ancak hepsinde bu seddin nerede ve ne zaman yapıldığı konusu belirsizdir. Zeynep İnan Aliyazıcıoğlu, Ye'cüc ve Me'cüc'ün İslam dünyasında başlangıçta doğulu fiziksel özelliklerinden dolayı Türklerle özdeşleştirildiğini ancak XI. yüzyıldan itibaren Türklerin İslamiyet'in koruyucusu

konumuna gelmesiyle bu görüşün zayıflayarak XII. Yüzyılda Moğollara kaydığını ifade etmektedir. Bununla birlikte Orta Çağ'da Hristiyan kartografların da Ye'cüc ve Me'cüc'ü sırasıyla Türkler ve Moğollarla özdeşleştirdiğini, XV. yüzyılda çizilen haritalarda ise antisemitizmin etkisiyle Yahudilerle ilişkilendirildiğini dile getirmektedir (2021:3). İsmail Cerrahoğlu da makalesinde benzer ifadeler kullanmakla birlikte o dönemde dünya coğrafyasının sınırlı bilindiğini özellikle kuzey bölgelerinin meçhul olduğunu bu nedenle Yahudi ve Hristiyan metinlerinde Gog ve Magog olarak geçen bu kavmin uzak şimalde olduğu belirtilirken Kafkasya mı yoksa o dönem için bilinmeyen kuzey bölümleri mi olduğu konusunda bir açıklık olmadığını dile getirmektedir (1975:118-119). Netice itibarıyla bugün Ye'cüc ve Me'cüc'ün yeri hala tam olarak açıklığa kavuşturulamamış konulardan biridir.

İskender burada karşımıza tanrısal misyon taşıyan bir hükümdar olarak çıkmaktadır. O, artık sadece bir asker ve hükümdar değil aynı zamanda halkı koruyan kutsal bir şahsiyet olan Zülkarneyn'dir.

4.17. Rus Ülkesi

Şehriyar doğu gezisini tamamlayıp bütün şehirleri fethettikten sonra Turan'a doğru ilerler. Yolcuğu esnasında Ruslar ve Hazarlar toplanıp İskender'in ordusuna saldırır. Ruslarla büyük bir savaşa giren İskender sonunda savaşın galibi olur. Her yeri fetheder ve tüm şehirleri yağmalar. Yaşlısı genci tüm erkekleri öldürürken kadın ve çocukları da esir alır.

“Katı düşvâr-ı Rûsun yolları

Tolu hâr-ıdı yog-ıdı gülleri” (b. 4118)

Günümüzde dünyanın en geniş coğrafi yüz ölçümüne sahip ülkesi olan Rusya, batıda Norveç, Finlandiya, Estonya, Letonya, Litvanya, Belarus ve Ukrayna; güneyde Kazakistan, Moğolistan, Çin, Azerbaycan ve Gürcistan; kuzeyde Kuzey Buz Denizi doğuda ise Japonya ve Kuzey Kore ile komşudur.

4.18. Mâzenderân

İskender Rus ülkesini fethettikten sonra Horasan'a doğru ilerler. Bu sırada İskender'den intikam almak isteyen Erjeng, devlerden ve cinlerden oluşan bir ordu kurarak İskender'in üzerine yürür. Bunu öğrenen İskender, Mâzenderân'a yönelir. Ordusunu hazırlayarak savaşa girer. Dev ve cinleri yenen İskender böylece bütün doğunun ve batının şahı olur.

“Mülke dahı girmedin cinnî-sipâh
Yüridi Mâzenderândan yana şâh” (b. 4148)

İskender’in cinler ve devlerle olan mücadelesi esasında kendi içindeki kötülüklerle savaşması anlamına gelmektedir. Bu varlıkları yenmesi de ruhunun tekamülüdür. Eserde de zaten alegorik olarak isimlerin anlamları açıkça belirtilmiştir. Erjeng, nefis; hannâs, kendini beğenmişlik; vesvâs, hırs; ekvân, kibirdir. Bunları yenen ise riyâzet ve lâ-havledir.

Mâzenderân günümüzde İran’ın 31 eyaletinden birisidir. “Eski Pehlevî sikkelerinde Tapurstân, İslâm kaynaklarında Taberistân adı verilen bölge XIII. yüzyıldan itibaren daha ziyade Mâzenderân adıyla anılmıştır. Kuzeyindeki Hazar denizi kıyılarından başlar ve asıl İran platosundan Elburz dağları ile ayrılır” (Özgüdenli, 2010:322). Kaynaklar incelendiğinde gerçekte Büyük İskender’in Mâzenderân’a gittiğine dair bir bilgiye rastlanmamıştır.

4.19. Horasan

İskender Horasan’a doğru ilerlerken cinler ve devlerle savaşmak zorunda kalır. Onları yenen İskender tüm Horasan’ı şeytanlardan arındırır. Merv’i, Semerkant’ı ve Herat’ı fetheder.

“Çün şeyâtîn oldılar cümle helâk
Kaldı anlardan Horâsân mülki pâk”
“Yapdı Merv-ile Semerkand’ı temâm
Hem Herât’ı dahı şâh-ı nîg-nâm” (b. 4286-4287)

Eski Farsça’da hur (güneş) ve âsân (gelen, doğan) kelimelerinin birleşmesinden oluşan Horasan, “güneşin doğduğu yer, güneş ülkesi; doğu bölgesi” anlamına gelmektedir. Horasan eskiden İran’ın kuzeydoğusunda yer alan çok geniş bir bölgeyi ifade etmek için kullanılmaktaydı. Günümüzde ise bu bölge üç parçaya ayrılmıştır. Merv (Mari), Nesâ ve Serahs çevresi Türkmenistan, Belh ve Herat çevresi Afganistan, geri kalan kısımlar ise İran sınırları içerisinde yer almaktadır (Çetin, 1998:234).

Semerkant ise günümüzde Özbekistan sınırları içerisinde bulunmaktadır ve Horasan’dan ziyade Mâverâünnehir bölgesinin önemli şehirleri arasında sayılmaktadır. Ancak tarihte siyasi ve kültürel sebeplerle Horasan ile Mâverâünnehir arasındaki sınır genişleyip daraldığı için Semerkant, zaman zaman Horasan bölgesi içinde de zikredilmiştir. Mâverâünnehir ise günümüzde Ceyhun ve Seyhun nehirleri arasındaki bölgeyi ifade

etmektedir. (Özgüdenli, 2003:177). Merv, Herat ve Semerkant Horasan sınırları içerisinde yer aldığı ve mesnevide sadece İskender'in fethettiği şehirler olarak yüzeysel geçildiği için ayrıca ele alınmamıştır.

Kaynaklar incelendiğinde İskender'in Aria (bugünkü Herat ve çevresi), Baktria (bugünkü Kuzey Afganistan) ve Sogdiana (bugünkü Özbekistan ve çevresi) bölgelerine kadar ilerlediği görülmektedir.

4.20. Mısır

İskender yoluna devam ederek Mısır'a gelir. Mısır günümüzde doğuda Kızıldeniz, batıda Libya, güneyde Sudan, kuzeyinde Akdeniz ile çevrili tarihi çok eski zamanlara dayanan kadim bir medeniyettir. Mısır'ın havasına, suyuna toprağına hayran kalan İskender, burada bulunan yapıları gezer. Eserde sözü edilen yapılar ise günümüzde Mısır'ın Gize şehrinde bulunan antik dünyanın yedi harikasından biri olan Mısır piramitleridir.

*“Ol aradan Mısra vardı şehriyâr
Buldi Mısır bir ulu hurrem diyâr”* (b. 4292)

*“Çünkü Mısrun kişverine girdi şâh
Anda çoh dürlü imâret gördi şâh”* (b. 4295)

İskender piramitleri gezerken bir kez daha faniliğinin farkına varır.

4.21. Nil Nehri

Mısır'da gezmeye devam eden İskender, Nil Nehri'ne gelir. *“Afrika'nın kuzeydoğusunda yer alan, kaynağından itibaren döküldüğü Akdeniz'e kadar dünyanın en uzun nehri olarak 6648 km. kareden ve dokuz ülkeden (Brundi, Tanzanya, Ufganda, Kenya, Zaire, Etiyopya, sudan, Mısır) geçen Nil tarih boyunca özellikle Mısır'ın dinî, kültürel, siyasal, ekonomik ve sosyal hayatında büyük rol oynamıştır. Yunanlı tarihçi Heredotos onun hakkında, 'Mısır Nil'in armağanıdır' demektedir”* (Seyyid, 2007:122). Nitekim İskendernâme'de de Mısır'ı Mısır yapan Nil'dir. Nil'in kaynağının neresi olduğunu öğrenen İskender, bir kez daha gördükleri karşısında hayranlığını gizleyemez.

*“Nil Irmagın dah'anda gördi şâh
Menba'ın kandan diyüben sordı şâh”* (b.4333)

*“Bî- gümân ol bahr ayagıdur bu Nil
Nîlün uş şerhini didüm râst bil”* (b.4343)

*“Mısr Mısr olmag-ıçundur bî-gûmân
K’itdi Nîli Kudretün iy Hak revân” (b.4347)*

4.22. İskenderiyye

Mısır’a hayran kalan İskender, burada İskenderiye adında yeni bir şehir kurar. Mısır’ın biraz uzağında kurduğu bu şehirde o zamana kadar eşi benzeri görülmemiş bir fener de yaptırır.

*“Yapdı bir şehir andapür-reng ü nigâr
Tâze vü hurrem çü bâğ-ı-nev-bahâr”*

*“Urdı usturlâb-ıla bünyâdını
Kod’anun İskenderiyye adını”*

*“Yapdı ol şehrin içinde bir menâr
K’ana benzer görmemişdi rûzigâr” (b.4360-4362)*

İskenderiye, günümüzde Nil deltasının batısında Asya, Afrika ve Avrupa’nın kesiştiği önemli bir noktada yer almaktadır. Önemli bir liman şehri olan İskenderiye tarihte MÖ 332 yılında Büyük İskender tarafından inşa edilmiştir. Hatta şehrin planlarını bile bizzat kendisinin çizdiğini söylenmektedir. Arrian, İskenderiye’nin kuruluşuyla ilgili şunları anlatmaktadır: *“Görür görmez yerin güzelliği tarafından çarpıldı. Ve eğer burada bir kent kurulacak olursa, gelişip serpileceğine inandı. ‘Özlemi’ öylesine büyüktü ki, hiç beklemeden işe girişti. Yeni kentin genel düzenini kendisi tasarladı, agoranın yerini, yapılacak tapınakların sayısını ve hangi tanrılara -Yunanistan tanrıları ve Mısır tanrısı İsis- hizmet edeceklerini ve kent çevresine yapılacak duvarın tam sınırlarını belirtti” (2005:75).*

4.23. Mağrib

İskender, Mısırda’yken Kaydafa’nın namını işitince ülkesini hükmü altına almak ister ve Mağrib’e doğru yola çıkar. *“Doğu İslam dünyasının (Meşrik) sınırı kabul edilen Mısır’dan Atlantik Okyanusu’na kadar uzanan Kuzey Afrika bölgesi ve Güney Sahrâ İslâm kaynaklarında Mağrib adıyla anılmaktadır. Günümüzde bu coğrafyada Libya, Tunus, Cezayir, Fas ve Moritanya devletleri bulunmaktadır. Mısır’ın batısında yer almasından dolayı bazı kaynaklarda Endülüs de Mağrib coğrafyasına dahil edilmektedir” (Harekât, 2003:314).* Bu bağlamda İskender’in Mağrib adıyla anılan bu ülkelerden birine yolculuk yaptığı düşünülmektedir. Ancak gerçekte Büyük İskender’in seferleri batıya değil doğuya

doğrudur. Kaynaklarda da İskender'in bu ülkelerden birine sefer düzenlediğine dair bilgiye rastlanmamıştır. Eserde böyle bir yönelimin olması muhtemelen o dönem için Mağrib'in dünyanın batı ucu olarak nitelendirilmesiyle ve Zülkarneyn anlatısıyla ilgilidir. Bu nedenle bu yolcuğu sembolik olarak yorumlamak daha doğru olacaktır.

*“Azmi magribden yana _itdi râst şâh
Şâh-ıla bi hadd cevşen var sipâh”* (b. 4596)

*“Ne Habeş kaldı vü ne Magrib-zemîn
Ne Yemen kamu anun oldu hemîn”*

*“Kalmadı Maşrikda Magribde mekân
K'and'anun fermânı olmadı revân”* (b. 4832-4833)

İskender Kaydafa'nın ülkesine giderken yol üstünde, Varka adında bir hükümdarın yönettiği bir şehre gelir. Şehri kuşatıp hisarı yıkar ve Varka'nın kızıyla evli olan Kanderuş'u esir alarak yoluna devam eder. Gerçekte bu şehrin neresi olduğuna dair bir bilgiye ulaşamamıştır.

*“Bir melik var-ıdı anda nâm-dâr
Adı Varka anun ol şehir ü diyâr”* (b. 4600)

*“Çünkü ol şehre irişdi şehriyâr
Çevre alıban anı itdi hisâr”*

*“Mancınık u ra'd zahmı-y-ıla şâh
Burcu yihup şehre girdiler sipâh”* (b. 4602-4603)

Böylece İskender'in doğuda ve batıda fethetmediği bir yer kalmamıştır. Ancak İskender bununla yetinmeyip tüm âlemin hükümdarı olmayı arzular. Bir gemi yaptırarak ele geçirmediği başka yerlerin kalıp kalmadığının araştırılmasını ister. Bir yıl sonra gemi geri döner ve yaşananları İskender'e anlatır. Anlatılanlar karşısında şaşkına dönen İskender, Allah'ın kudretinin sınırsızlığını ve mülkün gerçek sahibinin Allah olduğunu görüp bir kez daha acizliğinin farkına varır ve şükretmesi gerektiğini anlar. Sonrasında istirahate çekilen İskender, kendinden önce gelen ve sonra gelecek olan hükümdarlar hakkında Aristo ve Hızır'dan bilgi alır.

İskender Hızır'ın anlattıklarından çok etkilenir. Dünyanın ve saltanatın geçici olduğunu anlayarak kendini ibadete verir. Bu sebeple Hicaz'a gitmek ister.

4.24. Bağdat

İskender, yolları daha mamur ve bereketli olduğu için Bağdat üzerinden Kâbe'ye gitmeyi tercih eder. Ahmedî'nin burada özellikle Bağdat'ı durak olarak seçmesi o dönemde Bağdat'ın ilim irfan yurdu ve halifeliğin merkezi olmasından kaynaklanmaktadır. Günümüzde Irak'ın başkenti ve en büyük şehri olan Bağdat, Fırat ve Dicle'nin arasında Mezopotamya'nın merkezinde yer almaktadır. Bağdat, mesnevide sadece bir durak konumundadır.

*“Diledi evvel ki Bagdâd’a gire
Pes oradan Ka’beden yana vara”* (b. 7395)

*“Pes varup Bagdâd’a ol şâh-ı cihân
Kible yolını dutup oldı revân”* (b. 7397)

İskender Bağdat'tan Kâbe'ye giderken yolda bir manastıra uğrar. Manastırda gece gündüz ibadetle meşgul olan bir rahiple karşılaşır. Rahip, İskender'e nasihat eder. Rahibin nasihatlerinden etkilenen İskender yoluna devam eder.

*“Gördi yolda ider-iken şâh seyr
Yapılı bir piştede bir yüce deyr”*

*“Koyuban ol yolda hayl-ıla sipâh
Vardı iki kişi-le ol deyre şâh”*

*“Girdi şâh ol deyre gördi bir hâkim
Orada olmuş riyâzetle mukîm”* (b. 7398-7400)

İskender yolda ilerlerken karşısına yüksek kubbeli sağlam bir yapı çıkar. Âd tarafından yapılan kapısı çelik bu tılsımlı yapıya o zamana kadar kimse girememiştir. İskender çelik kapıya dokununca kapı mum gibi eriyerek açılır. İskender içerde gördüklerinden oldukça etkilenir ve ağlayarak dışarı çıkar. Sonrasında yoluna devam ederek Kâbe'ye gider.

*“Şâh u leşker çüinkü yola girdiler
Yolda giderken bir eyvân gördiler”*

*“Âli eyvân muhkem ü musmet-nihâd
Yapup irümiş anı keyvâna Âd”*

*“Bir tılsım urup ana bünyâd-ıla
Kapasını bağlamış pûlâd-ıla”* (b.7445-7447)

4.25. Hicaz

Günümüzde Arap Yarımadası'nda, Suûdi Arabistan'ın batısında Mekke ve Medine şehirlerinin bulunduğu bölge olan Hicaz, Kâbe'nin de burası olması sebebiyle İslam aleminde önemli bir yere sahiptir. *“Anadolu’da hac farızasının yerine getirenler, doğrudan hacca gitmek yerine, mürsel mecaz yoluyla Hicaz’a gitmek tabirini kullanırlar”* (Canım, 2016:591). Mesnevide de böyle bir kullanım söz konusu olup İskender'in hacca gitmesi kastedilmektedir.

*“Diledi kim ide ol azm-i Hicâz
Varup ol hazretde arz ide niyâz”* (b.7393)

4.26. Kâbe

Kâbe, günümüzde Mekke şehrinde bulunan küp şeklindeki yapıdır. *“Beytullâh, el-Beytü’l-atîk, el-Beytü’l-hârâm, Kâbe-i mu’azzama”* gibi çeşitli isimlerle anılan Kâbe'nin ilk defa ne zaman ve kimin tarafından yapıldığı bilinmemektedir (Ünal, 2001:14-15). *“Kâbe, yeryüzündeki ilk ibadet yeri olmasının yanı sıra özellikle namaz ve hacla ilgili belirli şartların yerine getirilmesi bakımından da ayrı bir öneme sahiptir. Kâbe'nin bulunduğu yöne yani kibleye doğru yönelmek namazın şartları arasında yer alır. Hac ve umre ibadetinin rükünlerinden biri olan tavaf da Kâbe'nin etrafında yapılır”* (Yaşaroğlu, 2001:21).

*“Pes ol eyvandan çihup şâh-ı cüvân
Oldı girü Ka’beden yana revân”
“Ka’benün Mikâtına çün irdi şâh
Evvel İhrâmın tonına girdi şâh”* (b. 7468-7469)

4.27. Mina

Kâbe'ye gelen İskender önce ihrama girip şeytanı taşlar. Başta şeytan taşlama olmak üzere, kurban kesme, bayram günlerinde konaklama gibi hac ibadetlerinin yapıldığı yer olan Mina, günümüzde Mekke ile Müzdelife arasında Mescid-i Harâm'ın yaklaşık 7 km kuzeydoğusunda bulunmaktadır (Şener, 2020:96). Mina mesnevide açıkça ifade edilmemektedir. Ancak şeytan taşlamanın Mina'da yapıldığından yola çıkılarak İskender'in buraya uğradığı varsayımı yapılmıştır.

*“Çünkü kıldı varuban remy-i cimâr
Sürdi dîvi bâtınından nâm-dâr”* (b. 7471)

4.28. Safâ ve Merve

İskender şeytanı taşıladıktan sonra Safâ ve Merve’ye gelir. Hac ve umre ibadetinin bir rükünü olan sa’y¹¹ ile anılan Safâ ve Merve günümüzde Mekke şehrinde yer almaktadır. *“Safâ, Kâbe’nin güneydoğusunda Ebûkubey’s dağının eteğinde Merve’den biraz daha yüksek olan tepedir. Merve ise Safâ’nın tam karşısında ve Kâbe’nin kuzeydoğusunda Kuaykiân dağının eteğinde yer alır”* (Küçükaşcı, 2008:441). İki tepe arasında yapılan sa’y, İslam tarihinde Hacer’in oğlu İsmail için su aramasını temsil etmektedir.

*“Merve’de kesüp mürüvvet eyledi
Ol Safâ-y-ıla fütüvvet eyledi”* (b.7474)
*“Çün Safâ vü Merve’ye azm itdi şâh
Bâtınına bin safâ virdi İlâh”* (b. 7475)

İskender Safa ve Merve tepeleri arasında sa’y ettikten sonra Beytullah’ı tavaf eder. Namaz kılıp Allah’a niyazda bulunur. Hac vazifesini layıkıyla yerine getiren şah, daha sonra Kudüs’e doğru yola çıkar.

4.29. El Halil

İskender Kudüs’ten önce Halil İbrahim’in türbesini ziyaret eder. Hz. İbrahim ve ailesinin mezarının bulunduğu türbe, günümüzde Filistin’in El Halil kentinde bulunmaktadır. Mesnevide bu kentin adı açıkça geçmemektedir. Ancak beyitlerde İskender’in türbeyi ziyaret edişinden yola çıkılarak bu sonuca varılmıştır.

*“Çünkü hacc erkânını bitürdi şâh
Ol aradan kıldı Kuds’e azm-i râh”*
*“Vardı vü gördi Halilün hazretin
Yüz sürüp öpdî mutahhar türbetin”* (b. 7532-7533)

¹¹ “Sözlükte ‘çalışmak; yürümek, koşmak’ gibi anlamlarına gelen sa’y, fıkıh terimi olarak hac ve umre tavaflarından sonra Safâ tepesinden başlayarak dördü gidiş, üçü dönüş olmak üzere safâ ile Merve tepeleri arasında toplam yedi defa gidip gelmeyi ifade eder” (Öğüt, 2009:206).

4.30. Mescid-i Aksâ/Kudüs

İskender Halil İbrahim'in türbesinden sonra doğruca Mescid-i Aksâ'ya gider. Müslümanların ilk kıblesi sayılan Mescid-i Aksâ günümüzde Kudüs'te bulunmaktadır.

“Pes idiben ol haremden azm-irâh

Râst vardı Mescid-i Aksâ'ya şâh”

“Kıldı ol mescidde dahı hem namâz

İtdi Hak der-gâhına arz-ı niyâz” (b. 7555-7556)

İskender Mescid-i Aksâ'da namazını kılıp dua eder. Mescitte gecesini gündüzünü ibadetle geçiren bir âlimle karşılaşır. Âlimden kendisine nasihat etmesini ister. Âlimin anlattıklarından etkilenen İskender yaptıklarından pişmanlık duyar ve askerlerini toplayarak Mısır'a doğru yola koyulur.

4.31. Mısır

İskender yolculuğu esnasında ikinci kez Mısır'a gelmektedir. Mısır halkı, Pers egemenliğinden bıktığı için İskender'i bir kurtarıcı gibi görüp hemen teslim olmuştur. Mesnevîde İskender'in hiçbir direnişle karşılaşmadan aldığı tek yerdir Aynı zamanda İskender'i Tanrı'nın oğlu olarak atfedip kutsal kral yapan da yine Mısır'dır. İlk gelişinde Mısır'ı gezen İskender, piramitlere ve Nil Nehri'ne hayran kalıp burada İskenderiye şehrini kurmuştur. İkinci gelişinde ise karşımıza ideal bir hükümdar olarak çıkmaktadır. Burada adaleti sağlaması, zulmü kaldırması, bilge kişileri koruması onu insan-ı kâmil örneği olarak göstermektedir.

“Pes oradan kıldı Mısır'a azm-i râh

Anun-ıla bî-gerân hayl ü sipâh”

“Çünkü Dârü'l-mülk'e geldi şehriyâr

Buldi revnak girü ol şehr ü diyâr” (b. 7627-7628)

Mısır'da tüm işleri yoluna koyan İskender bir süre sonra ölüm korkusu duymaya başlar. Onun bu durumunu fark eden bir hekim doğuda karanlık bir yerde bulunan âb-ı hayat çeşmesinden bahseder. Bu sudan içen kişinin ölümsüz olacağını anlatır. Bunu öğrenen İskender çok sevinir ve yanına Hızır'ı alarak âb-ı hayatı aramak üzere doğuya doğru yola çıkar.

*“Şah yarak eyledi kim şarka vara
Ol su-y-ıçun zulmet içine gire”*

*“Yüridi bir leşker-ile bî-gerân
Şarkdan yana şeh-i sâhib-kırân” (b. 7705-7706)*

4.32. Berhemen Şehri

İskender doğuya doğru bir süre ilerledikten sonra Berhemen şehrine gelir. Bu şehirdeki insanlar bir dağın içindeki mağaralarda yaşamaktadır. Yaşayışları ve hayat görüşleri çok farklı olan bu insanlar İskender’in dikkatini çeker. İskender, bu şehrin en ulusuna merak ettiklerini sorar ve aldığı her cevap onun hakikati arayışında yeni bir kapı açar.

*“Bir zaman çün sürdi germ-âgerm şâh
Berhemen şehrine iletirdi anı râh” (b. 7710)*

Berhemen şehri coğrafi olarak karşılığını tam olarak belirleyemediğimiz bir mekândır. İskender’in burada karşılaştığı brahmanlar, Hint Kast Sisteminin bir sınıfını oluşturan rahiplerdir. Buradan yola çıkarak İskender’in Hint diyarına doğru yolculuk yaptığı sonucuna varabiliriz. Ancak bu yolculuğu tasavvufi yorumlamak çok daha doğru olacaktır. Zira İskender’in âb-ı hayatı aramak için yaptığı bu yolculuk fiziksel değil metafiziksel bir yolculuktur.

4.33. Kümbet

Brehmen şehrinden ayrılan İskender bir kümbete uğrar. İskender oldukça sağlam olan bu yapıya girmek için çok uğraşır. İçeri girmeyi başaran İskender orada Zülkarneyn’in mezarını görür. Mezarın üstünde İskender’e ithafen yazılmış bir levha bulunmaktadır. Levhada malın ve mülkün geçiciliği, saltanatın değersizliği, âb-ı hayatı aramanın ölümü engellemeyeceği şeklinde ibret dolu sözler ve nasihatler yazmaktadır. Yazılanlardan oldukça etkilenen İskender ağlayarak buradan çıkar ve doğuya doğru yoluna devam eder.

*“Oradan dahı gidiben tâc-ver
Uğradı bir künbede bes mu’teber” (b. 7767)*

Kümbetin bulunduğu yerin coğrafi karşılığı belirlenememiştir. Kümbetin¹² heft-cûş¹³ ile yapılmış olması buranın tasavvufi olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşündürmektedir. Tasavvufta yedi hem kozmolojik katmanları hem de ruhsal aşamaları sembolize etmektedir. Ayrıca Ahmedî burada İskender'i, kendinden önce yaşamış Zülkarneyn adında bir hükümdarla yüzleştirerek kendi sonunu görmesini sağlamaktadır. Bu sayede Zülkarneyn ile İskender'i de özdeşleştirmiş olmaktadır.

4.34. Sâhrâ

Kümbetten çıkıp doğuya doğru ilerleyen İskender domuzlarla dolu bir sahraya gelir. Burada dişleri kılıç gibi keskin, domuz şeklinde devlerle savaşan İskender onları yenerek yoluna devam eder.

“Andan ağlayu gidüp şâh-ı cihân

Râst kıldı cânib-i şarka inân”

“Germ süriben şeh-i gerden-firâz

İrdi bir sâhrâya toptolu gürâz” (b. 7788-7789)

Domuzlu sahra coğrafi gerçeklikle örtüşmeyen bir mekândır. Domuz burada nefsi temsil etmektedir. İskender'in domuzları yenmesi nefsini terbiye ettiğini ve manevi yolculuğunda bir aşama daha kat ettiğini göstermektedir.

4.35. Vâdi

İskender domuzlu sahradan sonra bu sefer zehirli yılanlarla dolu olan bir vadiye gelir. Yılanların hepsini öldürterek vadiyi baştan başa temizleyen İskender ilerlemeye devam eder.

“Bir zaman dahı çü gitdi şehriyâr

İrdi bir vâdiye kim tolu-y-dî-mâr” (b. 7795)

Gerçek bir coğrafi karşılığı olmayan bu vadi İskender'in manevi yolculuğunun bir diğer aşamasıdır. Yılanların ateşe atılması nefsin arınmasını ve kötülüklerin yakılarak yok

¹² “İbn Battutâ Seyahatnamesi'nde Dilhî Camii'sinin ortasında heftcûştan yapılmış bir sütundan bahsetmektedir. Çevirenin notlarında bu sütunun tarihinin miladi 4. yüzyıla kadar uzandığı ve Hindistan'da bulunan Vişnu Tapınağı'dan getirilip buraya dikildiği söylentisi bilgisi verilmektedir. Bu bilgidен hareketle İskender'in uğradığı kümbetin burası olabileceği düşünülmektedir.”

¹³ “Heft-cûş demir, çinko, kurşun, bakır, kalay, altın, gümüş eritilmesiyle meydana gelen alaşım anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2001:353).

edilmesini temsil etmektedir. Bu aşamayı başarıyla geçen İskender insan-ı kâmil olma yolculuğunda ilerlemeye devam eder.

4.36. Orman

Yoluna devam eden İskender, kaplanlarla dolu bir ormana gelir. Askerlerine kaplanları ok yağmuruna tutmalarını emreden İskender, tüm kaplanları öldürttükten sonra burayı terk eder.

*“Oradan gidüp şeh-i pîrûz-ceng
Uğradı bir bîşeye tolu peleng”* (b. 7799)

Kaplanlarla dolu orman, İskender’in manevi yolculuğunun bir başka aşamasıdır. Kaplan burada nefsin yırtıcılığını temsil etmektedir. İskender’in ormanı kaplanlardan temizlenmesi ise bu yırtıcılığın dizginlenmesi anlamına gelmektedir.

4.37. Cadılar Diyarı

İskender bir süre yol aldıktan sonra cadılarla dolu bir yere gelir. Hoş sözlerle İskender’in aklını başından alan cadılar, İskender’in niyetini öğrenince âb-ı hayata giden yolu bulamaması için ona sihir yaparlar. Yolun tamamı bir ateş denizine döner. Olanlar karşısında şaşkına dönen İskender Hızır’a danışır. Hızır ona korkmamasını, her şeyin çaresinin Allah’ın elinde olduğunu söyleyip dua eder. Duadan sonra gökyüzünde bir bulut belirir. Öyle bir yağmur yağar ki ateşten eser kalmaz.

*“İrdi bir müddet yürüyüp şehriyâr
Bir yire câzû tolu şehir ü diyâr”* (b. 7803)

Cadılar diyarı coğrafi gerçekliği olan bir mekân değildir. İskender’in âb-ı hayatı arama yolculuğundaki sembolik mekânlardan biridir. Burada Hızır’ın rehberliği, İskender’in maddi gücüne karşılık ilahi destekle yol alabileceği tasavvufi boyutta verilmek istenen mesajdır. Bulutların ateşi söndürmesi ise ilahi rahmetin tecellisidir.

4.38. Şâd-kâm

İskender ve askerleri tam bir ay yol aldıktan sonra Şâd-kâm adında bir şehre gelirler. Bu şehir sadece kadınlardan oluşmaktadır. Hiç erkeğin olmadığı bu şehirde kadınlar, şehrin ortasında bulunan bir ağacın dibinden akan çeşmeden su içerek hamile kalmaktadır. Dokuz ay sonra yine bir kız çocuk doğmaktadır.

*“Oradan yol sürüben bir ay temâm
Geldiler bir şehre adı Şâd-kâm”*

*“Bir ulu en bûh şehri-bî-kerân
Cümle avret anda yoh erden nişân” (b. 7818-7819)*

Kaynaklarda Şâd-kâm adında bir şehre rastlanmamaktadır. Ancak farklı kültüre ait metinlerde sadece kadınlardan oluşan topluluklar bulunmaktadır. Dolayısıyla burasını hayali ve sembolik bir mekân olarak düşünmek gerekmektedir. Ayrıca sadece kadınlara dayalı bir toplum anlayışı; Ahmedî’nin, yaşadığı dönemin normlarına farklı bir bakış açısıyla yaklaştığını göstermektedir.

4.39. Zulmet/Karanlıklar Diyarı

İskender Şâd-kâm’dan ayrılıp karanlıklar ülkesine doğru ilerler. Şahın yanındakiler âb-ı hayat çeşmesinin karanlığın içinde, yolunun kısa ama çok çetin olduğunu söylerler. Âb-ı hayatı bulmaya kararlı olan İskender tüm söylenenlere rağmen askerleriyle birlikte karanlığın içine doğru yol alır. Şah ve ordusu karanlıkta ilerlerken ansızın bir bulut ortaya çıkar. Gök gürleyip şimşekler çakar ve şiddetli bir yağmur yağmaya başlar. Öyle bir fırtına kopar ki İskender ve askerleri birbirini kaybederken Hızır da İskender’den ayrı düşer. Askerlerin kimisi selde boğulur, kimisi kaybolur, kimisine de yıldırım çarpar. Bunu gören İskender suyu bulamayacağını anlar ve çaresizce geri döner ancak geldiği yolu bulamaz. Başka bir yoldan dönerken baştan başa mücevher taşlarıyla dolu bir yere gelir. Şah ve askerleri mücevherleri toplayıp bir süre daha ilerler. Sonunda karanlıktan çıkarlar. İskender, Hızır’ı arar ama bulamaz. Karanlıklar diyarında İskender’den ayrı düşen Hızır ise âb-ı hayata ulaşır. Sudan içerek ölümsüz olur. Ancak kimse Hızır’a ne olduğunu öğrenemez. İskender’in çektiği onca zahmete rağmen ölümsüzlük suyu Hızır’a nasip olur.

*“Ol aradan yürüyüp şâh u sipâh
Vardı vü zulmet içine girdi şâh”*

*“Gıldiler zulmet içinde bir zamân
Bir gice bir ebr kopdı nâ-gehân” (b. 7835-7836)*

Âb-ı hayat, “can suyu, içene ebedi hayat veren çeşme” anlamına gelmektedir (Uludağ, 2001:21). “İslam-Türk kaynaklarında ve edebî mahsullerinde aynü’l-hayât, nehrü’l- hayât, âb-ı câvidânî, âb-ı zindegî, hayat kaynağı, hayat çeşmesi, bengi su, dirilik suyu bazan da Hızır ve İskender’e atfen âb-ı Hızır veya âb-ı İskender vb. çeşitli isimlerle anılan bu efsanevi

su, aslında bütün dünya mitolojilerinde mevcut bir kavramdır” (Ocak, 1988:1). Bu kavram, Kur’ân-ı Kerîm’de Kehf suresinde Hz. Musa ve Hızır kıssasında dolaylı olarak anlatılmaktadır.¹⁴ İskendernâmelerde ise İskender Hızır’la beraber âb-ı hayatı aramaktadır. Âb-ı hayat ise zulmet diyarındadır.

Zulmet karanlık anlamına gelmektedir. Çoğulu zûlumâtıdır (Devellioğlu, 2001:1191). İskender Pala; zulmet için, “Âb-ı hayatın içinde bulunduğu üç aylık yolu olan karanlıklar ülkesinin adıdır. Erzurumlu İbrahim Hakkı’ya göre Zulumât diyarı; altı ay gece, altı ay gündüz olan Kuzey Kutbu’dur” şeklinde bilgi vermektedir (2000:427). İbn Battûta ise seyahatnamesinde Karanlık Ülkeleri’ne (Sibirya) Bulgar şehrinden gidildiğini, arada kırk günlük zorlu bir mesafe olduğunu bu nedenle kendisinin gitmekten vazgeçtiğinden bahsetmektedir. Ayrıca bu bölgenin tamamen buzlarla kaplı olduğunu, insanlar ve hayvanların bu zeminde yürüyemediklerini, sadece köpeklerin tırnakları sayesinde kaymadan ilerleyebildikleri için bunların çektiği kızaklarla seyahat edilebildiğini anlatmaktadır. Ancak yoldaki ihtiyaçları karşılayabilmek için en az yüz araba gerekli olduğundan bu yolculuğu sadece zenginlerin yapabildiğini dile getirmektedir (2025: 325). Günümüzde Karanlık Diyarı’nın neresi olduğuna dair kesin bir bilgi mevcut değildir. Zulmet Diyarı İskender’in âb-ı hayatı aramak üzere Hızır’la birlikte yolculuk yaptığı ülkedir. Ancak bu yolculukta İskender amacına ulaşamaz ve o çok istediği âb-ı hayat Hızır’a nasip olur. Bu nedenle Zulmet Diyarı’nı sembolik olarak yorumlamak daha doğrudur. Zira herkesin nasibi farklıdır; kimisi İskender gibi dünyevi zenginliğe kavuşurken kimisi Hızır gibi sonsuz bir zenginlik elde eder.

4.40. Sahra

Zulmet Diyarı’ndan çıkan İskender kuşlarla dolu bir sahraya gelir. Sahranın ortasında bulunan Tuba ağacına benzer bir ağacın dibine otağını kurarak geceyi burada geçirir. Gece yarısını geçince ağaç inleyerek konuşmaya başlar. İskender’i açgözlülüğü, mal mülk hırsı ve dünyaya düşkünlüğü nedeniyle uyarır. Ağacın söylediklerinden oldukça etkilenen İskender sabah olunca gözü yaşlı gönlü hasta bir şekilde oradan ayrılarak İran’a doğru yıl alır.

*“Ol aradan çünkü gitdi şehriyâr
Geldi bir sahrâya tolu mürğ-zâr”*

¹⁴ Bkz. Kehf Suresi 60-82. ayetler

*“Ortada bitmiş bir ağaç sâye-vâr
Diye-y-idün adı Tûbî’dür meğer”* (b.7863-7864)

Sahranın günümüzdeki coğrafi karşılığı bilinmemektedir.

4.41. Kûmus

İskender Kûmus’a varınca aniden hastalanır. İyileşmesi için doktorlar çağrılır fakat çare olmaz. Ecelinin yaklaştığını anlayan İskender, annesine mektup yazarak vasiyetini bildirir. Sonra Zû şehrine gider.

*“Gice gündüz sürdi bir müddet temâm
Tâ ki ird’Îrân’a şâh-ı nîğ-nâm”
“Çünk’irişdi Kûmus’a şâh-ı cihân
Bir ru’af old ana ârız nâ-gehân”* (b.7875-7876)

Kûmus kaynaklarda “Kûmis, Kûmis”, *Kumis*” şeklinde geçmektedir. Makdisî Kûmis’in dördüncü iklimde ve Rey yakınlarında olduğundan bahsetmektedir (Aktaran: Ağarı, 2006:213). İbn Havkal, Kumis mıntıkasında Simnan, Dameğân, Bistan şehirlerinin bulunduğu ve Kûmis bölgesinin en büyük şehrinin Dâmegân olduğu bilgisini vermektedir. (2014:290-292). Kâtip Çelebi Kûmis için “*Horasan ile Irak-ı Acem arasına düşen ve birkaç şehri olan bir memlekettir. Başkenti Dameğân’dır. 89 derece boylam ve 37 derece enlemde, Nişabur’dan 3 merhale güneyde çöl kenarında suyu az, ucuzluk bir memlekettir*” şeklinde bilgi vermektedir (2013:548). Ebü’l-Fidâ ise Deylem bölgesinin yakın kısmında Kumis nahiyesinin bulunduğunu, Lübab’ta Kumis’e Farsçada Kumiş dendiğini ve Bistam-Simnan yolu üzerinde olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca El-Müşterik’te Kumis’in Horasan’la Cibâl arasında olduğunu, batıda Simnan’dan başladığını ve merkezi olan Dameğân’ın Horasan şehirlerinin ilki olduğunu ve içinde çok sayıda belde ve köy bulunduğunu ifade etmektedir (2017:339). Kumis Orta Çağ’da Kumis (Koomes) bölgesinin önemli bir merkezi olan Dameğân, günümüzde İran’ın Semnan eyaletindeki Damgan şehridir (URL 6). Dolayısıyla Kûmus’un, şehir olmaktan ziyade bir bölgenin adı olduğunu söylemek daha doğru olacaktır.

4.42. Zû

İskender Kûmus’tan sonra Zû şehrine gelir. Burada hastalığı artar ve durumu gittikçe kötüleşir. Artık çok fazla zamanının kalmadığını anlayan İskender yanındakilere cenaze

töreni için yapılmasını istediklerini anlatır. Öldükten sonra kendisi için altından bir tabut yapılmasını ve mücevherlerle süslenmesini, cenazesini sultanların taşımasını, bedeninin kafurla yıkanmasını ve herkesin ibret alması için bir elinin dışarıda bırakılmasını anlatır. Ayrıca cenaze töreninin kısa tutulmasını, Mısır’da onun için yas tutulmasını ve cenazesinin İskenderiye’ye götürülüp kimsenin bilmediği bir yere defnedilmesini ister. İskender bunları söyledikten sonra ölür.

*“Pes oradan şehr-i Zû’ya geldi şâh
Anda renc artdı vü hâl’oldı tebâh”* (b. 7914)

Zû şehri ya da günümüzdeki adıyla Şehrizar, Süleymaniye şehrinin batısında, Kuzey Irak’ta Cibal bölgesinde yer alan verimli bir ovadır. “*Şehrezûr, Şehrüzûr, Şehrizar*” gibi farklı şekillerde telaffuz edilen bölge Erbil ile Hamedan arasında kalmaktadır (Gündüz, 2010:473). İbn Fadlan Lübab’ta Şehrazur’un Zûr b. Ed-Dehhak tarafından kurulduğunu ve bir rivayete göre Zur’un şehri anlamına geldiğini belirtmektedir (2017:327).

Zû şehri İskender’in Doğu’ya doğru düzenlediği seferlerin son noktasıdır. Burası İskender’in fiziksel olarak artık çöktüğü, tıbben tedavi edilemediği ve felsefi olarak ölümü kabullendiği bir mekândır. İskender’in vasiyeti ise dünya hakimiyetinin boşluğunu vurgulamaktadır.

4.43. Mısır

İskender öldükten sonra cenazesi vasiyeti üzerine Mısır’a getirilir ve İskenderiye’de kimsenin bilmediği bir yere defnedilir. Mesnevide İskender’in Mısır’a götürüldüğü açıkça belirtilmemiştir. Ancak beyitlerde her vasiyetinin yerine getirildiği ifadesinden yola çıkarak bu sonuca varılmıştır.

*“Her vasiyyet k’itdi-di ol niğ-nâm
Yirine getürdiler anı temâm”
“Pes oradan anı alıp gitdiler
Ol didüği yirde penhân itdiler”* (b. 8008-8009)

Böylece İskender’in hayat serüveni de sona ermiştir.

SONUÇ

İskendernâmeler ilk bakışta Büyük İskender'in fetihlerini konu alan tarihi ve kahramanlık merkezli metinler olarak görülse de detaylı incelendiğinde aslında bu metinlerin çok daha derin ve sembolik anlamlar taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu çalışma kapsamında yapılan incelemeler neticesinde eserdeki mekânların sadece coğrafi bir gerçekliği yansıtmakla sınırlı kalmadığı aynı zamanda taşıdıkları sembolik anlamlarla metne farklı bir boyut kazandırdığı da tespit edilmiştir. Bir yandan yeni yerler fethederek coğrafi sınırlarını genişleten İskender diğer taraftan ruhunun derinliklerini keşfederek kendi içsel yolcuğunu tamamlamaktadır. Yani eser sadece tarihi bir anlatı değil aynı zamanda bir insan-ı kâmil olma yolculuğudur.

Metinde İskender'in güzergâhı batıdan doğuya doğru olmakla birlikte, bilinen dünyadan bilinmeyene yani maddi olandan manevi olana doğrudur. Ancak Büyük İskender'in hayatı incelendiğinde bu güzergâhın, tarihi gerçeklikle tam olarak örtüşmediği görülmektedir. İskender'in metinde geçen İran, Mısır, Sistan gibi yerlere gerçekte sefer düzenlediği tarihi kaynaklarda yer alırken; Vakvak adası, elmas vadisi gibi mekânlara uğradığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu bağlamda metindeki bazı mekânlar günümüzde coğrafi karşılığı bulunan somut mekânlar iken bazıları ise hayali ve soyuttur.

Eserde geçen bazı coğrafi mekânlar İslam dünyasında yazılan coğrafya kitaplarıyla paralellik göstermektedir. Bu nedenle Ahmedî'nin eserini yazmadan önce bu kaynaklara doğrudan ulaştığını özellikle Acâibü'l Mahlûkat türü eserlerden faydalandığı açıktır.

Mesnevilerde mekân çalışması çok kez yapılmıştır ancak bizim çalışmamız diğer çalışmalardan farklı olarak mekânları, harita üzerinde belirleyerek daha somut bir hale getirmektedir. Böylece Ahmedî'nin gözünden İskender'in güzergâhının gerçeklikle ne kadar bağdaştığı daha net anlaşılmaktadır. Çalışmamızın bir diğer önemli yönü edebiyat ve coğrafya arasındaki disiplinler arası ilişkiyi görünür kılması ve edebi coğrafya anlayışına uygun olmasıdır. Bu sayede, metindeki güzergâhlar, şehir tasvirleri, egzotik mekânlar ve sembolik coğrafi unsurlar yalnızca tarihsel birer veri olarak değil, aynı zamanda edebî ve ideolojik bir anlam katmanı olarak değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak, bu çalışma hem klasik Türk edebiyatı hem de coğrafya ve edebî coğrafya araştırmaları için özgün bir katkı ortaya koyma çabasıdır. Ahmedî'nin İskendernâme'sinde geçen coğrafi mekânların harita temelli çözümlemesi, metnin tarihî,

kültürel ve sembolik bağlamını daha görünür kılmış; aynı zamanda edebiyat ile coğrafya arasındaki ilişkilerin disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınabileceğini göstermiştir. Böylece, edebî metinlerde mekânın işlevi, yalnızca estetik bir unsur olarak değil, aynı zamanda tarihi, tasavvufi, sembolik ve kültürel temsil alanı olarak değerlendirilmiştir.

KAYNAKLAR

- Abbott, Jacob, *Büyük İskender*, (Çev. Sayat Müller), Kanon Kitap, İstanbul 2022.
- Ağarı, Murat, “İslam Coğrafyacılarında Yedi İklim Anlayışı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47, S. 2, 2006, s.195-241.
- Ahmedî, *İskendernâme*, (Çev. Furkan Öztürk), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.
- Ahmedî, *İskender-nâme*, (Haz. Yaşar Akdoğan), Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10667,ahmediskendernameyasarakdoganpdf.pdf?0> Erişim Tarihi: 24.07.2023.
- Ahmetbeyoğlu, Ali, “Tarhan”, *DİA*, 40, İstanbul 2011, s. 19-20.
- Ak, Mahmut, “Coğrafya”, *DİA*, 8, İstanbul 1993, s. 62-66.
- Albayrak Köksal, Fatma, *Kur'an'ın Işığında Zülkarneyn Kıssası*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012.
- Aliyazıcıoğlu, Zeynep İnan, “Orta Çağ Avrupa’sında Çizilen Dünya Haritalarında Ye’cûc ve Me’cûc (Gog ve Magog) Halkının/Ülkesinin Tasviri”, *Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S. VII/1, 2021, s. 1-44.
- Arrian, *İskender’in Seferleri*, İdea Yayınevi, İstanbul 2005.
- Âşık Çelebi, *Meşâ’irü’ş-Şu’arâ Es-Seyyid- Pir Mehmed bin Çelebi*, (Haz. Filiz Kılıç), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2018.
- Avcı, İsmail, *Türk Edebiyatında İskendernâmeler ve Ahmed-i Rıdvân’ın İskendernâme’si*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir 2013.
- Avcı, Mesut, “Babürnâme’de Şehir Tarihçiliği: Gazne Örneği”, *International Journal of Social and Humanities Sciences (IJSHS)*, 4(2), 2020, s. 187-204.
- Aydın, Cengiz, Aydın, Gülseren, “Batlamyus”, *DİA*, 5, İstanbul 1992, s. 196-199.
- Babür, *Babürnâme: Babür’ün Hatıratı*, (Haz. Reşit Rahmeti Arat), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- Bachelard, Gaston, *Mekânın Poetikası*, (Çev. Alp Tümertekin), Minotor Kitap, İstanbul 2023.

Bağcı, Serpil, *Minyatürlü Ahmedî İskendernâmeleri: İkonografik Bir İnceleme*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1989.

Bakır, Abdulhalik, Ahmet, Altungök, Erken “Ortaçağların Şehirler Topluluğu Medâ’in”, *Belleten*, LXXVIII, S. 281, Ankara 2014, s. 1-40.

Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1952.

Behiştî, Ahmed, *İskender-nâme (İnceleme-Metin)*, (Haz. Bünyamin Ayçiçeği), Kültür Bakanlığı, İstanbul 2018.

Bilgili, Münür, Kocalar, Ali Osman, “Coğrafya Nedir?”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 25, S. 99, 2020, s. 145-162.

Biruni, *Tahkîku Mâli'l Hind*, (Haz. Ali İhsan Yitik), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

Bosworth, Albert Brian, *Büyük İskender'in Yaşamı ve Fetihleri Fetih ve İmparatorluk*, (Çev. Hamit Çalışkan), Selenge Yayınları, İstanbul 2021.

Briant, Pierre, *Büyük İskender Fetihler ve Siyaset*, (Çev. Nihan Özyıldırım), Alfa Basım Yayım, İstanbul 2019.

Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (Haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), Meral Yayınevi, İstanbul 1972.

Canım, Rıdvan, *Divan Edebiyatının Kaynakları*, Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım, Çanakkale 2021.

Cerrahoğlu, İsmail, “Yec'üc-Me'cüc ve Türkler”, *AÜİF Dergisi*, XX, Ankara 1975, s. 97-125.

Ceylan, Ömür, *Kuşlar Divanı: Osmanlı Şiir Kuşları*, Kapı Yayınları, İstanbul 2007.

Çetin, Nihat, “Ahmedî'nin Bilinmeyen Birkaç Eseri”, *İÜEF Tarih Dergisi*, 2, S. 3-4, İstanbul 2011, s. 103-108.

Çetin, Osman, “Horasan”, *DİA*, 18, İstanbul 1998, s. 234-241.

Demirbilek, Salih, *Ahmedî'nin İskendernâme Adlı Eseri Üzerinde İnceleme (Ses Bilgisi-Şekil Bilgisi-Cümle Bilgisi)*, *Metnin Transkripsiyonu, Sözlük Çalışması*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Edirne 2000.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2001.

Droysen, Johann Gustav, *Büyük İskender Tarihi*, (Çev. Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal), Panama Yayıncılık, Ankara 2023.

Ebü'l-Fidâ, *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası*, (Çev. Ramazan Şeşen), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017.

Fergânî, *Cevami İlm en-Nucûm ve Usûl el- Harekât es-Semâviyye*, (Çev. Yavuz Unat), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2012.

Firdevsî, *İskendernâme*, (Haz. Nimet Yıldırım), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2015.

Genceli Nizamî, *İskendernâme Şerefnâme-İkbâlnâme*, (Haz. ve Çev. Nimet Yıldırım), Dergâh Yayınları, İstanbul 2022.

Gibb, Elias John Wilkinson, *Osmanlı Şiir Tarihi*, (Çev. Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yayınları, I-II, Ankara 1999.

Gökcan, Melike, “Büyük İskender Etrafında Teşekkül Eden Kültür ve Anlatım Geleneğinde Nevâyî’nin “Sedd-i İskenderî” Adlı Mesnevisi”, *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi Prof. Dr. M. Orhan Okay Özel Sayısı*, 6, 2020, s. 643-664.

Gökcan, Melike, “İskender Hikayeleri Geleneğine Dair Bir Değerlendirme: Alexander Romance Türü Eserler ve Nizâmî’nin İskendernâmesi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 25, 2000, s. 389-419.

Gülüm, Emrah, *Ahmedî Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım)*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir 2021.

Gündüz, Ahmet, “Şehrizor”, *DİA*, 38, İstanbul 2010, s. 473-475.

Harekât, İbrahim, “Mağrib”, *DİA*, 27, Ankara 2003, s. 314-318.

Hones, Sheila, *Edebî Coğrafya*, (Çev. Aytek Sever), Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul 2025.

İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (Çev. A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2025.

İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnâmesi*, (Çev. Ramazan Şeşen), Yeditepe Yayınları, İstanbul (tarihsiz).

İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, (Çev. Ramazan Şeşen), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2014.

- İbn Hurdazbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, (Çev. Murat Ağarı), Kitabevi, İstanbul 2008.
- İsen, Mustafa, Macit, Muhsin, Horata, Osman, Kılıç, Filiz, Aksoyak, İ. Hakkı, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2002.
- Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, (Ed. Said Öztürk), Mahya Yayıncılık, I, İstanbul 2013.
- Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, (Çev. Rüştü Balcı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, II, İstanbul 2007.
- Kaya, Mahmut, “İskender”, *DİA*, 22, İstanbul 2000, s. 555-557.
- Kazvinî, *Acâibü'l Mahlûkat*, (Haz. Bekir Sarıkaya), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2019.
- Kazvinî, *Acâibü'l-Mahlûkat*, (Haz. Mehmet Gedizli), Kapı Yayınları, İstanbul 2024.
- Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's- Şu'arâ*, (Haz. Aysun Sungurhan), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017.
- Komisyon, *TDK Türkçe Sözlük*, 2, Türk dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- Kortantanmer, Tunca, “Yeni Bilgilerin Işığında Ahmedî'nin Hayatı”, *Eski Türk Edebiyatı-Makaleler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993, s. 1-30.
- Köprülü, Mehmet Fuat, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1980.
- Kut, Günay, “Ahmedî”, *DİA*, 2, İstanbul 1989, s. 165-167.
- Kutlar, Fatma S., “Sa'dâbâd Şiirlerinde Mekân”, *İlmî Araştırmalar*, S. 19, 2005, s.93-118.
- Küçükaşcı, Mustafa Sabri, “Safâ ve Merve”, *DİA*, 35, İstanbul 2008, s. 441-442.
- Latîfi, *Latîfi Tezkiresi*, (Çev. Mustafa İsen), Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- Lendering, Jona, *Büyük İskender*, (Çev. Burak Sengir), Kronik Kitap, İstanbul 2023.
- Manguel, Alberto, Guadalupi, Gianni, *Hayali Yerler Sözlüğü II*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.
- Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi Harikalar Kitabı*, (Çev. Işık Ergüden- Z. Zühre İlkelen), Ötüken Yayınları, Ankara 2023-2024.
- Mecdî, *Hadâ'iku's-Şakâ'ik*, (Çev. Bilal Apaydın, Fatih Odunkıran), 1, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2022.

- Ocak, Ahmet Yaşar, “Âb-ı Hayât”, *DİA*, 1, İstanbul 1988, s. 1-3.
- Öğüt, Salim, “Sa’y”, *DİA*, 36, İstanbul 2009, s. 206-207.
- Özcan, Azmi, “Sind”, *DİA*, 37, İstanbul 2009, s. 242-244.
- Özdemir, Mehmet, “Klasik Türk Şiirinde Semender”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi Prof. Dr. Metin Akar’a Armağan*, 5, S. 4, 2021, s. 1861-1900.
- Özdemir, Tuncay, “Coğrafya Terimine Etimolojik Bir Yaklaşım ve Ötesi”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 3, S. 2, 2011, s. 219-226.
- Özer, Osman, *Ahmedî Tervihü’l Ervâh I/A Giriş- İnceleme-Metin*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elâzığ 1995.
- Özgüdenli, Osman Gazi, “Mâverâünnehir”, *DİA*, 28, Ankara 2003, s. 177-180.
- Özgüdenli, Osman Gazi, “Sîstan”, *DİA*, 37, İstanbul 2009, s. 274-276.
- Özgüdenli, Osman Gazi, “Taberistan”, *DİA*, 39, İstanbul 2010, s. 322-323.
- Öztürk, Mustafa, “Zülkarneyn Kıssası”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (KTÜİFD)*, 1, S. 2, 2014, s. 7-31.
- Öztürk, Mustafa, “Zülkarneyn”, *DİA*, 44, İstanbul 2013, s. 564-567.
- Pala, İskender, “İskender Mi Zülkarneyn Mi?”, *Journal of Turkish Studies Language and Literature*, 26, 2012, s. 117-146.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000.
- Pirî Reis, *Kitab-ı Bahriye*, (Önsöz: Fevzi Kurdoğlu, Haydar Alpagot), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002.
- Plutarkhos, *İskender-Sezar -Parelel Hayatlar-*, (Çev. İo Çokona), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2023.
- Sayyid Maqbul Ahmad, “Coğrafya”, *DİA*, 8, İstanbul 1993, s. 50-62.
- Sayyid Maqbul Ahmad, “Harita”, *DİA*, 16, İstanbul 1997, s. 205-210.
- Sayyid Maqbul Ahmad, “Ortaçağ Müslüman Coğrafyacılarına Göre Hindistan”, *DİA*, 18, İstanbul 1998, s. 73-75.
- Sehî Bey, *Sehî Bey Tezkiresi Heşt-Behişt*, (Çev. Mustafa İsen), Akçağ Yayınları, Ankara 1998.

Seyyid, Eymen Fuâd, “Nil”, *DİA*, 33, İstanbul 2007, s. 122-123.

Strabon, Antik Çağda Anadolu- Ortadoğu ve Kuzey Asya, (Çev. Bekir Kalender), Gece Kitaplığı, Ankara 2023.

Süer, Fatih Ramazan, “İskendername’deki Mevlid Bölümü Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ahmedî Sempozyumu*, Sivas 2018, s. 155-164.

Sümer, Faruk, “Tatarlar”, *DİA*, 40, İstanbul 2011, s. 168-170.

Şener, Mehmet, “Mina”, *DİA*, 30, Ankara 2020, s. 96-97.

Şentürk, Ahmet Atilla, Kartal, Ahmet, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2021.

Taşagıl, Ahmet, “Hoten”, *DİA*, 18, İstanbul 1998, 251-253.

Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Osmanlı Alimleri Eş-Şakaâ’iku’n- Nu’mâniyye Fi Ulemâi’d- Devleti’l Osmâniyye*, (Haz. Muhammet Hekimoğlu), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019.

Temizel, Ali, *Ahmedî’nin Farsça Eserleri Tenkitli Metin- İnceleme- Tercüme ve İndeks*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2002.

Topdemir, Hüseyin Gazi, Erastosthenes ve Hellenistik Çağ’da Coğrafya”, *Bilim ve Teknik*, S. 526, Eylül 2011, s. 90-91.

Topdemir, Hüseyin Gazi, “Hipparkhos ve Trigonometrinin Doğuşu”, *Bilim ve Teknik*, S. 525. Ağustos 2011, s. 88-90.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001.

Usta, Gülay, “Mekân ve Yer Kavramlarının Anlamsal Açıdan İrdelenmesi”, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication-TOJDAC*, 10, S. 1, 2020, s. 25-30.

Uzun, Mustafa İsmet, “Fırat”, *DİA*, 13, İstanbul 1996, s. 33-34.

Uzunçarşılıoğlu, İsmail Hakkı, *Bizans ve Selçukiyelerle Germiyan ve Osman Oğulları Zamanında Kütahya Şehri*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul 1932.

Ünal, Saadettin, “Kâbe”, *DİA*, 24, İstanbul 2001, s. 14-21.

Ünver, İsmail, “İskender”, *DİA*, 22, İstanbul 2000, s. 557-569.

Ünver, İsmail, *Ahmedî İskender-nâme İnceleme-Tıpkıbasım*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983.

Ünver, İsmail, *Ahmedî'nin İskender-nâmesindeki Mevlid Bölümü*, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, *Belleten*, 25, 1977, s. 355-411.

Üzüm, İlyas, “Kehf Suresi”, *DİA*, 25, Ankara 2022, 188-189.

Yaşaroğlu, M. Kâmil, “Kâbe”, *DİA*, 24, İstanbul 2001, s. 21-22.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Kur'ân- Kerîm ve Yüce Meâli*, (Sad. Mehmet Şirin Doğan), Seda Yayınları, İstanbul 2014.

Yetkin, Mevlüd, Bilginer, Ömer, “Haritacılık Tarihinde Bir Yolculuk”, *Türkiye Coğrafi Bilgi Sistemleri Dergisi*, 3, 2021, s. 1-9.

Yıldırım, Nimet, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2008.

URL 1: https://en.wikipedia.org/wiki/Ancient_Macedonian_calendar Erişim Tarihi: 11.05.2025

URL2:<https://www.google.com/maps/place/Benan,+Senayang,+Lingga+Regency,+Riau+Adalar> Erişim Tarihi: 21.07.2025.

URL 3: <https://en.wikipedia.org/wiki/Java> Erişim tarihi: 21.07.2025.

URL 4: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Langkawi> Erişim tarihi: 21.07.2025.

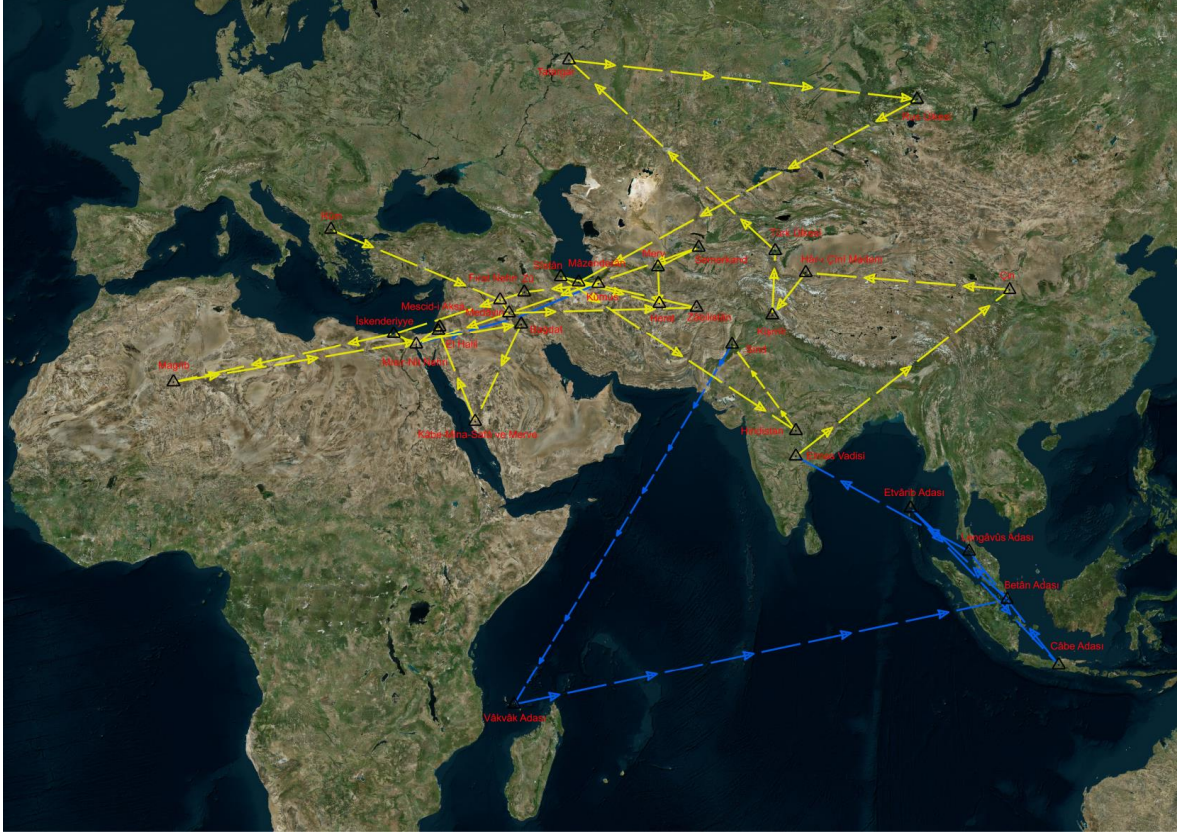
URL 5: https://en.wikipedia.org/wiki/Golconda_diamonds Erişim Tarihi: 22.07.2025.

URL 6: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Damgan> Erişim Tarihi: 30.06.2025.

EKLER

Harita: Ahmedînin İskendernâme'sine göre İskender'in Güzergâh Haritası

Haritayı hazırlayan: Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisi Mustafa ÖNÇIRAK tarafından esere uygun biçimde çizilmiştir.

_____ : İskender'in güzergâhında bulunan günümüzdeki karşılığı belirlenebilen mekânlar

_____ : İskender'in güzergâhında bulunan ancak günümüzdeki karşılığı tam olarak netleştirilemeyen hayali/soyut mekânlar

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Asuman AKPULAT			Fotoğraf
Doğum Yeri:				
Doğum Tarihi:				
Medeni Durumu:				
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim				
Ortaöğretim				
Lise				
Lisans	Hacettepe Üniversitesi	Türk Dili ve Edebiyatı	Ankara	
Yüksek Lisans				
İş Deneyimi				
Hakkında bilgi almak için önereceğim şahıslar				
e-posta				
Yayınlaram:				